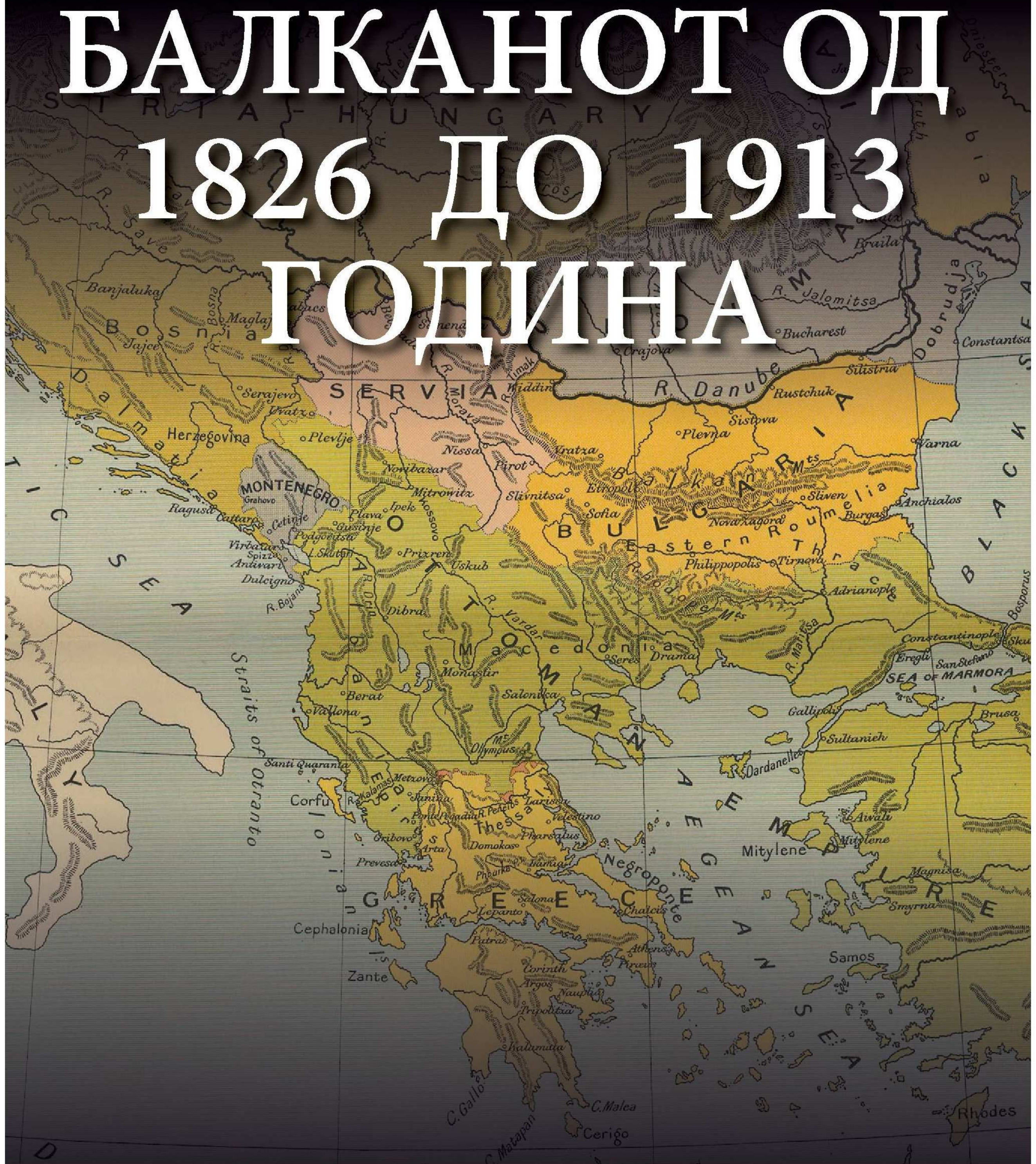

Далибор Јовановски

БАЛКАНОТ ОД 1826 ДО 1913 ГОДИНА

Далибор Јовановски

БАЛКАНОТ ОД 1826 ДО 1913 ГОДИНА

ДАЛИБОР ЈОВАНОВСКИ

БАЛКАНОТ
ОД 1826 ДО 1913
ГОДИНА

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА
2011

Рецензенти

проф. д-р Михалјо Миновски
проф. д-р Ванчо Ѓорѓиев

Јазична редакција

XXXXXXXX XXXXXXXX

Издавач

Филозофски факултет – Скопје

Техничка обработка

Бомат Графикс – Скопје

Печати

Бомат Графикс – Скопје

СР-каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

COBISS.MK-ID

ПРЕДГОВОР

Книгата „Балканот од 1826 до 1913 година“ е плод на повеќегодишни истражувања. Подолг временски период ги собирав материјалите и документите кои се наоѓаат во неа. Сега, кога оваа книга е готова, слободно можам да заклучам дека најлесниот дел беше да се соберат документите. Следуваше потешкиот дел. Имено, постојано пред мене се поставуваше прашањето: кои документи да се објават? дали сите кои ги собрав, или еден дел од нив? На крајот, логично врз база на објавеното, се определив да ги објавам само оние документи кои, според мене, се најзначајни за разбирање на процесите кои се одвивале на Балканот во наведениот период. Врз база на собраните документи во текот на истражувањата, исто така, се двоумев и за насловот на оваа книга. Конечно се решив зборникот со документи да започне со Руско-англискиот протокол за грчкото прашање од Петроград. Овој настан донел пресврт во историјата на нашиот регион. Крајот на книгата е поврзан со давањето на согласност на Големите сили за независноста на Албанија по завршувањето на Првата балканска војна. Согласноста од големите, за жал, и денес е потребна при разрешувањето на многу прашања во овој наш убав Балкан, или Југоисточна Европа за оние кои се срамаат од првото и попопуларно име за регионот.

Книгата не беше создадена само за да излезе. Таа е напишана со цел да покрие една празнина во македонската историографија. Имено, со исклучок на неколку зборници со документи издадени од страна на мојот ментор проф. Михајло Миноски, Катерина Тодороска, акад. Александар Христов и Јован Донеv, во Република Македонија не беа издадени зборници со документи кои се однесуваат на историјата на балканските народи, без разлика дали таа историја е политичка, социјална, економска или пак црковна. Сметам, дека со издавањето на оваа книга, ќе биде пополнет само еден мал дел од нашите научни потреби. Сепак, и пополнувањето на еден мал дел е многу повеќе, отколку празнината која постои. Намалувајќи ја нашата празнина ја зголемуваме сопствената духовна големина.

Оваа книга претставува и учебно помагало за студентите, не само од Институтот за историја, кои сакаат да научат нешто повеќе за историјата на другите на Балканот, особено за нашите соседи.

Знаејќи го другиот, подобро ќе го разбереме. Без да ја познаваме историјата на регионот и на соседните народи нема да може да разбереме и делови од сопствената историја. Исто така, процесите кои се одвиваа и сè уште се одвиваат, во текот на овие две десетлетија од прогласувањето на македонската независност, не може да бидат разбрани без познавањето на историјата на соседите. Нашето однесување во тие процеси само ја потврдува претходно изнесената теза. Студентите и младите, кои се иднината на нашата земја, учејќи за другиот, подобро ќе ги разберат процесите кои денес се одвиваат, а чии корени се во XIX и XX век. Сепак, потребна е и искреност. Со оваа книга, студентите многу полесно ќе можат да го совладуваат градивото потребно за предметите кои се поврзани со Балканската историја од XIX и почетокот на XX век.

Се надевам дека издавањето на оваа книга ќе пополни една празнина и ќе даде придонес кон македонската историографија и образованието. Сите добронамерни и издржани критики се добредојдени и посакувани.

На крајот, секогаш мислам дека не постои ни најмало напишано дело во кое не постојат заслуги и на други личности, покрај оние на авторот. Мојата благодарност кон синот Филип и сопругата Симона е искрена. Нивната трпеливост и толерантност се дел од оваа книга. Советите на рецензентите, проф. д-р Михајло Миноски и проф. д-р Ванчо Ѓорѓиев, ми беа многу важни и драгоцени. Пријателите се тука секогаш кога се потребни. Затоа исказувам една голема благодарност кон доц. д-р Војислав Саракински за укажаната помош и сугестии.

Скопје, 1.12.2011

Авторот.

ВОВЕД

Востанијата кои на почетокот на XIX век ќе избијат во српските и грчките земји ќе доведат до значителни промени на политичката карта на Балканот. Османлиската држава веќе подолг период била во длабока криза и не можела да ја контролира ситуацијата во многу делови на нејзината, сè уште, пространа територија. На надворешно политички план на Цариград веќе не било гледано како на место каде се наоѓал, можеби, најмоќниот човек во овој дел од светот. Османлиското однесување со востанијата во Србија и Грција покажало дека државата, на подолг рок, не може самостојно да се справи со жестоките востанички акции. Настаните започнале да излегуваат од контролата на османлиската влада. Затоа интервенцијата на големите сили станала извесна и реална. Руското однесување во текот на Првото и второто српско востание било најдобар показател за тоа како големите сили ќе се однесуваат во иднина.

Востанието во грчките земји, за разлика од оние во српските, предизвикало поголем интерес кај европските сили. Првично европските сили негативно се произнесле во однос на грчката борба за независност и слобода, бидејќи го нарушувал принципот на легитимитет усвоен на Виенскиот конгрес 1815 година. Кога започнало востанието, амбасадорите на Велика Британија, Австрија, Прусија и Франција во Цариград се обратиле до Грците со апел да не се бунат против нивната легитимна влада, бидејќи тоа било спротивно на христијанскиот морал.¹ Рускиот цар Александар во грчкото востание видел знаци на револуција. Тој многу отворено ми кажал на својот министер за надворешни работи Каподистијас, Грк по потекло, дека не бил подготвен да ги жртвува неговите интереси за оние кои биле против редот.² Меѓутоа, токму Големите сили ќе ја решат судбината на востанието. Османлиската неспособност брзо да го задуши востанието на Пелопонез отворила можност и простор за

¹ В. Н. Виноградов, Герцог Велингтон в Петербурге, Балканские народы и европейские правительства в XVIII- начале XX века, Москва, 1982, с. 120.

² А. В. Фадеев, Россия и восточный кризис 20-тих годов XIX века, Москва, 1958, с. 60.

странска интервенција. Треба да се напомене дека почетната слабост на османлиската војска во однос на грчките востаници била детерминирана и со текот на воените реформи кои биле спроведувани кај Османлиите, но и со зафатеноста на османлиските сили во справувањето со Али-паша Јанински. Османлиската презафатеност, но и неспособност да се справи со востаниците започнала да ги погодува трговските интереси на некои од големите сили. Имајќи ја предвид традицијата и трговската моќ не било никакво изненадување што уште од самиот почеток на востанието грчките бунтовници имале големи успеси во поморските операции. Сепак еден дел од акциите на море не биле насочени само против османлиските бродови. Грчките акции биле насочени и кон трговските бродови на некои од големите сили. Тоа нема да остане без ефект. Откако владата во Лондон ќе увиди дека османлиските поморски сили не можеле да ги заштити нејзините интереси, Велика Британија ќе го направи првиот чекор кон вмешување на големите сили во грчкиот конфликт. Иако политиката на владата во Лондон била насочена кон поддршка на територијалниот интегритет на Османлиското царство како брана против Русија³, новиот британски премиер Канинг покажал одредена флексибилност. Неговата влада во 1823 г. ќе ги признае грчките востаници за страна во конфликтот. Исто така, треба да се истакне дека Канинг се плашел од можноста Русија прво да ја проголта Грција, а потоа и османлиската држава⁴. Англиското признавање на грчките востаници и одобриениот заем било иницијална каписла за вмешување и на другите сили - прво Русија, а подоцна и Франција во настаните во грчките земји. Веќе следната 1824 година рускиот цар Александар предложил план засоздавање на три автономни грчки кнежевства.

Развојот на состојбите во регионот и очигледната можност од вмешување на европските сили во настаните во грчките земји не влијаеле Портата да започне да размислува како без понатамошни воени дејства да се извлече од неповолната ситуација. Напротив, Османлиите заради сопствената воена немоќ, побарале поддршка од египетскиот кедиф Мухамед Али, формално османлиски вазал, за справување со востаниците. Помошта пристигнала во 1825 година и многу брзо грчките востаници биле пред пораз. Токму египетското вмешување во конфликтот и начинот на кој се постапувало со Грците предизвикало интервенција на две големи европски сили – Англија и Русија во грчкото прашање. Исто така, тука треба да се додаде активноста на големото филеленско движење кое се јавило во Евро-

³ Ch. and B. Jelavich, *The establishment...*, p. 40.

⁴ J. A. Marriot, *A history of Europe*, London, 1956, p. 61.

па и чие делување имало одредено влијание врз ставовите на европските влади по грчкото прашање.

Кога се говори за грчкото востание и односот на големите сили кон истото, покрај гореспоменатите причини за делувањето на моќните европски држави постои и еден друг не помалку важен фактор. Поголемата стратегиска важност на грчките земји, во однос српските, недвосмислено била една од причините за вмешување на европските сили во востанието⁵. Ниту една европска сила не сакала да дозволи на друга, да има предност на тој терен. Затоа пред директно да се вмешаат во судирите, Русија и Велика Британија се спогодиле за начинот на делување во однос на грчкото востание. Кон крајот на 1825 година починал рускиот цар Александар I. Неговиот наследник Николај I бил целосно спротивен во однос на починатиот цар. Новиот руски владетел бил многу амбициозен и во иднина ќе води многу поагресивна надворешна политика, а во таа насока Грција не можела да остане надвор од неговиот интерес. Канинг бил свесен за ова и затоа користејќи го крунисувањето на новиот руски цар, во Петербург го испратил Велингтон со цел да постигне некакво разбирање со Русите по грчкото прашање. Тоа било направено со потпишувањето на Петроградскиот протокол во април 1826 година. Тоа била и прва постигната согласност помеѓу некои од европските сили која директно се однесувала на решавање на некое прашање на европскиот дел на османлиската држава, а истата да не биде консултирана. Затоа Цариград ќе го отфрли овој протокол. Но тоа нема да ги загрижи големите европски сили. Многу брзо кон овој протокол се приклучила и Франција. Приклучувањето на оваа држава кон руско-британската согласност за решавање на грчкиот конфликт не било изненадувачки и без причина. Нејзиното придружување кон протоколот било резултат на британската желба на своја страна, во односите со Русија по грчкото прашање, да има уште една сила која имала интерес во Медитеранот. За Французите, пак, ова било шанса да го врати угледот како голема сила кој бил намален по поразот на Наполеон. Тоа Париз нема да го пропушти. Веќе следната 1827 година во Лондон помеѓу овие три европски сили бил потпишан договор за смирување на Грција, кој бил првиот чекор кон оттргнување на дел од востанатите грчки реони од османлиска власт, иако во овој договор не била спомената независноста. Османлиското губење на дел од своите владенија на некој начин било најавено во писмото на

⁵ Српскиот историчар Димитрије Ѓорѓевиќ оценил дека грчкото востание, заради геополитичката позиција на земјата длабоко ги засебло економските и политичките интереси на Големите европски сили. (Димитрије Ѓорѓевиќ, Националне револуције балканских народа, Београд, 1995).

Канинг до неговиот пратеник во Цариград, во кое британскиот премиер нагласил дека било невозможно Грците да бидат вратени во претходната позиција⁶. Колку било разбрано е друга работа. Потпишувањето на овој договор бил вовед во военото вмешување на Англија, Русија и Франција во грчко-османлискиот конфликт. На тоа не се чекало многу. Во октомври 1827 година кај Наварино здружената поморска ескадра на овие сили ја потопила османлиско-египетската флота. Иако потоа одредени политички кругови во Лондон и Париз не биле задоволни со оваа воена акција, грчката независност започнала да се насира.

Постојаните недоразбирања помеѓу Русија и Османлиското царство довеле до ново заострување на односите помеѓу двата соседи кое кулминирало во 1828 година кога започнала нова војна помеѓу двете држави која завршила со нова руска победа. Како резултат на оваа победа на Русија во 1829 година во Одрин бил склучен нов мировен договор. Овој договор станал основа за издавање на три фермани во 1829 г, 1830 г. и 1833 г. со кои Србија добила автономија⁷. Исто така во овој мировен договор било предвидено османлиската влада да ги прифати актите кои биле склучени помеѓу Англија, Русија и Франција во однос на Грција. Сепак, во Одринскиот мировен договор не се споменува можноста за независност на Грција. Тоа воопшто не било случајно. Русија, иако, во овој период, често била во војна со Османлиската држава не сакала да дојде до нејзино целосно уништување. Петроград повеќе преферирал создавање на автономни балкански христијански државички кои би биле зависни од Русија. Причината за оваа руска позиција била јасна. Русија не можела да издејствува распаѓање на османлиската држава и сопствено територијално проширување на нејзина сметка, без да влезе во судир со останатите европски сили, пред сè со Англија и Австрија. Оваа руска позиција на некој начин и одговарала на Англија, која можела да преземе чекори кои биле во насока на зацврстување на нејзиното влијание во регионот. Така, тоа што Русија, како единствена православна сила, не го направила во однос на Грција ќе го направи Англија која предложила независност за дел од востанатите грчки области⁸. Предлогот на Лондон за воспоставување на независна грчка држава ќе биде прифатен од Франција, но и од Русија,

⁶ В. Н. Виноградов, Великобританија и Балкани од Виенското конгреса до Кримској войни, Москва, 1985, с. 62.

⁷ Руското однесување во врска со Србија веќе било најавено со потпишувањето на Акерманската конвенција во 1826 г. со која патот кон српската автономија бил отворен.

⁸ Никос Зворонас, Кратка историја на Грција, Софија, 1993, с. 54.

која не сакала да се спротивстави на оваа иницијатива со цел да не го заслаби своето влијание помеѓу Грците, кое во тоа време не било мало, особено ако се има предвид фактот дека еден поранешен руски министер за надворешни работи, Каподистријас бил претседател на грчката востаничка влада. На тој начин, со согласност на трите европски сили кои директно биле инволвирани во настаните грчката независност била востановена со Лондонскиот протокол од 1830 година.

Лондонскиот протокол од 1830 година не значел и крај на проблемите со Грција. Имено, пред Грција навистина да започне да функционира како независна држава требало да се регулираат нејзините граници, но и да се избере монарх. Последново прашање не минало лесно, како што можело да се очекува на почетокот. Првично Леополд Сакскобургготски требал да застане на грчкиот престол, но тој незадоволен од предложените граници на Грција и финансиските средства се откажал од престолот уште пред да седне на него. Големите сили повторно биле тие што ќе решат кому да се понуди грчкиот престол. Всушност и самата политичка нестабилност во Грција, која кулминирала со убиството на Каподистријас во 1831 г. Налагала потреба на поголемо вмешување на Велика Британија, Русија и Франција во грчките внатрешни работи⁹. За нов грчки монарх бил одреден Отон, син на баварскиот крал. Во таа насока во мај 1832 година во Лондон Велика Британија, Русија, Франција и Баварија потпишале конвенција за круната на Грција, со што малолетниот баварски принц можел да замине за Грција. Изборот на Отон не бил случаен. Трите сили, меѓу другото, сакале воспоставување на еден постабилен режим во Грција кој не би барал понатамошни територијални проширувања¹⁰. Иднината ќе ги демантира нивните очекувања. Баварските власти го искористиле изборот на Отон за нов грчки крал и присуството на тројца свои регенти во Грција да потпишат договор за пријателство со ноформираното кралство. Тоа било и потребно и очекувано имајќи предвид дека неколку илјади баварски војници требале да се стационираат во Грција. Исто така, заради малолетноста на Отон во Грција биле испратени баварски регенти кои требале да ги организираат првите институции во новосоздадената држава.

⁹ Barbara Jelavich, *Balkan nations under European protection; Actes du premier congress international des Etudes Balkaniques et sud-est europeennes*, t. iv, Sofia, 1969, p. 399.

¹⁰ Исто, с. 400.

Прашањето на границите на новата грчка држава исто така било тема на дискусији, но и предмет на решавање од страна на големите сили. Уште во 1828 година било започнато со дискусији за тоа до каде треба да се протегаат грчките граници. Интересно е да се напомене дека еден од најголемите противници на грчкото востание, австрискиот канцелар Метерних предложил независност на Грција со граници кои би ги опфатиле Пелопонез и Кикладите.¹¹ Во таа дискусија главниот збор го имале претставниците на големите сили, кои нормално не сакале османлиската држава сериозно да биде намалена¹², иако и Грците имале свои барања за територијалниот опфат на грчката држава. Странската воена интервенција во грчкото востание едноставно ги лишило Грците од влијание во донесувањето на важни решенија за нивната судбина¹³. Тие нема да имаат никаква улога во 1832г. кога во Цариград, по претходна согласност на Османлиската Порта, бил потпишан договор за границите на Грција, која ги опфаќала најјужните делови на балканскиот полуостров. Од тој момент грчката држава имала меѓународно признати граници и уште повеќе тоа го имала сторено и Османлиската држава, единствениот копнен сосед на новата и, во тој момент, единствена христијанска држава на Балканот.

Слично како и во грчкиот случај границите на новото автономно српско кнежевство, посебно прашањето за враќање на шесте нахии одземени од Белградскиот пашалак ќе бидат предмет на решавање во кое ќе учествува една голема сила. Споменатиот султанов ферман од 1833 година имал цел да обзнани враќање на овие шест нахии. Границите на новото српско автономно кнежевство, меѓу другото биле одредени од заедничка српско-османлиска комисија, но на оваа комисија ѝ претходела работа на една руско-османлиска комисија. Без никакво сомнение делувањето на руското пратеништво во Цариград имало големо влијание врз султановото решение. Меѓутоа, османлиското попуштање на руското барање во однос на Србија не било без причина. Тоа било времето на Источната криза

¹¹ Стойчо Грњчаров, Балканскиот свят, Софија, 2001, с. 162-163.

¹² Кога започнала конференцијата на Порос во декември 1828 г. британскиот премиер Велингтон нагласил дека целта е мир на Левантот, а не создавање на сила, способна да почнува војна против османлиската држава. (Douglas Dakin, *The unification of Greece*, London, 1972, p. 60).

¹³ Грците безуспешно се противеле на решенијата од протоколот од 22 март 1829 г. Барајќи да ги добијат Крит и Самос. (C. W. Crawley, John Capodistria, *Unpublished documents*, Thessaloniki, 1970, p. 37). Тие исто така одбиле да го прифатат Лондонскиот протокол од 1830, заради граничното прашање. (L. S. Stavrianos, *The Balkans...*, p. 291).

поврзана со активностите на египетскиот кедиф Мухамед Али, кој од султанов сојузник во Грција се претворил во голем непријател на Османлиската држава. Опасноста од Мухамед Али ѝ наложила потреба на османлиската влада да бара помош од Русија¹⁴, која тоа нема да го пропушти за да го засили своето влијание во Цариград. Така во 1833 година во Ункијар Искелеси бил потпишан договор помеѓу Русија и Османлиската држава со кој Русија добила големи концесии. Токму овој договор претходел на Султановиот ферман за Србија од 1833 година.

Горенапишаното покажува дека улогата на Големите сили во создавањето на независната грчка и автономната српска држава била голема и можеби решавачка. Тешко е да се претпостави дека без странска интервенција би дошло до промена на политичката карта на Балканот, но исто така не може да се запостави фактот дека акциите на српските и грчките востаници претставувале иницијалната каписла која предизвикала вмешување на големите сили.

Воспоставувањето на новите балкански држави наметнал и еден интересен процес кој во претходниот период бил едноставно незамислив. Имено, во Србија и Грција дошло до создавање посебни православни цркви кои нема да бидат под директно влијание на Цариградската патријаршија. Иако последнава црковна институција тврдела дека е општо православна црква, сепак кон крајот на XVIII век Патријаршијата во Цариград сè повеќе станувала грчка црква. Оваа констатација може да биде потврдена со влијанието врз Султановото решение за укинување на Пеќската патријаршија во 1766 г. и на Охридската архиепископија во 1767 г.. Кон ова, кога е во прашање српската историја, може да се додаде и нетрпеливоста која постоела помеѓу водачот на Првото српско востание, Караѓорѓе, и Белградскиот патријаршиски митрополит, Леонтиос, кој не покажувал симпатии кон востаниците, инаку негови едноверници. Тоа нема да остане без последица по статусот на Цариградската патријаршија на териториите на новото српско кнежевство. Непосредно по добивањето на автономијата, српскиот кнез Милош Обреновиќ се погрижил во 1831 година да добие согласност од Цариградскиот патријарх за создавање на автономна српска православна црква со

¹⁴ Всушност Султанот побарал помош од европските сили. Меѓутоа Франција била зафатена во Алжир, а Велика Британија била преокупирана со настаните во Белгија и Португалија. На тој начин само Русија можела да му помогне на Цариград да се спаси од целосен пораз во судирот со воинствениот египетски кедиф. (Fikret Adanir, Turkey's entry into Concert of Europe; European review, v. 13, n. 3, 2005, p. 405)

седиште во Белград¹⁵. Иако Пат-ријаршијата првично немала желба да се согласи со српските барања за сопствена црква, најверојатно под руски совет, во септември 1831 година бил потпишан конкордат¹⁶ со кој Цариградската патријаршија го признала создавањето на автономната српска православна црква, ограничена на територијата на автономното српско кнежевство. Тоа бил првиот чекор кон создавање на автокефална српска црква. Сепак за остварување на таа цел морала да биде почекана независноста.

За разлика од патот на српската црква до автокефалност, случајот со грчката црква е многу поразличен и интересен. Уште во текот на востанието врските помеѓу востанатите реони и Патријаршијата биле ослабени. Непосредно по формирањето на современата грчка држава, баварските регенти заедно со одредени грчки кругови изразиле мислење, според кое, би било пожелно да се формира автокефална грчка црква, која немала да биде раководена од Патријаршијата. Тие сметале дека црквата требала да биде во служба на државата, а не на институција надвор од нејзините граници. Во нивна полза бил фактот што во Грција постоеле личности кои се залагале за создавање на посебна автокефална црква на малото кралство. Еден од нив бил Теоклитос Фармакидис, кој заедно со еден од регентите Лудвиг фон Маурер, започнал да работи на создавање на новата црква. Првиот чекор бил направен во март 1833 г. со создавањето на специјалната црковна комисија која требала да даде насоки за подобрување на состојбите во црквите и манастирите низ цела Грција, оштетени од долгата борба за независност¹⁷. Еден од првите заклучоци на оваа комисија бил да се создаде независна православна црква на Кралството Грција. Овој заклучок на комисијата бил преточен во пракса на 23 јули 1833 година кога било донесено решение за формирање на самостојна православна црква во Кралството

¹⁵ Уште во времето додека Србија сè уште немала официјално признат автономен статус Милош Обреновиќ на 25 мај 1820 потпишал една молба во која се барало непречено вршење на богослужбата, обновување и подигнување на цркви и манастири. (Ђоко Слијепчевиќ, Историја српске православне цркве, т. 2., Београд, 1991, с. 312-313). На некој начин тоа бил еден од првите чекори кон барањата за обновување на самостојноста на српската православна црква.

¹⁶ Миодраг Перич, Историско-правните аспекти на односите помеѓу Српската православна црква и Македонската православна црква, Скопје, 1998, с. 92.

¹⁷ Frary Lucien, J., *Russia and independent Greece: Politics, religion and print culture (1833-1844)*, University of Minnesota, 2003, p. 110.

Грција¹⁸, подредена на Кралот, инаку католик по вероисповед. Ова решение предизвикало остра реакција на Цариградската патријаршија која одбила да ја признае новата црква. Русија, како една од силите која ја гарантирале независноста на Кралството Грција, исто така се противела на ова решение, гледајќи во него обид за ограничување на нејзиното влијание. На внатрешен план во Грција дошло до длабока поделба во општеството по прашањето на потребата од постоење на самостојна православна црква во кралството. На една страна бил Теоклитос Фармакидис кој со своите приврзаници се застапувал за независност на православната црква во грчкото кралство, а на другата страна бил Клеоменис Икономос со своите следбеници кои се противеле на автокефалноста на грчката црква. Таа поделеност, на некој начин, била предизвикана и од постапките на властите. Во едно патријархално општество, какво што било грчкото во тоа време, не можело да има простор за разбирање на одредени потези на властите по црковното прашање, како на пример затворањето на 412 манастири во кралството, затоа што немале минимум шест монаси и конфискување на нивниот имот¹⁹. Таа поделеност траела подолг период. Приврзаниците на автокефалноста, откако увиделе дека немале лесно да најдат разбирање за своите ставови, се обиделе да направат некои чекори со кои би го одоброволиле Цариградскиот патријарх. Еден од тие чекори бил оддалечувањето на Фармакидис од истакнатите позиции во надеж дека ќе придонесат за приближувањето кон нивните противници. Тоа се покажало како не многу успешен потег, а по сè изгледа, ниту грчкиот пратеник во османлиската престолнина, Зографос, немал некој поголем успех во обидот да дојде до помирување со Цариградската патријаршија²⁰. Сепак, заради општите грчки интереси постепено започнало одмрзнување на односите помеѓу Атина и Цариградскиот патријарх. Во 1849 г. патријархот Антимос IV присуствувал на погребот на тогашниот грчки пратеник во Цариград. Така мразот бил стопен. Атина не можела да остане индиферентна на овој потег. Кралот Отон решил да го испрати во османлиската престолнина, теологот Мисаил Апостолидис, со цел да преговара со Цариградската патријаршија за надминување на спорот²¹. Тој заминал во Цариград, каде успеал, со

¹⁸ Надя Данова, Грција и Цариградската Патријаршија през втората половина на XIX век; Годишник на Софискиот универзитет, т. 62, кн. история, 1968, Софија, 1969, с. 278-279.

¹⁹ Charles Frazee, Church and state in Greece, in: Greece in transition, Essays in the history of modern Greece 1821-1974, 3, Zeno, London, 1977, p. 133.

²⁰ Frary Lucien, J., Russia and..., p. 122.

²¹ Ch. Frazee, Church and..., p. 136.

руска помош, брзо да постигне договор со Патријаршијата за признавање на автокефалноста на Грчката православна црква, како Атинска митрополија. На 29 јуни 1850 година, од страна на Патријаршијата, бил издаден томос за признавање на црковната самостојност на православната црква во Кралството Грција. Како што може да се забележи улогата на грчката држава во добивањето на овој томос не била мала. Во иднина како што грчката држава територијално ќе се проширува, така новите територии ќе потпаѓаат под црковна јурisdикција на Атинската митрополија.

Балканот, заради стратегиската важност, во XIX век бил зона на интерес на големите европски сили. Како што веќе напоменав, со Ункијар Искелескиот договор, Русија успеала да го наметне своето силно влијание во Цариград. Тоа воопшто не било повољно за западните сили и тие се обидувале на секој начин да го ограничат руското влијание во Цариград. Некои политичари во Велика Британија, како на пример Лордот Палмерстон, сметале дека со договорот во Ункијар Искелеси, Русија успеала да наметне еден вид протекторат врз Османлиската држава. Тоа воопшто не било во интерес на Велика Британија и затоа започнала кампања за промена на спомениот договор²². Во таа насока тие ќе имаат одредени резултати. Така, со Лондонскиот договор за протоците од 1841 година, успеале делумно да го ограничат руското влијание, но и тоа не било доволно. Тие ќе бараат начин како уште повеќе да се намали руското влијание во регионот. За тоа особено биле заинтересирани Лондон и Виена, која и покрај руската подршка при задушвањето на унгарската револуција во 1849 година, не можела да дозволи Русија да има преголемо влијание во регион во кој Австрија имала интерес. Франција, исто така, не гледала благонаклоно на руското влијание во Цариград. Не треба да се заборава и Османлиската држава, која била повеќе од заинтересирана да го намали влијанието на својот моќен сосед на сопствената територија. Сепак, за поголемо намалување на руското влијание на Балканот морал да се чека повољен момент.

Затегнувањето на руско-османлиските односи по прашањето на светите места во Палестина била одлична можност за западните сили да го истиснат руското влијание. Наполеон III во „неговата бескрајна потрага за престиж“²³ ги подржал барањата на католичките свештеници за контрола на Светите места. Османлиите под француски притисок дозволиле Светите места да бидат управувани

²² F. Adanir, Turkey's entry..., p. 406/

²³ A. J. P. Taylor, The struggle for mastery in Europe 1848-1918, Oxford, 1954, p. 49.

од страна на католиците²⁴. Овој нивен потег довел до заострување на односите со Русија. Заострувањето кулминирало кон крајот на 1853 г. со започнување на нова војна помеѓу двата соседи. Почетокот на војната бил катастрофален за Османлиите. Изгледало дека и оваа војна ќе заврши со голем османлиски пораз кој, по правило, би донел нови поместувања на Балканот. Токму тогаш, не случајно, дошло до вмешување на Велика Британија и Франција во судирот на османлиска страна. Во Цариград бил потпишан договор помеѓу Велика Британија, Франција и Османлиската држава за воена помош на последнава. Пред да биде потпишан овој договор Велика Британија и Франција, во февруари 1854 г. ѝ упатиле ултиматум на Русија за евакуација на руските сили од Влашка и Молдавија. Откако тоа не било сторено двете сили ѝ објавила војна на руската држава²⁵. Двете западноевропски сили не можеле да дозволат нов османлиски пораз, кој уште повеќе би ги засилил руските позиции во регионот. Затоа тие решиле отворено да застанат на османлиска страна. По ова војната добила подруг тек. Русите не можеле да издржат воен судир со технички посилни противници и ја загубиле војната, а Османлиите, фрустрирани од постојаните порази во војните со Русија, конечно по подолг период можеле, барем накратко, да помислат дека го победиле својот голем противник²⁶. Војната завршила со потпишувањето на Парискиот мировен договор од 1856 година. Така, руското влијание на Балканот значително било намалено, но тоа ќе биде со краток век. Русија не можела да дозволи на подолг временски период да биде исфрлена од Балканскиот регион каде имала голем интерес.

Оваа војна, нормално, имала одраз и на Балканот, најповеќе во Грција. Тоа било и логично ако се има предвид дека таа била единствената независна христијанска држава во регионот. Многу политичари во Грција, вклучувајќи го и самиот крал Отон, помислиле дека настапил моментот за остварување на амбициите за територијално проширување на малото грчко кралство и реализирање на Мегали идејата²⁷, официјално промовирана во грчкото собрание во 1844 г. во говорот на тогашниот грчки премиер Јоанис Колетис, според која Грција во својот состав требала да има и други терито-

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, с. 63.

²⁶ Османлиите сакале преку оваа војна да бидат признати како дел од т. н. Концерт на големите европски сили. Тоа ќе успеат да го постигнат, но истото ќе важи само за краток период. (F. Adanir, Turkey's entry..., p. 408).

²⁷ Д. Јовановски, Грчката балканска политика и Македонија 1830-1881, Скопје, 2005, с. 44-45.

рии како Македонија, Епир, Тесалија, егејските острови, па дури и самиот Цариград, од кои во некои грчкото население било во малцинство. Грција започнала со испраќање на чети на османлиска територија. Грчките активности довеле до заострување на односите со османлиската држава, кое кулминирало со нивен прекин, а во 1854 година и до англо-француска окупација на Пиреја и промена на владата во Атина²⁸, на која претходеде опомени од страна на Лондон и Париз за престанување на провокативното грчко однесување. Иако Грција била понижена во овие настани, сепак грчката држава во 1855 година го потпишала својот прв меѓународен договор со Османлиската држава²⁹. Од овој договор во иднина Грција имала голема корист и на трговски и на дипломатски план. Влијанието на Лондон и Париз во склучувањето на овој договор не било мало.

Состојбите во Србија за разлика од оние во Грција биле сосема подруги. Всушност самиот автономен, но не и независен статус на Србија овозможувал полесно вмешување на некои од големите сили. Непосредно пред почетокот на Кримската војна, под руски притисок, бил сменет министерот за надворешни работи, Илија Гарашанин. Тој бил творецот на познатото Начертание. Самата смена на овој познат српски политичар, предизвикала реакција на западните држави, пред сè на Велика Британија и на Франција. Тие, заради сопствените интереси, ѝ овозможиле на Австрија да врши силен притисок врз Србија во текот на Кримската војна, а токму од тоа се плашел Гарашанин³⁰. Србија не можела и да сака да се однесува како Грција. Затоа во 1854 г. кнезот Александар Караѓорѓевиќ изјавил дека неговата земја ќе биде неутрална. Крајот на војната и потпишувањето на Парискиот мировен договор донел една нова состојба за Србија. Имено со членот 28 од овој договор српската автономија била гарантирана од страна на сите големи сили потписнички на дого-

²⁸ Исто, с. 57.

²⁹ Надя Данова, Националниот въпрос в грчките политически програми, София, 1982, с. 181.

³⁰ Гарашанин точно проценил што може да се случи со Србија. Според него, западните сили не барале од Србија да војува против Русија, туку сакале гаранции од Србите дека нема да бидат искористени за остварување на руските планови. Тој стравувал дека по победата на западните сили во војната со Русија едноставно ќе ја остават Србија на милост и немилост на Австрија и Турција. (Слободан Јовановиќ, Политичке и правне расправе, Београд, 1932, с. 225-226).

ворот, а не само од Русија, како во претходниот период. На тој начин, Србија „се здоби со поповолна меѓународна позиција.“³¹

Завршувањето на Кримската војна и заслабувањето на руското влијание на Балканот не значело дека во регионот нема да се јават проблеми за големите сили. Некои од овие проблеми биле резултат на делувањето на движењата на балканските народи за слобода, кои биле под силно влијание од настаните поврзани со италијанската борба за обединување, а некои од внатрешните состојби во некои од балканските држави, како Грција. Во оваа, тогаш, единствена балканска христијанска независна држава неуспехот на Отон да ги задоволи грчките аспирации за територијално проширување и постојаните слаби финансиски и економски резултати го направиле грчкиот крал една од најнепопуларните личности во државата. Сè повеќе се зголемувал бројот на оние кои барале заминување на Баварецот од грчкиот престол. Војската започнала да се буни против неговото владеење, а врз грчката кралица бил направен и неуспешен атентат. Ситуацијата во државата станала едноставно невозможна за понатамошно опстојување на баварската династија и во октомври 1862 година Отон бил принуден да ја напушти Грција³². Така грчкиот престол останал празен. Повторно, како и во минатото, ќе дојде до вмешување на големите сили по прашањето кој треба да стане нов грчки крал. Како и при изборот на првиот грчки крал, така и во тие моменти имало повеќе кандидати за празниот кралски трон во Атина. Иако во Грција имало голем број на приврзаници на можноста принцот Алфред, синот на британската кралица Викторија³³, да стане нов грчки крал, тоа нема да се случи. Британската кралица била потполно свесна дека со доаѓањето на нејзиниот син на грчкиот престол би морала да се вмешува во грчко-османлиските односи, кои многу често биле влошувани, а тоа таа сакала да го избегне. Исто така, што во секој случај било и поважно, добро знаела дека останатите сили не би се согласиле да гледаат британски принц на грчкиот престол, имајќи предвид дека Велика Британија е една од силите гарантни на грчката независност. Тоа, пак не значело дека Велика Британија не била заинтересирана на грчкиот престол да види свој човек. Во тој правец се ангажирала британската дипломатија која успеала да наметне свој кандидат на грчкиот трон. Во договор помеѓу силите било решено данскиот принц Вилхелм Георг

³¹ Михаљо Миноски, Македонија во билатералните и мултилатералните договори на балканските држави 1861-1913, Скопје, 2000, с. 14.

³² Д. Јовановски, Грчката балканска..., с. 79-80.

³³ Barbara Jelavich, Russia, Bavaria and the Greek revolution of 1862/1863; *Balkan Studies*, n. 2/1, Thessaloniki, 1961, p. 128-129.

да стане нов грчки крал под името Георгиос I.³⁴ Слично како и во случајот со стапувањето на Отон на грчкиот кралски трон, во јули 1863 г. бил потпишан договор помеѓу Велика Британија, Русија, Франција и Данска за пристапување на Георг на грчкиот престол. Тој во 1863 г. станал нов грчки крал. Доаѓањето на младиот дански принц на грчкиот престол не поминало без проблем. Османлиската влада, гледајќи во минатото како се создава еден силен национализам чие делување директно е насочено кон територијалниот интегритет на нејзината држава, се спротивставила на името на титулата на грчкиот крал. Под османлиски притисок наместо крал на Грците, име што Османлиите го сметале како неприфатливо, бидејќи според нивните толкувања имплицирало дека тој би бил и крал на османлиските Грци, Георгиос ќе ја носи титулата крал на Елините³⁵. Паралелно со активностите за стапување на Георгиос на грчкиот кралски трон, британската дипломатија направила еден чекор со цел да го засили своето влијание во Грција, но и да ја зацврсти позицијата на новиот грчки крал, кој воедно бил и нејзин избор. Јонските острови кои од 1815 година биле под британска управа и каде постоело релативно силно движење за обединување со Грција биле одлична можност за британските планови. Можноста од припојување на овие острови кон Грција му била соопштена и на грчкиот пратеник во Лондон. По тоа прашање, позитивно по грчките интереси за припојување на островите кон Кралството Грција, се произнесла и британската кралица. Конечно во март 1864 година бил потпишан договор во Лондон за присоединување на Јонските острови кон Кралството Грција, на кој му претходел еден друг договор потпишан помеѓу пет европски сили. На тој начин овие острови станале дел од грчкото кралство и биле првата територија која била припоена кон Грција³⁶. Од друга страна, без голем влог, Британците

³⁴ Според Ги Готје младиот Георгиос се подготвувал да стапи во редовите на данската воена морнарица и воопшто не бил воодушевен од понудениот престол, а во тоа имал подршка од неговиот татко, данскиот престолонаследник, Кристијан. Меѓутоа, стариот крал Фридрих VII воопшто не сакал да слушне за можноста Георг да не стане нов грчки крал. Едноставно тоа била голема чест направена на данската кралска куќа. (Gi Gotije, Orlovi i lavovi, Istorija balkanskih monarhija 1817-1974, Beograd, 2002, s. 83-84).

³⁵ Harry Psomiades, *The Eastern question; The last phase*, Thessaloniki, 1968, p. 19.

³⁶ Треба да се напомене дека иако во 1863 г. британската влада сама понудила да ѝ ги предаде Јонските острови на Грција, две години порано на предлогот на Гледстоун, островите да се предадат на малото балканско кралство, поголемиот дел од британските парламентарци се спротивставиле. (*The annual register or a view of the history, politics and literature of the year 1861*, London, 1862, p. 125-126).

значително го засиле своето влијание во Грција. Кога е во прашање доаѓањето на Георгиос на грчкиот престол и британското влијание врз него треба да се напомене дека тој во текот на целото свое владеење во Грција се обидува да направи пристојна држава за живеење. Тој, многу често, се обидува да ја избегне можноста од заострување на односите со грчкиот единствен сосед, Османлиската империја, знаејќи дека неговата држава не е подготвена за пресметка со моќниот сосед. Во тој контекст треба да се гледа и потпишувањето на грчко-османлискиот договор од 1865 г. Промената на кралската династија во Грција не била прва династичка промена на Балканот. Во Србија веќе биле извршени две промени. Во 1842 г. Александар станал прв српски наследен кнез од семејството Караѓорѓевиќ наместо на Михајло Обреновиќ. Седумнаесет години подоцна повторно дошло до промена на кнежевскиот престол во Србија со враќањето на Милош Обреновиќ. Така, на Балканот промената на династиите веќе не била непозната работа.

Во моментите кога во Грција се вршела промена на династијата, во српската престолнина Белград во 1862 г. се случил инцидент кој довел до големо заострување на српско-османлиските односи кое кулминирало со османлиско бомбардирање на градот. Ова бомбардирање не било резултат на еден случаен инцидент. Српскиот кнез Михајло Обреновиќ, веднаш по стапувањето на кнежевскиот престол, презел одредени активности кои ја вознемирувале османлиската влада. Така, во 1861 година бил донесен законот за Народното Собрание, со што започнало укинувањето на т.н. Турски Устав од 1838 година.³⁷ Како и да е, српскиот кнез Михајло Обреновиќ овој инцидент го искористил да побара заминување на османлиските гарнизони од Србија. Шансата која се укажала морала да се искористи. Имено, повлекувањето на османлиските гарнизони, а со нив и на преостанатото муслиманско население, од Србија била една од главните цели на српската политика во овој период³⁸. Реално остварувањето на Начертанието на Гарашанин, напишано во 1844 г., за територијално проширување на Србија и нејзина целосна независност, како и нејзина водечка улога во регионот, не било можно со присуство на османлиските гарнизони во Србија. По избувнувањето на судирите во Белград било повеќе од јасно дека српско-османлискиот спор не можел да биде разрешен без посредство на големите сили, кои немале интерес од заострување на состојбите на Балканот. Амбасадорите на европските сили во Цариград интервенирале со цел да се реши проблемот. Во Канлица во летото 1862 г. започнала

³⁷ Милорад Екмечиќ, *Стварање Југославије, 1790-1918*, т. 2, Београд, 1989, 175-176.

³⁸ Слободан Јовановиќ, *Друга влада Милоша и Михаила*, Београд, 1933, с. 337.

конференција на амбасадорите на Големите сили на која во септември истата година бил потпишан протокол за решавање на проблемот во Србија. Кнезот Михајло Обреновиќ бил исправен пред голем предизвик дали да го прифати протоколот или не. Самото одржување на конференцијата било извонредна можност Русија да започне да ги враќа и засилува своите позиции на Балканот. Русите отворено застанале зад Србите во тие моменти. Франција исто така искажала одредено разбирање за Србија. Велика Британија, пак, заради своите интереси ја подржала османлиската страна³⁹. Кон британската позиција се приклучила и Австрија. Токму оваа поделба помеѓу силите, но и веќе изразената османлиска слабост му овозможиле на Михајло да го избегне тоа што не било повољно за Србија и да чека погоден момент да заврши со целосното протерување на османлиските гарнизони од Србија, а тоа веќе станало прашање на време. Во 1866 г. дошло и до заострување на ситуацијата на Крит каде избило востание на тамошното грчко население против османлиската власт, кое неминовно довело до заострување на османлиско-грчките односи. Во една таква ситуација било повеќе од јасно дека Османлиите не можат да имаат повеќе отворени прашања на различни места. Затоа султановата влада морала некаде да попусти. Полесно било тоа да се направи во Србија, каде и така од поодамна немала никаква контрола на теренот, отколку на Крит, кој имал извонредно стратегиско значење за империјата. Логично, заради олеснување на отежнатата османлиска позиција во 1867 година бил издаден султанов ферман со кој било објавено повлекување на османлиската војска од Србија од преостанатите гарнизони. Задоволувањето на српските барања ѝ оставале на Портата поголема можност за справување со критските востаници⁴⁰. Истовремено, со ова решение, се неутрализира еден можен противник кој би бил на грчка страна во критските настани⁴¹, а би можел да направи и проблеми во другите делови на османлиската држава, особено во Босна и Херцеговина. На тој начин кнежевството Србија целосно било ослободено од четиривековното османлиско воено присуство со што патот за остварување на целите од Начертанието бил отворен. Србија веќе започнала со подготовките за остварување на овој план на Илија Гараша-

³⁹ Исто, с. 343.

⁴⁰ Исто, с. 346.

⁴¹ Србија на 26 август 1867 г. потпишала договор за сојуз со Грција. (целиот текст види го кај: М. Миноси, Македонија во билатералните и мултилатералните..., с. 66-69). Иако следната година била потпишана и воена конвенција, Србија не одговорила на грчките барања за содејство во однос на Крит. Нема сомнение дека османлиското решение за предавање на тврдините од 1867 г. Влијаело врз српското однесување.

нин. Нормално тоа било возможно само по воен пат. Во времето на владеењето на Михајло Обреновиќ биле направени обиди да се засили српската војска со масовно учество на скоро целото военоспособно машко население.

Целата оваа состојба во регионот повторно и дала шанса на Русија да се вмеша во решавањето на проблемите во регионот. Петербург тоа нема да го пропушти, исто како што тоа не го пропуштиле руските противници во претходниот период. Така рускиот пратеник во Цариград, Игнатиев, бил еден од главните актери при обидот да се реши проблемот помеѓу Цариградската патријаршија и Бугарите по создавањето на Бугарската егзархија. Исто така, како што видовме погоре, Русија се вмешала и во српско-османлискиот спор. Постепено, но сигурно на Балканот, Русија повторно започнала да го враќа своето влијание. Кризата, пак, која се појавила во пруско-француските односи ѝ овозможило на Русија со Лондонскиот договор од 1871 година да анулира некои одредби од Парискиот мировен договор од 1856 година⁴². Договорот од Лондон, без никакво сомнение, имал свое влијание и врз понатамошното делување на Русија на Балканот, поточно ги засилил нејзините амбиции.

Напорите на Големите сили за смирување на состојбите на Балканот на теренот нема да вродат со плод, бидејќи на подолг рок нема да има на мир. Во 1875 година прво во Херцеговина, а многу брзо и во Босна започнало востание кое ќе предивика голема криза, позната како Големата источна криза. Оваа криза ќе доведе до значителни промени на Балканот. Како резултат на општата криза која веќе поодамна ја имало опфатено Османлиската империја, позицијата на балканските христијански народи, и покрај обидите за реформирање на султановата држава, наместо да се подобри, сè повеќе се отежнувала. Попусти биле обидите на големите сили за смирување на ситуацијата⁴³. Во една таква ситуација избиле востанија во

⁴² Н. С. Киняпина, Внешняя политика России второй половины XIX века, Москва, 1974, с. 104-115.

⁴³ Како што забележуваат Христов и Донеv, со цел да го спречи можното влегување на Србија во воен судир со османлиската држава и стеснување на маневарскиот простор на Русија по прашањето на Босна и Херцеговина, австро-унгарскиот министер за надворешни работи, Андраши на 30 декември 1875 г. предложил до сите потписници на Парискиот мировен договор од 1856 г. еден проект за реформи во Босна и Херцеговина. Османлиските власти го прифатиле овој проект, но востаниците, поучени од претходното искуство, истиот го одбиле. (А. Христов – Ј. Донеv, Македонија во меѓународните..., с. 30). Кога е во прашање однесувањето на Австро-Унгарија во однос на настаните во Босна и Херцеговина, интересно е да се напомене носењето на авс-

Разловци во Македонија и во Бугарија. Кога е во прашање последно, американската историчарка Барбара Јелавич, пишувајќи за априлското востание во Бугарија заклучува дека како револуција тоа претставувало комплетен неуспех. Според неа бугарските водачи не успеале да обезбедат поголема подршка од населението.⁴⁴ Овој заклучок на Јелавич можеби е претеран, но не може целосно да се отфрли. Кога само би го споредиле Априлското востание во Бугарија, како настан кој ќе предизвика странска интервенција, со востанијата во Грција и Србија од првата половина на векот, тогаш јасно е зошто Јелавич извлекува таков заклучок. Сепак, кај Бугарите постоело нешто друго кое Јелавич не го коментира. Бугарскиот историчар Стојчо Грнчаров, кога пишува за бугарското ослободително движење, нагласува дека „никаде на Балканот немаше толку многу политички национални организации со различни цели, како помеѓу Бугарите, во 5--70 те години...“⁴⁵. Кога само ќе се споменат Георги Раковски, Љубен Каравелов, Васил Левски или Христо Ботев како личности со авторитет или пак организациите како Бугарскиот Таен Централен Комитет, Бугарскиот Комитет на Каравелов или Бугарскиот Револуционерен Централен Комитет, сите формирани надвор од Бугарија станува јасно дека не можело да биде создадено едно поцентрализирано и силно ослободително движење.

Состојбите на османлискиот Балкан веќе не можеле да бидат контролирани од Цариград. Во Србија, востаничките акции во Босна и Херцеговина не можеле да останат без реакција. Извештаите од кои доаѓале од востанатите реони во Босна и Херцеговина без никакво сомнение влијаеле на запалување на расположението на јавното мислење во земјата. Политичарите и кнезот не можеле да останат имуни на реакциите. Првично српскиот кнез Милан Обреновиќ, најверојатно по совет од надвор, не бил расположен да ги подржи воинствените групи во автономната држава, но и тој морал да попушти на сè поизразеното воено расположение во неговата земја⁴⁶.

триски знамиња од страна на католичките востаници во долината на Неретва. (М. Екмечиќ, Стварање Југославије..., т. 2, с. 286). Кон ова може да се додаде и посетата на хабсбуршкиот императорот Франц Јозеф на Далмација, пред започнувањето на востанието. (исто, с. 283).

⁴⁴ Барбара Јелавич, Историја на Балканот, кн. 1, Скопје, 1999, с. ослободително движење.

⁴⁵ С. Грнчаров, Балканскиот..., с. 558.

⁴⁶ По падот на владата на Данило Стефановиќ, во Србија била формирана коалиционата влада на Стефча Михаиловиќ и Јован Ристиќ, која започнала подготовки за воен судир. (Климент Цамбазовски, Одборот на Стара Србија и Маке-

Србија, заедно со Црна Гора, во јули 1876 г. влегла во војна со Османлиската држава⁴⁷. Иако српската војска во претходниот период била сметана за една од подобрите на Балканот во оваа војна доживеала страотен пораз. Војничкиот пораз на Србите само покажал дека балканските земји сè уште биле премногу слаби за војничко соочување со Османлиите. За нивна среќа интересите на големите сили понекогаш не дозволувале тие целосно да бидат поразени. Рускиот притисок врз османлиската влада ја спасил Србија од целосно понижување и можна реокупација. Србија морала да потпише мировен протокол со својот сизерен-Османлиската држава, но за нејзина среќа со задржување состојбата на статускво пред почетокот на војната.

Развојот на состојбите на Балканот не можел да ги остави европските сили индиферентни. Владите на силите сметале дека било потребно одржување на една амбасадорска конференција во Цариград со цел да се реши кризата на Балканот. Конференцијата започнала на 23 декември 1876 година, истиот ден кога, не без причина и не случајно, бил донесен првиот и единствен османлиски Устав⁴⁸. Овој османлиски потег покажал дека уште од самиот почеток на конферецијата мали биле шансите за нејзино успешно завршување. Различните интереси на големите сили, како и османлиската непопустливост довеле до неуспех на Конференцијата во Цариград. Така со неуспехот на оваа конференција сè повеќе веројатна станувала можноста од руско-османлиски судир. Двете најзаинтересирани сили за Балканот, Русија и Австро-Унгарија започнале да се договараат за тоа како треба да се решаваат проблемите на Балканот, секако според нивниот интерес. Со Рајхштадската спогодба од 1876 г. и со тајната конвенција од Будимпешта од 1877 година двете сили се обиделе да ги дефинираат своите интереси на Балканот⁴⁹. На тој начин Русија, барем привремено, не морала да стравува од реакциите на официјална Виена. Теренот за пресметка со Османлиите бил отворен. Во април 1877 година започнала руско-османлиската војна, која ќе заврши со руска воена победа со потпишувањето на Сан сте-

донија и македонското прашање од 1877-1881 во: Македонија во Источната криза 1875-1881, Скопје, 1978, с. 336).

⁴⁷ Непосредно пред започнувањето на воените дејства Србија и Црна Гора склучиле договор за сојуз и воена конвенција. (текстовите од овој договор и воената конвенција се објавени кај М. Миноси, Македонија во билатералните и мултилатералните..., с. 74-78)

⁴⁸ За конференцијата види повеќе кај: Крсте Битоски, За Цариградската конференција, во: Македонија во Источната криза 1875-1881, Скопје, 1978, с. 441-459.

⁴⁹ Александар Христов – Јован Донеv, Македонија во меѓународните договори 1875-1919, Скопје, 1994, с. 34-37 и 46-50.

фанскиот прелиминарен мировен договор на 3 март 1878 г. Токму овој договор, иако бил прелиминарен, а не и конечен, предизвикал големи реакции кај западните сили, но и во Србија и Грција. Велика Британија не сакала да ја види османлиската држава уништена, а Виена пак се спротивставила на формирањето на големата словенска бугарска држава. Австро-Унгарија не можела да дозволи формирање на голема словенска држава, макар таа и да била бугарска, бидејќи на тој начин се спречувала можноста за нејзин економски и политички продор на јужниот Балкан. Тоа било логично ако се има предвид фактот што Австро-Унгарија немала колонии надвор од европскиот континент, а на север ја имала за сосед силната Германија, на исток Русија и на запад Италија, чиј иредентизам силно ги удирал виталните интереси на Виена. Србија, пак, чија војска, иако задоцнето во однос на руските барања, во декември 1877 г. повторно стапила во дејство против османлиските сили, била шокирана кога дознала за овој прелиминарен договор. Територии кои биле заземени од страна на српската војска требале да бидат отстапени на проектираната голема бугарска држава⁵⁰. Србите се обиделе да добијат руска поддршка за нивните барања, пред сè територијални, но Русија нема да даде согласност. Таа веќе се определила за Бугарија, чија идна државност била постигната благодарение на руските војски. Ако се има предвид близината на бугарските земји до протоците, тогаш руското однесување не претставувало никакво изненадување. Уште погорчлив за Србите ќе биде рускиот совет Белград за своите аспирации да бара поддршка од Виена. Српската влада, немајќи друг излез, тоа ќе го направи и ќе ја добие австроунгарската поддршка за добивање на независност и нови територии на Берлинскиот конгрес, но цената за оваа поддршка била мошне висока. Белград морал да попусти пред барањето од Виена да заборави на Босна и Херцеговина⁵¹, но и да потпише договор за трговија и железници со својот

⁵⁰ Иако според чл. 3 од Санстефанскиот прелиминарен мировен договор било предвидено Србија да биде призната како независна држава и да добие одредено територијално проширување, сепак, во истиот член било нагласено дека српските сили во рок од 15 дена по потпишувањето на споменатиот договор морале да ја напуштат територијата што не била вклучена во предвидените граници на Србија. (А. Христов, Ј. Донов, Македонија во меѓународните..., с. 56-57).

⁵¹ Андраши, австроунгарскиот министер за надворешни работи, во јануари 1878 г. изјавил дека интересите на неговата влада се протегале до реката Лим. (Србија 1878, Београд, 1978, с. 13) Исто така, во април 1878 г. австроунгарската влада во еден меморандум испратен во Лондон, нагласила дека секое поврзување помеѓу Србија и Црна Гора би ги загрозило австриските гранични

северен сосед, што ќе биде вовед во понатамошна зависност од Австро-Унгарија. Српските полички водачи, едноставно, гледале кон Виена како на единствен заштитник на нивните интереси и без да прашаат за веќе наведената цена тие ја барале нејзината помош⁵². Сепак, не било сè така црно за српските интереси и аспирации. Србија, заедно со Романија и Црна Гора со решенијата на Берлинскиот конгрес добила независност и територијално проширување. Во една таква констелација на односите Србите, можеле да бидат незадоволни, но не и разочарани од добиеното. Обединувањето на Србите и желбата за поголема српска држава сега биле пореални отколку во минатото. Во крајна линија некои работи кои не можеле да бидат регулирани ви претходниот период сега станале извесни. Примерот со српската црква е добар показател за значењето на новата позиција на државата Србија во меѓународни рамки. Независноста на српската држава им дала можност на српските политички и црковни лидери да побараат автокефалноста за Српската православна црква. Имено, користејќи ја токму независноста, искусниот српски политичар Јован Ристиќ побарал од Цариградскиот патријарх српската црква да добие автокефален статус⁵³. Во инструкциите од 11 февруари испратени до српскиот дипломатски претставник во Цариград, меѓу другото, Ристиќ нагласил: "Србија истапила од составот на Османлиското царство, и според силата на еден меѓународен акт, влегла во редот на независните држави. Со државата српска во независноста се вратила и српската црква."⁵⁴ Желбата за самостојност на српската црква наишла на позитиван одговор во Цариград. Тоа не било случајно. Патријархот Јоаким III, инаку поранешен солунски мит-

провинции. (Србија 1878, с. 284). Повеќе било од очигледно дека Виена покажала отворени аспирации кон Босна и Херцеговина.

⁵² Михајло Војводиќ, Путеви српске дипломатије, Београд, 1999, с. 17; Велика Британија, која имала ист став кон Санстефанскиот договор, како оној на Австро-Унгарија, на седниците на Берлинскиот конгрес покажувала повеќе наклонетост кон османлиските погледи за граничната линија помеѓу Србија и османлиската држава, отколку кон српските. (Драголјуб Живојиновиќ, Велика Британија и Србија на Берлинском конгресу 1878; Живот и рад Јована Ристића, Београд, 1985, с. 95; Русија, на споменатиот конгрес, по прашањето за демаркација на српско-бугарската граница, повеќе ги застапувале бугарските отколку српските интереси.

⁵³ Во ноември 1877 г. Јован Ристиќ во едно свое писмо до српскиот претставник во Цариград во врска со парите кои се испратени до Цариградската патријаршија нагласил дека се надева дека тие ќе бидат и последни. (Ђ. Слијепчевиќ, Историја српске православне ..., с. 381)

⁵⁴ Исто.

рополит, бил свесен дека Словените биле најголемата група помеѓу балканските православни христијани, а имајќи го искуството со Бугарите кои, во 1870 со султанов ферман, добиле своја православна црква, која не била призната од страна на Патријаршијата и другите православни цркви, релативно брзо и лесно се согласил Белградската митрополија да добие автокефален статус во 1879 година. Автокефалноста се однесувала за територијата на независното Кнежевство Србија во границите од 1878 г, останатите територии, каде живееле Срби во значителен број, кон српската црква ќе бидат припоени по завршувањето на Првата светска војна, заедно со земји кои не биле српски.

Единствената независна христијанска балканска држава, пред завршувањето на Берлинскиот конгрес, Грција, исто така сакала да ја искористи Големата источна криза за да ги оствари своите намери за територијално проширување. Грчките влади, сепак, не сакале активно да земат учество во настаните⁵⁵. Имајќи ја предвид економската ситуација во земјата и силината на грчките вооружени сили овој став на грчките влади не бил нелогичен. Затоа Атина повеќе сакала да чека за да го види развојот на настаните пред активно да се вклучи. Меѓутоа, политиката на исчекување, која била сутерирана од Велика Британија, нема да ѝ ги донесат на Грција очекуваните резултати. Заради погрешна процена на ситуацијата грчката војска навлегла на османлиска територија дури по потпишувањето на Одринското примирје помеѓу Русија и Османлиската држава. Грција, за неколку дена по совет на европските сили кои не дале поддршка на задоцнетата грчка активност, морала да ги повлече силите од османлиска територија со цел да избегне директен судир со султановите сили. Оваа куса грчка авантура завршила неуспешно, но тоа не било се. Потпишувањето на Санстефанскиот прелиминарен мировен договор во Грција, слично како и во Србија, предизвикал шок. Создавањето на голема бугарска држава во која влегол и најголемиот дел од Македонија бил директен удар за грчките аспирации и остварувањето на мегали идејата⁵⁶. Токму затоа во Грција преовладувал духот на огорченост и бес, но за среќа на грчките интереси овој прелиминарен договор бил анулиран со Берлинскиот договор од 13 јули 1878 година. Грција, поттикната од Велика Британија, гаела големи надежи во одржувањето на Конгресот во Берлин. Во германската престолнина бил испратен грчки пратеник⁵⁷. Нему му било дозволено да земе мало учество на Конгресот, но само да ги искаже

⁵⁵ Д. Јовановски, Грчката балканска..., с. 130-160.

⁵⁶ Evangelos Kofos, Greece and the eastern crisis, Thessaloniki, 1975, p. 191.

⁵⁷ Исто, с. 230.

грчките барања без право подоцна да присуствува на расправата. Решенијата на Конгресот кои биле направени врз база на интересите на силите нема да бидат задоволителни за грчките очекувања. Единствено членот 24 од Берлинскиот договор се однесува на границата помеѓу Грција и Османлиската држава, која допрва требала да биде исправена. Прашањето за новата гранична линија помеѓу двете соседни земји ќе се одолговлечи полни три години во кои по-времено двете држави се заканувале дека ќе преземат воени акции. Сепак, за среќа на Грција, промената на власта во Велика Британија и доаѓањето на Гледстоун на чело на кабинетот во Лондон довело и до поголемо ангажирање на Големите сили, пред сè на Велика Британија, во решавање на ова прашање, кое конечно било затворено во јули 1881 година со анектирање на Тесалија и мал дел од Епир од страна на грчкото кралство. Грција, во рок од седумнаесет години, по втор пат добила нови територии, без да води војна.

Анулирањето на прелиминарниот мировен договор од Сан Стефано и потпишувањето на Берлинскиот договор не спречил создавање на уште една нова држава на Балканот. Со членот 1 од договорот од Берлин било предвидено создавање на Бугарско самоуправно кнежевство. Русија која имала решавачка улога во создавањето на оваа, иако автономна, нова балканска држава не сакала да го испушти од рака своето влијание во Бугарија. Кога е во прашање почетокот на постоењето на современата бугарска држава не може да се избегне заклучокот дека Бугарија повеќе личела на руски протекторат отколку на автономна држава. Русите уште од самото стапување на бугарска територија започнале со организирање на власта според нивна мерка. Тоа го правеле преку т.н. Руска привремена управа. Тие посветувале внимание на подигнување на културниот и образовниот процес помеѓу Бугарите. Русите ја поставиле основата на современата бугарска армија во која на почетокот главниот збор го имале руските офицери. Бугарија, слично како и Русија, била поделена на губернии. Сите овие активности биле позитивни за втемелувањето на бугарската држава, но сето што е претерано станува неподносливо. Таков ќе биде и рускиот случај во Бугарија. Изборот на бугарскиот кнез било шанса Русија да го потврди своето влијание. Со членот 3 од Берлинскиот договор било предвидено новиот бугарски кнез да биде избран од населението и да биде потврден од Високата Порта⁵⁸. Русија ја искористила својата позиција, но и присуството на своите војски на теренот, да наметне кандидат кој би бил

⁵⁸ Александар Христов, Јован Донеv, Македонија во меѓународните..., с. 74.

во согласност со нејзините интереси⁵⁹. Во игра биле повеќе кандидати за пополнување на бугарскиот кнежевски престол, меѓу кои и данскиот принц Валдемар, брат на грчкиот крал Георгиос⁶⁰. Тоа воопшто не им пречело на Русите да го протежираат изборот на младиот германски офицер принцот Александар Батенберг, кој бил роднина на руската царица Марија Алекснадровна⁶¹, сопруга на Александар II. Руската подршка се покажала како решавачка и младиот Германец станал во јуни 1879 г. станал прв кнез на Бугарија. Кога е во прашање руското влијание во Бугарија, но и однесувањето на Русија воопшто кон нејзината најнова креација во регионот, можеби, најдобар показател е потпишувањето на конвенцијата за окупациониот долг на Бугарија кон Русија во јуни 1883 г. Едноставно слободата морала да биде наплатена.

Завршувањето на Големата источна криза во 1881 година и спроведувањето на решенијата на Берлинскиот конгрес требало да значи одржување на статуското во регионот на подолг период, особено што зад овие одлуки стоеле сите европски големи сили. Ако европските сили биле задоволни што успеале да ја смират ситуацијата на Балканот, тоа не можело да се каже и за малите балкански држави, кои иако релативно млади и економски слаби веќе имале планови за територијално проширување. Штотуку создадената бугарска држава, многу брзо ќе го стави на тест принципот на статускво во регионот. Решенијата на Берлинскиот конгрес ги поништиле оние од прелиминарниот Санстефански мировен договор, кој пак во Бугарија станал основа на државната политика за територијално проширување под плаштот на обединување на бугарскиот народ. Бугарија со решенијата на Берлинскиот конгрес била ограничена на само еден мал дел од проектираната санстефанска творба и тоа само со автономен статус. Заради различните интереси на големите европски сили било создадено уште едно автономно кнежевство Источна Румелија, во кое мнозинско население било бугарското, но исто така имало и одреден број на турско и грчко население. Бугарите не

⁵⁹ Русите наполно свесни дека нивен поданик не можел да биде бугарски кнез одбиле воопшто да размислуваат за исполнување на желбите на Бугарите грофот Игнатијев или кнезот Дондуков-Корсаков да го заземат бугарскиот кнежевски трон. (Освобождение Болгарии от турецкога ига, т. 3, Москва, 1967, с. 402).

⁶⁰ G. Gotije, Orlovi i..., s. 188.

⁶¹ Трновскиот митрополит Климент во текот на седницата на Бугарското собрание на кое се решавало за изборот на кнез не заборавил да нагласи дека семејството Батенберг било во роднински врски со руското царско семејство. Тоа било и знак за кога се определил влијателниот митрополит. (Освобождение Болгарии..., с. 574).

можеле да се помират со фактот што само еден мал дел од тоа што тие го сметале за бугарско бил во состав на автономното кнежевство Бугарија. Ова кнежевство пак било премногу зависно од Русија, што се должело на руската улога во создавањето на бугарската држава. Уште од самиот почеток на егзистирањето на Бугарија како автономна држава во неа, но и во Источна Румелија, делувале разни комитети кои работеле на обединување на овие две творби во една. Русија, како држава која всушност ја создала современата бугарска држава и имала големо влијание во неа, исто така немала ништо против обединувањето на овие две кнежевства. Имено со протоколот кој бил приклучен кон Сојузот на Тројцата императори од 1881 година, било предвидена можност Бугарија да се обедини со Источна Румелија доколку прашањето биде поставено по силата на работите⁶². Значи во согласност со интересите на силите, особено Русија.

Во Пловдив, главниот град на Источна Румелија во септември 1885 година бил извршен преврат по кој било прогласено обединувањето на оваа област со Кнежевството Бугарија. Бугарскиот кнез Александар Батенберг го признал обединувањето⁶³, но тоа нема да го направи и Русија, која била незадоволна што овој акт бил извршен без нејзино знаење и согласност. Всушност зад рускиот негативен став се криел прикриениот страв на Петербург дека во една таква Бугарија, Русија немала да има влијание кое би ѝ овозможувало решавачка улога во бугарските внатрешни и надворешни работи. Однесувањето на кнезот Александар Батенберг во претходниот период ѝ давале за право на руската загриженост. Работите неочекувано започнале да се комплицираат. Овој акт на Бугарите претставувал директно кршење на принципот на статускво кој бил наметнат со решенијата на Берлинскиот конгрес. Освен Русија и другите европски сили на почетокот не го признале овој акт, а Османлиската држава дури се заканувала и со воена интервенција со цел да ја врати претходната состојба. Исто така и некои од независните балкански држави не можеле да останат на страна од случувањата поврзани со бугарското обединување. Србија и Грција кои биле незадоволни од овој акт, но и вознемирени од можноста да се формира една поголема бугарска држава која бил била нивен ривал во Македонија, побарале враќање на поранешната состојба или компензации зара-

⁶² Александар Христов–Јован Донов, Македонија во меѓународните договори 1875–1919, Скопје, 1994, с. 107.

⁶³ Батенберг бил запознат со активностите на комитетите, но исто така и со ставовите на некои од големите сили, како Велика Британија. (Андрей Пантев, Елена Стателова, Българското съединение през 1885, Исторически преглед, 41/5, Софија, 1985, с. 8).

ди нарушување на статуското. Атина и Белград, дури започнале и преговори за можно заедничко делување во оваа ситуација, но договор не бил постигнат⁶⁴. Многу брзо во ноември 1885 г. Србија извршила агресија врз Бугарија, надевајќи се на брза победа која би овозможила компензации. Изненадувачки, бугарската војска, која била оставена на цедило од руските офицери кои претходно командувале со неа и ја обучувале, извојувала победа во судирот со, барем на хартија, подобро опремената и обучена српска војска. Токму оваа бугарска воена победа се покажала како еден од решавачките фактори кои довеле до признавање на бугарското обединување. Во меѓувреме на страна на Бугарите застанала Велика Британија, гледајќи дека со односот на Петерсбург кон бугарското обединување постои можност за истиснување на руското влијание од Бугарија. Тоа било дел од британската политика по принципот тој што е против Русија е за Велика Британија. Улогите од Берлин од 1878 г. биле изменети. Британското однесување само ја зацврстило решеноста на Бугарите да го одбранат обединувањето, но и ја засилило нивната позиција. По кратки преговори во март 1886 година во Букурешт бил потпишан мировен договор помеѓу Бугарија и Србија на кој се приклучила и Османлиската држава како бугарски сизерен. Султанот во април истата година го наименовал бугарскиот Кнез за гувернер на Источна Румелија со што го признал и актот за обединување на Бугарија со Источна Румелија. Овој настан покажал дека решенијата на Берлинскиот конгрес, и покрај гаранциите на Големите сили, не биле непроменливи. Сепак, затегнатоста околу Бугарија не била конечно завршена.

Бугарскиот кнез Александар Батенберг наместо да ги ужива плодовите на обединувањето ќе биде принуден да ја напушти земјата. Русија не можела да му го прости начинот на кое било извршено обединувањето. Русите, едноставно, биле понижени и тоа во државата која тие ја создале. Затоа тие правеле сè со цел да му се одмаздат. Тоа не било невозможно. Во Бугарија, слично како и во некои други балкански земји, биле силни проруските кругови. Кога се има предвид руската улога во ослободувањето и создавањето на балканските држави тоа не било неочекувано. Токму од овие кругови во август 1886 година бил организиран и извршен преврат со кој Батенберг бил детронизиран и принуден да ја напушти земјата⁶⁵. Иако многу брзо во Бугарија се случил контрапреврат и Батенберг бил повикан назад, нему му станало јасно дека не може да владее со

⁶⁴ Evangelos Kofos, Greek-serbian relations and the question of Macedonia 1879-1896, in: Greek-serbian cooperation 1830-1908, Belgrade, 1982, p. 95-97.

⁶⁵ История на България, София, 1993, с. 446.

земјата без поддршка на Русија, бидејќи постоела опасност од длабока политичка поделба. Затоа тој ќе абдицира. Така, слично како и во Грција во 1862 г., бугарскиот кнежевски престол останал празен. Во таквиот развој на настаните се очекувало Русија да изврши притисок и да постави свој човек на бугарскиот престол, но тоа нема да се случи. На сцена стапил бугарскиот политичар и претседател на Народното собрание, Стефан Стамболов, личност која сакала да го види намалено руското влијание во неговата земја. Тој имал решавачка улога во избегнувањето на наметнување на руски кандидат на бугарскиот престол. Постоеле разни опции околу тоа кој би бил бугарски кнез. Бугарското собрание сакало да го избере данскиот принц Валдемар за нов бугарски кнез, но тој ја одбил понудата заради руското противење. Потоа постоела можност бугарски кнез да стане романскиот крал Карол и на тој начин да биде направена персонална унија помеѓу Романија и Бугарија. Русија и на оваа можност се спротивставила.⁶⁶ Покрај руското спротивставување на можноста Карол да стане бугарски кнез треба да се има на ум и фактот дека Бугарија, формално, сè уште била дел од Османлиската империја. После извесни заплети и расплети на крајот во август 1887 г. Фердинанд Саксбурготски станал нов бугарски кнез⁶⁷. Овој избор Русија нема да го признае. Цели девет години му требале на Фердинанд да добие признание од Русија за својата кнежевска позиција. Тоа не би претставувало никаков проблем доколку руското непризнавање не повлекувало и негово непризнавање од страна на другите европски сили. Фердинанд се обидува на разни начини да стигне до добивање на меѓународно признавање на својата кнежевска титула. Меѓу другото, тој се обидел со мелничката акција во Македонија во 1895 г. да ја покаже својата моќ и право на кнежевската титула. Конечно во 1896 година Фердинанд бил признат од страна на Русија за бугарски кнез, а многу брзо тоа го сториле и останатите европски сили, вклучувајќи го и бугарскиот сизерен, османлискиот султан. Интересно е да се напомене дека Русите пред официјално да се согласат да ги нормализираат односите со Бугарија и да го признаат Фердинанд за кнез поставиле еден доста тежок услов за католик каков што бил бугарскиот суверен. Имено тие побарале бугарскиот престолонаследник, Борис да биде крстен во православна црква. Иако тоа било многу тешко за Фердинанд, тој, според принципот на Николо Макијавели дека целта ги оправдува средствата, се согласил и Борис бил крстен во православна црква. Фердинанд бил признат за бугарски кнез, но дома имал големи проблеми со својата сопруга кнеги-

⁶⁶ L. Stavrijanos, *Balkan...*, s. 415-416.

⁶⁷ G. Gotije, *Orlovi i ...*, s. 193.

њата Марија Луиза, која тешко го поднесувала фактот дека нејзиниот син станал православен христијанин⁶⁸.

Настаните во Источна Румелија и бугарското обединување не биле последни во XIX век кои предизвикале заострување на состојбите на Балканот. Состојбите во Османлиската држава и понатаму биле напнати. Македонското прашање полека, но сигурно станувало предмет на интерес на големите сили, но и на малите балкански држави Грција, Србија и Бугарија кои делови од Македонија ги сметале како составен дел од својата етничка територија и следствено на тоа тие области требале да влезат во составот на идните територијално зголемени држави. Во оваа османлиска област ќе се појави и една автохтона организација МРО, која ќе ја усвои паролата Македонија на Македонците, мислејќи на сите жители на Македонија и постепено ќе организира акции против османлиските власти кои ќе предизвикаат голем интерес на меѓународната јавност и на владите на големите сили. Исто така, треба да се има предвид дека во составот на османлиската држава сè уште имало голем број на Грци, Бугари и Срби кои од страна на нивните сонародници од другата страна на границата биле сметани како дел од неослободените браќа.

Желбите на балканските држави за територијално проширување и ослободување на сонародниците биле едно, но реалните можности биле нешто сосема друго. Османлиската држава, и покрај епитетот „Болниот од Босфор“, сепак имала доволно силна војска за да може да излезе на крај со војските на секоја од балканските држави поединечно, што во претходниот период во случајот со Србија се покажало. Грција наскоро го имала истото искуство.

Во 1894 г. била создадена националистичката Етники Етерија. Тогаш никој во регионот, но и пошироко не претпоставувал дека една националистичка организација од Атина можела да предизвика поголем воен судир помеѓу Грција и Османлиското царство, но токму тоа ќе се случи. Критската криза која започнала во 1896 година, заради непочитувањето на Органскиот статут од страна на османлиската влада довело до заострување на состојбите на островот и до избувнување на востание. Очекувано востанието на критските Грци довело и до заострување на односите помеѓу Атина и Цариград. Никој не очекувал дека Грците можеле да останат индиферентни на

⁶⁸ За ова прашање повеќе види кај: Петър Стоянович, Между Дунав и Нева, Княз Фердинанд I Български в очите на австро-унгарската дипломатия 1894-1898, София, 1999, с. 91-126.

настаните на островот, но активностите на Етници Етеријата⁶⁹, која на почетокот на 1897 година веќе нескриено имала поддршка од сите повидни грчки политичари на почетокот на април истата година довело до војна помеѓу двата соседи. Османлиската влада не можела повеќе да ги толерира грчките активности и на 17 април 1897 г. и објавила војна на Грција⁷⁰. На самиот почеток од воениот судир грчките воени сили имале одредени успеси, но многу брзо започнала голема османлиска противофанзива која резултирала со тотален грчки воен пораз. Овој пораз потврдил дека во регионот нема балканска војска која што може рамноправно да се носи со османлиската армија, која била опремена со најсовремено германско оружје и обучена од страна на германски офицери. Османлиското влегување во Атина било спречено благодарение на британската, руската и француската интервенција на султановиот двор. Роднинските релации на кралот Георгиос со британскиот и рускиот двор не биле без влијание во моментите кога Грција морала да биде спасувана. Мировниот договор кој ќе биде потпишан меѓу двете соседни земји во голема мерка ќе биде под влијание на европските сили. Сепак, иако Грција била воено поразена таа на некој начин била добитник од оваа војна. Оваа констатација не е без основа. Тоа може да се забележи со новиот Критски статут, но и со наменувањето на вториот син на грчкиот крал, принцот Георгиос за гувернер на островот, а османлиските сили морале да го напуштат Крит⁷¹. На тој начин патот кон припојување на овој остров кон Грција веќе бил отворен.

Во времето на заострувањето на грчко-османлиските односи во регионот дошло до нов бран на преговори за склучување на договори помеѓу балканските држави. Србија и Бугарија во февруари 1897 г. ја потпишале т.н. Угодба со која за прв пат се обиделе да ги регулираат меѓусебните односи и интереси на османлиска територија⁷². Србија, исто така, водела преговори со Црна Гора за заеднич-

⁶⁹ Оваа организација во летото 1896 година презела воени акции во јужна Македонија кои не дале поголеми резултати, но јасно покажале каде е еден од примарните интереси на Грците, но и барем за кратко ја олесниле позицијата на критските востаници.

⁷⁰ D. Dakin, *The unification of ...*, p. 153.

⁷¹ George Marcopoulos, *The selection of prince George of Greece as high commissioner in Crete*, *Balkan Studies*, 10/2, Thessaloniki, 1969, p. 350. Ставријанос, давајќи оценка за резултатите од оваа војна, нагласил дека парадоксот на војната од 1897 г. бил во фактот што Грците, и покрај поразот, ги оствариле своите барања. (L. S. Stavrianos, *The Balkans...*, p. 471)

⁷² М. Миноски, *Македонија во билатералните и мултилатералните договори...*, с. 117-118.

ко делување по црковно-училишните работи, како и за поделба на интересни сфери на дел од османлиската држава. Договорот бил составен, но не бил потпишан. Причината бил српскиот крал Александар Обреновиќ. Тој не сакал да се согласи Призрен да биде во црногорскиот дел на интересните сфери⁷³. Реално гледано Црногорските аспирации биле преголеми во однос на силата со која располагала Црна Гора. Тоа што Никола бил претерано амбициозен е сосема друга работа. Грција, нормално, заради позицијата во која се наоѓала не била вклучена во овие меѓубалкански преговори.

Настаните во регионот, но и активноста на дипломатиите на балканските држави не можеле да ги остават рамнодушни Големите сили. Тие и понатаму инсистирале на задржување на статуското. Сепак, Велика Британија по немирите во Ерменија во 1895 г. и османлиската реакција на истите ќе ја напушти својата позиција на поддршка на зачувување на османлискиот територијален интегритет. Причината воопшто не била грижата за Ерменците, како што всушност бил и случајот со Грците во претходниот период, туку сè посиленото германско влијание во Османлиската држава и сè повесното железничко поврзување на Берлин со Багдад, со што британските стратешки интереси во поглед на Индија осетно биле загрозувани. За разлика од Лондон, на официјална Виена и Петроград не им се брзало да го менуваат својот однос кон Османлиската држава. Австро-Унгарија била загрижена од можноста Османлиската држава да се распадне, без разлика што Виена чекала погоден момент за да изврши анексија на од неа окупираната Босна и Херцеговина, која формално сè уште била дел од султановата држава. Таа не можела да дозволи малите балкански држави да го заземат местото на Османлиската држава. Виена знаела дека за да ги оствари своите замисли на Балканот морала да се спогоди со Русија, која пак сè повеќе својот интерес го фокусирала на Далечниот исток. Двете земји во мај 1897 година постигнале спогодба со која се дефинирале нивните меѓусебни односи на Балканот⁷⁴. Иако прашањето за анексија на Босна и Херцеговина не било решено тоа веќе било отворено. Без разлика на оваа спогодба и Виена и Петроград настојувале да ги зацврстат своите позиции во регионот и преку спогодби со балканските држави. Така, Русија во април 1902 г. потпишала спогодба со Бугарија. Тоа била првата спогодба помеѓу двете земји по нормализирањето на односите во 1896 г. Русија повторно успеала да го засили своето влијание во Бугарија.

⁷³ Михајло Војводиќ, Путеви српске дипломатије, Београд, 1999, с. 127-128.

⁷⁴ А. Христов – Ј. Донов, Македонија во меѓународните..., с. 139-143.

Почетокот на XX век на Балканот бил одбележан со настаните во Македонија, како и со насилната промена на кралскиот престол во Србија. Проавстриската политика на српскиот крал Александар Обреновиќ, како и намалувањето, да не кажам, гушењето на политичките слободи во земјата биле причина за сè поголемо незадоволство кое можело да поприми и насилни методи. Меѓутоа, кога е во прашање Александар Обреновиќ незадоволството кое било насочено кон него било надополнето и со неговиот приватен живот. Неговата врска со Драга Машин⁷⁵, а особено бракот со оваа жена која немала сина крв и сè што ќе се случува потоа имале влијание врз сè поголемата негова непопуларност. Кога сè ќе се собере настаните од 29 мај 1903 г. и убиството на кралскиот пар во Белград не биле неочекувани. Србија по овој настан ќе добие нов крал и нова династија. На српскиот престол застанал Петар I Караѓорѓевиќ, внук на водачот на Првото српско востание, Караѓорѓе Петровиќ. Доаѓањето на Петар на српскиот кралски престол значел и преориентација на српската надворешна политика. Србија се ориентирала кон Русија и Франција. Исто така продолжиле и контактите со Бугарија за склучување на договор со кој би биле регулирани меѓусебните односи, а особено начинот на дејствување во османлиска Македонија каде двете држави имале свои аспирации. Тоа ќе се случи во 1904. Склучувањето на овој договор, сепак, нема да значи и конечно решавање на меѓусебните недоразбирања околу Македонија.

Кога е во прашање Македонија уште еднаш се покажала како и во минатото неспособноста на султановите власти да се справат со ситуацијата. Тоа им овозможило на Големите сили да се вмешаат во османлиските внатрешни работи. Илинденското востание и начинот на кој османлиските власти се пресметувале со востаниците, но и со населението воопшто, довело до ново вмешување на Големите сили во решавањето на проблемот. Мирцштегските реформи, предложени од Австро-Унгарија и Русија, а подржани од останатите сили, особено од Велика Британија, биле еден обид да се реши ситуацијата во османлиска Македонија⁷⁶. Меѓутоа, според стариот обичај, султановата администрација се обидувала на сите начини да го од-

⁷⁵ Александар Обреновиќ на некој начин бил жртва на лошиот брак на неговите родители. Сцените од детството оставиле необришлива трага на неговиот карактер. Наместо за жена да побара некоја европска принцеза, тој се оженил со жена која, за српски услови, имала нејасно минато. На сите сугестии околу нејзиното минато, тој едноставно останувал глув, правдајќи се со неговото несреќно детство. Тоа ќе го чини престол и живот.

⁷⁶ За Мирцштегските реформи види повеќе кај: Глигор Тодоровски, Реформите на големите сили во Македонија 1829-1909), т. 2, Скопје, 1984.

бегне вистинското применување на реформската програма. Уште повеќе, соседните балкански држави, надевајќи се дека е можно внатрешно територијално редефинирање на вилаетите во Македонија по етничка основа, буквално ќе нагрнат со вооружени чети што само дополнително ја влошило и онака лошата состојба во оваа османлиска област. Состојбите биле толку лоши што и самите османлиски високи службеници сметале дека е можна странска интервенција. Махмут Шефкет паша, командант на третата османлиска армија, предупредил дека странската интервенција која ќе доведе до паѓање на султанот Абдул Хамид речиси била неизбежна ако нешто не биде подобро⁷⁷. Ова размислување на споменатиот османлиски офицер не било без причина. Имено на средбата во Ревал бил направен британско-руски обид да се стори нешто повеќе за олеснување на лошата позиција на населението во Македонија. Меѓутоа овој обид не останал без соодветна реакција.

Во јули 1908 година во Османлиската држава избила Младотурската револуција, чија главна цел пред сè било зачувувањето на територијалниот интегритет на државата, а не давање на поголема автономија на незадоволните народи. Првично сите етнички и религиозни заедници ја поздравиле револуцијата, надевајќи се на позитивни промени, но многу брзо до израз дошла намерата на Младотурците да создадат единствена отоманска нација. Оваа нивна желба најдобро се гледа од, можеби, несреќната изјава на еден од младотурските лидери, Енвер паша: „Нема повеќе Бугари, Грци, Романци, Евреи, Муслимани. Сите ние сме браќа под исто сино небо. Сите сме рамноправни, се гордееме што ѝ припаѓаме на отоманската држава.“⁷⁸ Оваа изјава не можела да биде со задоволство прифатена од припадниците на поголемиот дел од нетурските народи во државата, имајќи го предвид минатото. Тоа, очекувано, предизвикало реакции кои неповратно воделе кон целосен распад на државата. Добриот познавач на тогашните состојби во регионот, британскиот новинар, Џејмс Баучер, во декември 1909 г., напишал: „прашањето на националноста во Турција, на кое Младотурците не му приоѓаат на вистинскиот начин, ќе се покаже како несовладлива пречка за остварување на нивната програма.“⁷⁹ Оваа негова забелешка се покажала како точна.

На Балканот оваа револуција предизвикала големи промени и потреси. Бугарија користејќи ги настаните во Османлиската држава

⁷⁷ Стеван Павловиќ, Историја Балкана, Београд, 2001, с. 249.

⁷⁸ Lefter Stavrianos, *Balkan posle 1453*, Beograd, 2005, s. 501.

⁷⁹ Исто, с. 507.

тргнала по патот на независноста, за која веќе од поодамна се подготвувала. На бугарската желба за прогласување на независноста, без никакво сомнение, ѝ одговарало однесувањето на новата влада во Цариград. Имено, тогашниот отомански министер за надворешни работи при објаснувањето пред бугарскиот претставник во Цариград Гешов, зошто последниов не бил поканет на вечерата организирана за дипломатскиот кор, нагласил дека тоа не било направено заради вазалниот однос на Бугарија кон Отоманското царство⁸⁰. Тоа било извонредна шанса за бугарското водство да го искористи аргументното однесување на новите власти во Цариград. Сепак пред да биде објавена независноста Бугарите, надевајќи се на подршка на некои од големите сили за нивната цел, успеале да постигнат договор со Австро-Унгарија, независноста на земјата да биде прогласена пред објавата на анексијата на Босна и Херцеговина, прифаќајќи ја одговорноста за нарушувањето на Берлинскиот договор⁸¹. Тоа било договорено при посетата на бугарскиот кнез Фердинанд на Австро-Унгарија. На состанокот на бугарскиот суверен со Ерентал, одржан во Будимпешта на 23 септември 1908 г., последниов му рекол на својот гостин дека Бугарија не треба да се двоуми да ги оствари своите легитимни желби⁸². Кога е во прашање нарушувањето на статусквото во регионот од страна на Бугарија не било нешто ново, ако се има предвид ситуацијата со Источна Румелија во 1885 г. По постигнувањето на овој договор бил преземен чекорот за формално прогласување на независноста. Символично чинот на прогласувањето на независноста и крунисувањето на Фердинанд за бугарски Цар било направено во средновековната бугарска престолнина Трново. Потегот на Бугарија предизвикал остри реакции во Цариград. Тоа всушност и не било неочекувано ако се има предвид и една од главните причини за Јулскиот преврат во Цариград. Сепак, реално гледано новите власти на Босфорот не биле во состојба да ги диктираат условите за прашањето на признавањето на бугарската независност. Многу брзо се согласиле со руските предлози за решавање на финансиското побарување на отоманската влада од Бугарија за признавање на нејзината независност. Веќе на 9 јануари 1909 г. Цариград официјално ја признал независноста на бугарската држава.

Во моментите додека новата отоманска власт се бавела со Бугарија, австроунгарскиот император Франц Јозеф формално про-

⁸⁰ Г. П. Генов, Политическа и дипломатическа история на България, т. 19, София, 2005, с. 150.

⁸¹ Милчо Лалков, Димитър Саздов, Радослав Мишев, Трендафил Митев, Владимир Митев, История на третата българска държава, София, 1993, с. 160.

⁸² Lefter Stavrianos, *Balkan posle...*, s. 504.

гласил анексија на Босна и Херцеговина. Анексијата била логична ако се има предвид стравот на Виена од можноста новата младотурска влада, користејќи го враќањето во сила на Уставот од 1876 г. да побара прекинување на австро-унграската окупација на споменатите области и обнова на отоманскиот суверенитет врз истите. Тоа не било неможно. Доколку целта на анексијата била спречување на отоманското барање, Виена најверојатно не очекувала дека состојбите во регионот ќе се заострат. Имено, овој потег на официјална Виена не предизвикал реакција само на Цариград, туку и на Белград и на Цетиње. Потегот на Австро-Унгарија ја предизвикал т.н. анексиона криза. Србија не можела да го прифати фактот дека Босна и Херцеговина, која од нејзина страна била гледана како српска земја, е загубена. Во тие моменти Србија и Црна Гора се нашле на иста страна со нивниот долгогодишен непријател Турција. Постојат индикации дека помеѓу овие три држави бил постигнат и таен договор за сојуз⁸³. Србија и Црна Гора ги поправиле своите лоши меѓусебни односи⁸⁴. Постоела реална можност од избувнување на воен судир помеѓу Србија и Австро-Унгарија, кои и така од 1906 година биле и во царинска војна⁸⁵. Српската влада жестоко протестираше и сметала дека војната е неизбежна⁸⁶. Меѓутоа другите не мислеле така. Германците ја подржале австро-унгарската анексија на Босна и Херцеговина. Тие се заканиле со мобилизација на својата армија, најсилна на стариот континент, во случај на мобилизација на руската

⁸³ Михајло Миноски, Македонија во билатералните и мултилатералните договори на балканските држави 1861-1913, Скопје, 2000, док. бр. 30, с. 149-150.

⁸⁴ Види повеќе кај: Радоман Јовановиќ, Црна Гора и Србија за вријеме анексионе кризе 1908-1909; Велике силе и Србија пред први светски рат, Београд, 1976, с. 565-574.

⁸⁵ Властите во Виена, најверојатно, очекувале дека економските мерки кои ги презеле против Србија ќе донесат одредени резултати, поточно Србите повторно би се ориентирале кон Австро-Унгарија, пред сè на политички план. Во Виена, како што се изразуваат новинарските кругови се претпоставувало дека Србите „ќе се удават во сопствената свинска маст“. (W. S. Vuchinich, *Serbia between East and West: The events of 1903-1908*, Stanford, 1954, p. 182) Меѓутоа, наместо давање, Србите излегле посилен од т. н. Царинска војна со Австро-Унгарија. Наместо кон двојната монархија, српскиот извоз бил насочен кон европскиот пазар, а дошло и до отстранување на австроунгарското посредништво во увозната трговија. (Дубравка, Стојановиќ, Србија и демократија 1903-1914, Београд, 2003, с. 30). Исто така, српската армија во 1907 г. започнала да се вооружува со француско оружје, наместо со австриско од типот Шкода. (Жорж Кастелан, *История на Балканите, XIV-XX век*, София, 1999, с. 337).

⁸⁶ Sidney Bradshaw Fay, *The origins of the world war*, New York, 1962, p. 378.

војска⁸⁷. Германското застанување зад потегот на Виена за анексија ја смирило ситуацијата. Австро-Унгарија успеала да се договори со владата во Истанбул за анулирање на чл. 25 од Берлинскиот договор, односно за прифаќање на анексијата од страна на младотурскиот режим за одредена компемзација. Тоа било извонредна можност за германската дипломатија. Владата во Берлин предложила да биде медијатор во спорот и да ја побара Виена да ги повика големите сили да ја дадат согласноста⁸⁸ за Австро-унгарско-Отоманскиот договор. Ниту една од Големите сили, поделени на два блока, Антанта и Централни сили, не била подготвена на војна заради Балканот, барем не во тој момент. Сите се согласиле со германскиот предлог. Така, анексијата била прифатена од сите, вклучително и од Србија. Последнава на сопствена кожа ја почувствувала "принципелноста" на големите сили. Непосредно пред српското прифаќање на анексијата, познатиот српски политичар, Милован Миловановиќ во кругот на свои пријатели изјавил: „За жал, ситуацијата за нас Србите е исклучително тешка. Мораме да се придружаме кон неизбежното. На Европа ѝ е потребен мир, само мир. Ни велат дека сме во право, но тоа што сме во право не ни е од никаква корист.“⁸⁹ Србија увидела колку е неважна во меѓународните односи, посебно во игрите помеѓу големите европски сили. Кога се говори за анексијата на Босна и Херцеговина не треба да се заборава еден факт кој се покажал како решавачки за овој чекор на Виена. Видовме дека потегот на Двојната монархија предизвикал криза, но дали Виена би се решила на вакво чекор ако претходно не добила сигнали од друго место. Рускиот министер за надворешни работи, Изволски, во една нота до својот австроунгарски колега, Ерентал понудил Русија да ја подржи австроунгарската анексија на Босна и Херцеговина под услов Виена да ги подржи руските планови за Босфорот и Дарданелите⁹⁰. Подобра понуда Ерентал не можел да добие, а тоа што се случи веќе видовме.

Новата младотурска власт во Цариград, без никакво сомнение, доживеала големи удари со независноста на Бугарија и анексијата на Босна и Херцеговина. Не верувам дека било кој од младотурските лидери претпоставувал дека за неколку месеци дефинитивно ќе бидат загубени Бугарија и особено Босна и Херцеговина. Постоела можност за уште еден територијален губиток. Погоре видовме дека по наменувањето на грчкиот принц Георгиос за критски гувернер,

⁸⁷ A. J. P. Taylor, *The struggle for...*, p. 453.

⁸⁸ S. B. Fay, *The origins of...*, p. 388.

⁸⁹ Miša Gleni, *Balkan 1804-1999, prvi deo*, Beograd, 2001, s. 300.

⁹⁰ Lefter Stavrianos, *Balkan posle ...*, s. 504.

османлиската власт на островот била само фиктивна. Младотурската револуција, на почетокот, била позитивно оценета и од Грците во империјата и од грчката држава. Сепак нерешеното критско прашање било еден вид на буре со барут кое можело да експлодира. Тоа и се случило на 12 октомври 1908 г. кога Критското собрание прогласило обединување на островот со Грција⁹¹. Грчката влада немала храброст да го прифати решението на Критското собрание. Властите во Цариград жестоко реагирале. Тие се заканиле со прекин на дипломатските односи помеѓу Отоманската држава и Грција во случај Грција да го прифати решението на Критското собрание. Грција немала избор. Крит не станал дел од грчката држава. Тоа било причина за незадоволство во Грција кое ќе доведе до бунт на незадоволни офицери на грчката армија во гарнизонот во Гуди. Како резултат на настаните во Гуди на грчката политичка сцена се појавил Елефтериос Венизелос, еден од креаторите на решението за обединување на Крит со Грција.

Неуспехот или отсуството на желба кај Младотурската власт да ја подобри состојбата на христијанските жители на царството придонело за понатамошни тензии во државата, која наместо да зајакне после револуцијата сè повеќе ослабнувала. Албанците, кои во поголем дел, биле лојални кон државата започнале да се бунтуваат и да бараат поголема автономија. Во Африка отоманската власт ќе добие еден удар кој ќе биде почеток на крајот на нејзиното владеење, во оној мал дел од Европа која таа сè уште го контролирала. Италија во 1911 г. извршила напад на последниот отоманлиски посед во Африка, Либија. Војната која започнала била показател дека отоманската војска не бил толку силна колку што се мислело⁹². Цариград не само што ја загубил Либија, туку останал и без Додеканеските острови во Егејот, кои исто така ѝ припаднале на Италија. Овој отомански пораз само го засилил чувството кај балканските држави дека можат успешно да се носат со отоманската војска. Меѓутоа, грчкиот пораз од 1897 година и желбата за нови територии, заедно со ослободување на оние нивни сонародници, кои сè уште биле под отоманска власт, ја наметнала потребата за заедничко делување.

⁹¹ G. M. Woodhouse, *Modern Greece, a short history*, London, 1998, p. 188.

⁹² Интересна е забелешката на Пол Кенеди во однос на оваа војна. Имено, според него, кога италијанската влада ја искажала својата намера за воен поход врз отоманска Либија, италијанскиот генералштаб не бил воодушевен од оваа идеја, бидејќи армијата не била подготвена. (Пол Кенеди, *Възход и пад на големите сили*, Софија. 199, с.) Меѓутоа неподготвената италијанска армија ја победила отоманската војска во Либија.

Кога говориме за преговорите за создавање на сојуз помеѓу балканските земји не треба да се испушти и улогата на Русија во нив. Ова особено се однесувало на српско-бугарските преговори. Русија сакала сојузот помеѓу балканските земји да биде дефанзивен во однос на Отоманската држава, и по можност и таа да биде вклучена во него, поточно договорот да биде насочен кон спречување на понатамошниот австро-унгарски продор на Балканот. Рускиот министер за надворешни работи, Изволски, во еден свој говор во Думата, кон крајот на декември 1908 г, отворено се заложил за создавање на еден балкански сојуз⁹³. Преговорите помеѓу Србите и Бугарите започнале веќе во 1909 г., но уште од самиот почеток станало јасно дека постигнувањето договор ќе оди многу тешко, особено по прашањето на Македонија. Кога преговорите се наоѓале во исклучително деликатна фаза, Италија извршила инвазија врз отоманска Либија. Ова бил дополнителен импулс за засилување на преговорите помеѓу Србите и Бугарите, а и Венизелос започнал да размислува со постигнување на сојуз со балканските христијански држави.

Напоменав дека желбата на Русија била постигнување на договор помеѓу балканските земји во кој би била вклучена и Отоманската држава. Меѓутоа, интересите на балканските држави не биле целосно идентични со оние на Русија. Затоа не било возможно да се очекува вклучување на Отоманската држава во овој сојуз, кога токму нејзините европски поседи биле предмет на интерес на балканските држави. Кога рускиот министер за надворешни работи, Сазонов, му го покажал на францускиот премиер, Поенкаре, текстот на српско-бугарскиот договор, последниов едноставно изјавил: „ова е договор за војна“⁹⁴. Францускиот политичар бил во право. По извесен период на преговарање и договарање во 1912 година биле потпишани договори и воени конвенции помеѓу балканските држави⁹⁵. На тој начин патот кон остварување на целта бил отворен. Тука треба да се забележи и разликата во текстовите на договорите постигнати помеѓу балканските земји. Ова особено се однесува на српско-бугарскиот и грчко-бугарскиот договор. Во првиот постои во тјаниот

⁹³ Lefter Stavrianos, *Balkan...*, s. 507.

⁹⁴ L. L. Farrar, Jr. , *Aggression versus apathy: The limits of Nationalism during the Balkan wars, 1912-1913*, *East European Quarterly*, XXXVII, n. 3, Boulder, september, 2003, p. 265.

⁹⁵ Договорот за сојуз помеѓу Србија и Бугарија бил склучен на 29 февруари 1912 г. , а воената конвенција помеѓу овие две држави била склучена на 19 јуни 1912 г. На 16 мај 1912 г. бил склучен договор за одбарнбен сојуз помеѓу Бугарија и Грција, а воената конвенција помеѓу споменатите држави била склучена на 22 септември 1912 г.

анекс јасно разграничување на тоа што би требало да биде српско, а што бугарско, заедно со т.н. спорна зона. Во вториот договор територијално разграничување не постои. Поточно тоа што ќе го освојат војските на двете договорни страни тоа ќе им припадне на соодветните држави. Прашањето на поделбата ја јужните делови на Македонија, но и на тракискиот брег едноставно го направил територијалното разграничување помеѓу Грција и Бугарија невозможно.

Во октомври 1912 година балканските држави, и покрај предупредувањата на европските сили, откако не добиле позитивен одговор од Цариград на барањето за реформи во европска Турција извршиле напад врз Отоманската држава. Многу брзо, на изненадување на Европа, отоманската власт на Балканот се свела на околината на Цариград и неколку помали енклави во внатрешноста. Треба да се напомене дека понекогаш напредувањето на сојузничките војски личело на натпревар кој прв каде ќе стигне. Извонреден пример за оваа забелешка е грчкото влегување во Солун. Големите сили стапиле на сцена. Во британскиот главен град била организирана конференција на која требало да се реши новонастанатата состојба на Балканот. Всушност во Лондон се одржувале две конференции. На првата, на која учествувале претставници на завојуваниите страни, требало да се изготви прелиминарен мировен договор. На втората конференција, која била составена од амбасадорите на големите сили, се решавало за прашањата поврзани со Албанија, Егејските острови и Света Гора⁹⁶. По извесен период разговори дипломатите на Големите сили, со ултиматум⁹⁷ успеале да ги доведат работите во правец во кој мислеле дека е најдобар за нивните интереси.

Со Лондонскиот мировен договор од мај 1913 г. била извршена поделба на отоманските владенија во Европа помеѓу балканските држави, а на новата политичка карта се нашла новата држава Албанија, создадена најповеќе по заслуга на Австро-Унгарија и Италија, кои не сакале да видат грчки и српски војски на албанскиот брег. Србите, на некој начин, знаеле дека може да се соочат со силен австро-унгарски отпор за нивен излез на Јадранското море. Имено, кога српските воени единици стигнале до Призрен, Виена со нота го опоменала Белград дека неговите сили не би требало да одат западно од Призрен⁹⁸. Големите сили со решението од 29 јули 1913 г. само го потврдиле создавањето на новата држава на Балканот.

⁹⁶ Јован Донеv, Големите сили и Македонија за време на Првата балканска војна, Скопје, 1988, с. 111-112.

⁹⁷ Исто, с. 116.

⁹⁸ Сретен Драшкић, Европа и Албанско питање 1830-1912, Београд, 2000, с. 179.

Тоа пак не значело дека новата албанска држава веднаш започнала да функционира. За тоа требало да пројде време, но потврдено е правилото дека главниот збор при создавање на држави на Балканот го имале големите сили. Македонија останала единствена поранешна европска отоманска област која не добила држава. Таа била поделена помеѓу нејзините соседи. Меѓутоа токму Македонија станала проблем во односите помеѓу балканските сојузници⁹⁹. Балканските војни наместо да донесат приближување и слобода за сите во регионот донеле нови проблеми и недоразбирања помеѓу народите во регионот. Најдобра оценка за тоа што донеле војните дал шефот на британската дипломатија, Едвард Греј: „Војната започна како 'војна за ослободување', таа стана војна за анексија, а заврши како војна на истребување“¹⁰⁰.

⁹⁹ Руското воено аташе во Париз, Игнатиев, забележал мошне точно, како што покажала иднината, дека "Ние не треба да имаме никакви илузии околу искреноста и стабилноста на Балканскиот сојуз. Неизбежно е, кога борбата со Турците ќе заврши, расните ривалства повторно ќе се појават и ништо нема стабилно да биде изградено на Балканот додека не поминат многу години". (L. L. Farrar, Jr., *Aggression versus apathy...*, p. 268) Рускиот офицер бил во право. Доколку не бил, тогаш гореспоменатите договори би содржеле прецизни линии на разграничување. Кога се во прашање ривалствата помеѓу балканските народи и особено начинот на разбирањето на минатото и на тоа што е мое интересен е примерот кој го дава бугарскиот историчар Наум Кайчев во една негова книга за Македонија. На почетокот на XX век дошло до приближување помеѓу Србија и Бугарија. Тоа било пропратено со посети не само на политичари, туку и на лекари, уметници, интелектуалци, студенти, универзитетски професори и др. При една таква посета на група бугарски учители на српската престолнина во пролетта 1901 г., овие биле изненадени од предавањата на српските учители, најверојатно по историја и српски јазик, во кои како српски области биле споменувани, Македонија, но и Видинската и Софиската област во Бугарија. (Наум Кайчев, *Македонијо възжелаена, Армията, училището и градежът на нацията в Сърбия и България 1878-1912*, София, 2006, с. 11).

¹⁰⁰ L. L. Farrar, Jr., *Aggression versus apathy...*, p. 267

ДОКУМЕНТИ

Документ 1

РУСКО-АНГЛИСКИ ПРОТОКОЛ ЗА ГРЧКИТЕ ПРАШАЊА, ПОТПИШАН ВО САНКТ ПЕТЕРБУРГ НА 23 МАРТ (4 АПРИЛ) 1826 ГОДИНА*

§1. Условите, кои ќе ѝ бидат предложени на Портата, во случај таа да го прифати предложеното посредништво, ќе имаат за цел да ги постават Грците во следниве односи кон Османлиската империја:

Грците ќе бидат зависни од оваа империја и ќе ѝ плаќаат годишен данок, чија големина ќе биде определен еднаш за секогаш со општа согласност. Тие ќе бидат управувани од власти, избрани и назначени од нив самите, но во нивното назначување Портата ќе има одредено учество;

При ваквата состојба Грците ќе уживаат целосна слобода на совеста и надворешните врски и исклучително сами ќе се грижат за нивното внатрешно управување. Со цел да се направи целосно разделување помеѓу индивидуите од двата народа и да се спречат судири кои може да бидат последица од долготрајниот судир, Грците ќе ги купат имотите на Турците, било истите да се на копното или на островите.

§2. Ако принципот на посредништво помеѓу Турците и Грците биде прифатен благодарение на чекорите, направени за таа цел од страна на пратеникот Н. Британско В. во Цариград, Неговото Царско Величество ќе го употреби, во секој случај, своето влијание за обезбедување на успехот на споменатото посредништво. Начинот на кој и времето во кое Неговото Царско Величество ќе земе учество во дополнителните преговори, кои можат да бидат последица од посредништвото, ќе биде одреден дополнително одреден со заедничка согласност на владите на Неговото Британско Величество и Неговото Царско Величество.

§3. Во случај посредништвото, предложено од Неговото Британско Величество до османлиската Порга, да не биде прифатено од оваа држава и, какви и да бидат односите помеѓу Неговото Царско Величество и Османлиската влада, Неговото Британско Величество и Неговото Царско Величество ќе ги сметаат условите споменати во §1 од овој протокол како основа за помирувањето, кое треба да се

* Thomas Erskine HOLLAND, The European Concert in the Eastern question, a Collection of Treaties and other public acts, Oxford, 1885. p. 5-6.

случи со нивно учество, било самостојно, било заедничко, помеѓу Портата и Грците, и ќе ги искористат сите поволни можности за да извршат влијание врз двете страни со цел да ги доведат до помирување врз споменатите основи.

§4. Неговото Британско Величество и Неговото Царско Величество самите се обврзуваат во иднина да ги прифатат мерките неопходни за решавање на деталите од договорот за кој станува прашање, како и за границите на територијата и имињата на островите на кој тој ќе биде применет и кој ќе биде предложен на Портата дека ќе ги содржи под името „Грција“.

§5. Во оваа спогодба ниту Неговото Императорско Величество, ниту Неговото Британско Величество нема да бараат зголемување на своите владенија, никакво посебно влијание и трговски погодности за своите поданици, кои не би можеле да ги имаат поданиците на секоја друга држава.

§6. Неговото Императорско и Неговото Британско Величество сакајќи нивните сојузници да станат дел од конечниот договор од кој сегашниов Протокол содржи скица, доверливо овој проткол ќе го предочат на Виенската, Париската и Берлинската кралска куќа и ќе им предложат да ја гарантираат конечната спогодба за помирување помеѓу Турција и Грција заедно со Русија заради невозможноста на Н. Британско В. да учествува во оваа гаранција.

Документ 2

ОДДЕЛЕН АКТ ЗА СРБИЈА

ПРИЛОЖЕН НА АКЕРМАНСКАТА КОНВЕНЦИЈА
СКЛУЧЕНА ПОМЕЃУ РУСИЈА И ОСМАНЛИСКАТА ДРЖАВА*

25 септември 1826.

Бидејќи Високата Порта, со единствената намера верно да ги изврши одредбите од членот 8 на Букурешкиот договор, порано им одобрила на српските пратеници во Цариград да ѝ поднесат молба во име на српскиот народ за потребите кои се најдобри во состојба да ги утврдат безбедноста и благосостојбата на земјата, тие пратеници порано во својата молба ги изнеле народните желби за некои од тие прашања како што се: слобода на верата, изборот на нивните старешини, независност на внатрешната управа, враќање на одземените нахии од Србија, собирање на сите разните порези во едно, управата над муслиманските имоти да се отстапи на Србите, под услов приходот од нив да го плаќаат заедно со данокот, слобода на трговијата, дозвола на српските трговци да можат да патуваат по турските земји со свој сопствен пасош, подигнување на болници, училишта и печатници и најпосле, забрана на муслиманите кои не припаѓаат на гарнизоните да се населуваат во Србија. За време на проверувањето и решавањето на гореспоменатите прашања, извесни пречки предизвикаа одложување на понатамошната работа. Имајќи предвид дека Високата Порта и понатаму останува на цврстата одлука на српскиот народ да му даде олеснувања одредени со членот 8 од Букурешкиот договор, таа, со српските пратеници во Цариград, спогодбено ќе ги реши горенаведените молби на тој верен и покорен народ, а исто така и сите други кои би ги поднело српското пратеништво, а кои не би биле спротивни на својството на поданик на турското царство.

Високата Порта ќе го извести рускиот царски двор за извршувањето на членот 8 од Букурешкиот договор и ќе му соопшти ферман, снабден со Хатишериф, со кој горенаведените олеснувања ќе бидат дадени.

* Бартоломео КУНИБЕРТ, *Српски усџанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804-1850*, Београд, 1901, с. 191-192.

Документ 3

ЛОНДОНСКИОТ ДОГОВОР ЗА ГРЦИЈА ОД 6 ЈУЛИ 1827*

§1. Договорните сили ќе ѝ го понудат своето посредништво на Османлиската Порта, со цел да се постигне помирување помеѓу неа и Грците. Оваа понуда за посредништво ќе биде направена до таа сила, веднаш по ратификацијата на сегашниот договор, по пат на заедничка декларација, потпишана од пратениците на сојузничките Кралските куќи во Цариград и, во исто време, ќе биде направено барање до двете завојувани страни за моментално примирје како прелиминарен и неопходен услов за отварање на било каков разговор.

§2. Аранжманот што ќе биде понуден на Османлиската Порта ќе се потпира на следниве основи:

Грција ќе биде зависна територија од Турција и ќе ѝ плаќа данок.

Грците ќе останат под сизеренство на Султанот како главен господар и, како последица на тоа, тие ќе ѝ плаќаат годишен данок на Османлиската Империја, а сумата ќе биде фиксирана, еднаш за секогаш, со заеднички договор. Тие ќе бидат раководени од власти кои сами ќе изберат и наменуваат, но во нивната номинација, Портата ќе го има последниот збор.

Со цел да се оствари целосно раздвојувањето на поедниците од двете нации и да се спречат судирите кои би биле неизбежна последица од толку долгата борба, Грците ќе станат сопственици на турскиот имот на копното или на островите во Грција, под услов да ги обештетат поранешните сопственици, било со годишна сума додадена на данокот кои тие ќе го платат на Портата или со некој друг договор од иста природа.

§3. Деталите од овој аранжман, како и границите на териториите на копното и одредувањето на островите од Архипелагот на кои тој ќе се применува, ќе бидат уредени со преговарање кое отсега започнува помеѓу Големите сили и двете завојувани страни.

* Pierre ALBIN, *Les Grandes traites politiques*, Paris, 1912, p. 145-147.

§4. Договорните сили се ангажираат да ја следат корисната работа за смирување на Грција, врз основите поставени во претходниот член и да ги снабдат, без никакво задоцнување, нивните претставници во Цариград со сите инструкции кои се потребни за спроведување на договорот кои тие сега го потпишаа.

§5. Договорните страни нема да бараат, со овие аранжмани, никакво зголемување на територија, никакво ексклузивно влијание или некаква трговска предност за нивните поданици, кои индивидуите од било која друга нација еднакво не може да го добијат.

§6. Договорите за помирување и мир, кои конечно ќе бидат направени помеѓу завојуваните страни, ќе бидат гарантирани од оние на потпишаните сили кои може да сметаат за целисходно или можно да ја склучат таа обврска. Операцијата и примената на таквата гаранција ќе стане предмет на идни разгледувања помеѓу Големите сили.

§7. Сегашниот договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети за два месеци, или побрзо ако е можно.

Дадли Принц Де Полињак Ливен

ДОПОЛНИТЕЛЕН ЧЛЕН.

Доколку Османлиската Порта, во рок од еден месец, не го прифати посредништвото кое ѝ е предложено, Високите договорни Сили се согласни за следните мерки:

1. На Портата, преку нивните претставници во Цариград, ќе ѝ се објави дека нелагодностите и злата, опишани во патентируваниот договор, како нераздвојни од состојбите на работите кои, шест години, постојат на Истокот, и чие завршување со средствата заповедани од Високата Османлиска Порта изгледа сеуште далечно, ја наметнуваат врз Високите договорни страни потребата за преземање ментални мерки за создавање врски со Грците.

Се подразбира дека тоа ќе биде направено со создавање на трговски односи со Грците, и со праќање до нив и примање од нив, за таа цел, конзуларни агенти, под претпоставка дека во Грција постојат власти способни за одржување на такви односи.

2. Ако, во рамките на споменатиот рок од еден месец, Портата не го прифати примирјето, предложено во §1. на патентируваниот договор или ако Грците одбијат истиот да го спроведат на дело, Високите договорни страни ќе објават на едната или на другата завојува-

на страна која може да е расположена за продолжување на непријателствата или на двете од нив, ако е потребно, дека Големите сили имаат намера да ги употребат сите средства кои околностите може да ги наложат на нивната внимателност, со цел да ги добијат моменталните ефекти од примирјето кои тие сакаат да го спроведат за спречување, колку што е можно, на сите судири помеѓу завојуваните страни; и според тоа, веднаш после погореспоменатата декларација, Големите сили, заеднички, ќе ги употребат сите нивни напори да ја извршат целта на таквото примирје, меѓутоа, без преземање удел во непријателствата помеѓу завојуваните страни.

Веднаш по потпишувањето на овој дополнителен член, Високите договорни сили, следствено, ќе испратат до Адмиралите, кои ги командуваат односните ескадри во Левантот, условни инструкции во согласност со договорот кој е погоре објавен.

3. Конечно, ако спротивно на сите очекувања овие мерки не се покажат доволни да произведат прифаќање на предлозите на Високите договорни страни од страна на Османлиската Порта или ако, од друга страна, Грците ги одбијат условите договорени во нивна полза со договорот со денешен датум, Големите договорни сили, и покрај тоа, ќе продолжат да ја следат работата на смирување врз база на тоа што тие го договориле; и според тоа, тие го овластуваат, од овој момент, нивните претставници во Лондон, да ги разгледаат и одредат идните мерки кои би можеле да бидат потребни за да се применат.

Овој дополнителен член ќе ја има истата сила и валидност, како што е вметнат, збор по збор, во договорот од овој ден. Тој ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменти во исто време кога тоа ќе биде направено со споменатиот договор.

Лондон, 6 јули 1827.

Дадли Принц Де Полињак Ливен

Документ 4

ДЕКЛАРАЦИЈА ЗА ПРИФАЌАЊЕ НА
ДОГОВОРОТ ОД 6 ЈУЛИ 1827
ОД СТРАНА НА ОСМАНЛИСКАТА ПОРТА*

Цариград, 9 септември 1829.

Високата Порта изјавува дека, откако веќе се придружи на Договорот од Лондон од 6 јули 1827 г., ветува и се обврзува пред претставниците на Силите, кои го потпишаа тој договор, целосно да се придржува кон сите решенија која конференцијата во Лондон ќе ги прифати.

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 812.

Документ 5

МИРОВЕН ДОГОВОР ПОМЕЃУ РУСИЈА И ОСМАНЛИСКАТА ДРЖАВА*

Одрин, 2/14 септември 1829.

Неговото Царско Величество, големиот и моќен Серуски цар и автократор и Неговото Величество големиот и моќен император на Османлиите воодушевени од истата желба да стават крај на несреќите од војната и да го востановат мирот на здрава и нерасклатива основа, како и пријателството и добрите односи меѓу двете царства, решија, со општа согласност, да го доверат тоа спасувачко дело на грижите и на раководството на своите надлежни полномошници, имено: Неговото Царско Величество рускиот цар на славниот и одликуван грофот Дибич и пр. и пр., кој, по силата на својата целосна врховна власт со која е снабден да ги делегира и назначи како полномошници на рускиот царски двор, одликуваниот и чесниот гроф Алексеј Орлов и пр. и пр. и грофот Фридрих Пален и пр. и пр. и Неговото Величество Големиот османлиски цар на одликуваниот и чесниот Мехмед Садик Ефенди, сегашен Голем дефтердар на османлиската Висока Порта и Абдул Кадир беј, анадолиски Кадиаскер, кои откако се собраа во градот Одрин и откако ги разменија своите најшироки полномоштва ги договорија следниве членови:

§1. Непријателството и спорот кои досега постоеја помеѓу двете империи од денес ќе престанат и во иднина, засекогаш, ќе постои мир, пријателство и добри односи на Н.В. Императорот и господар на сите Руси и Н.В. Императорот и господар на Османлиите, нивните наследници и заменици на тронот, како и меѓу нивните империи. Двете високи договорни страни ќе посветат посебно внимание за да се избегне сето тоа што може да изроди недоразбирања помеѓу нивните поданици. Тие највнимателно ќе ги исполнат сите услови на сегашниот мировен договор и ќе гледаат тој да не биде нарушен по директен или индиректен пат.

* Г. П. ГЕНОВ, *Меѓународни акти и договори засягащи България*, София, 1940, с. 69-85.

§2. Н.В. Императорот и господар на сите Руси, сакајќи да даде на Н.В. Императорот и господар на Османлиите доказ за искреноста на своето пријателско расположение, го враќа на Високата Порта кнежевството Молдавија во границите кои тоа ги имаше пред започнување на војната на која сегашниот договор ѝ става крај. Неговото императорско величество исто така ги враќа кнежевството Влашка, Крајовскиот Банат без било каков исклучок, Бугарија и областа Добруца од Дунав до морето, со Силистра, Хрсово, Мачин, Исакча, Тулча, Бабадаг, Пазарџик, Варна, Провадија и сите други градови, паланки и села кои тие ги вклучуваат; целиот потег на Балкан од Емине-Бурун до Котел и целата област од Балкан до морето со Сливен, Јамбол, Ајтос, Карнобат, Месемврија, Ахело, Бургас, Созопол, Крк-Клисе, градот Одрин, Љуле-Бургас, најпосле, сите градови, паланки и села и воопшто сите места, кои руските војски ги окупирале во Румелија.

§3. Реката Прут ќе продолжи да биде граница помеѓу двете империи од точката каде ја допира молдавската земја до нејзиниот влив во Дунав. Од ова место граничната линија ќе го следи текот на Дунав до устието Св. Георги и тоа на начин што сите острови, образувани од различни краци на оваа река, ќе останат под владеење на Русија; десниот брег на реката ќе остане на Османлиската страна, како што беше во минатото. Надвор од ова договорено е дека овој десен брег од точката каде Св. Георгиевскиот крак се одделува од Сулинскиот ќе биде ненаселен на едно растојание од два часа од реката и дека таму нема никој да се населува на било кој начин, како и на островите, кои ќе останат под власт на рускиот двор нема да може да се изгради населба или тврдина, со исклучок на карантини, кои таму ќе бидат востановени. Трговските бродови на двете сили ќе имаат право да пловат по целиот тек на Дунав и оние кои носат османлиско знаме ќе можат слободно да влегуваат во Килијското и Сулинското устие, бидејќи Св. Георгиевското останува заедничко за трговските и воените бродови на двете договорни страни. Но, руските воени бродови нема да можат, одејќи нагоре по Дунав, да минуваат подалеку од местото каде Прут се влива во него.

§4. Се однесува на азискиот дел од османлиско-руската граница.

§5. Во однос на Кнежевствата Молдавија и Влашка, кои по сила на една капитулација, се ставени под сизеренство на Високата Порта и на кои Русија им гарантирала просперитет, договорено е дека тие ќе ги запазат сите привилегии и имунитети кои им се дадени, како од овие капитулации, така и од договорите, склучени помеѓу двете империи или од хатишерифите, издадени во разни времи-

ња. Следствено, тие ќе се ползуваат од слободното исповедање на својата вера со една целосна сигурност, со една независна народна управа и со полна трговска слобода. Дополнителните клаузули на претходните стипулации, кои се сметаат за неопходни да им го осигураат на двете провинции користењето на нивните права, се договорени со еден одделен акт, додаден кон сегашниот, кој ќе се смета дека ќе биде неразделен дел од сегашниот договор.

§6. Бидејќи настаните, кои се случуваат после склучувањето на Акерманската конвенција, не ѝ дозволија на Високата Порта веднаш да ги исполни клаузулите на одделниот акт, кои се однесуваат на Србија и се додадени кон членот 5 на споменатата конвенција, Високата Порта се задолжува да ги исполни на најсвечен начин, без никакво забавување и со најголема точност и веднаш да пристапи кон итно востановување на шесте окрузи, одделени од Србија на таков начин што ќе го обезбеди засекогаш спокојството и благосостојбата на овој верен и покорен народ. Ферманот, претставен, во Хатишериф, кој ќе заповеда исполнување на гореспоменатите клаузули, ќе биде издаден и официјално соопштен на Рускиот императорски двор во рок од еден месец од потпишувањето на сегашниот мировен договор.

§7. Руските поданици ќе се користат во сите области на Османлиската империја, како на копно, така и по море, со полната слобода на трговијата, која им ја обезбедуваат од порано склучените договори помеѓу високите договорни страни.

На оваа слобода на трговијата нема да се прават никакви ограничувања и таа не може да биде стеснета во никаков случај и под никаков мотив, преку било каква забрана или ограничување, ниту пак како последица на некој правилник или мерка, било таа да е административна, или законодавна. Руските поданици, бродови и стоки ќе бидат заштитени од секое насилство и од секаков предизвик; првите ќе бидат под јурисдикцијата и посебната полиција на рускиот министер и на руските конзули; бродовите никогаш нема да бидат потчинети на проверка од страна на османлиските власти, ниту на отворено море, ниту во пристаништата или водите потчинети на Високата Порта, и сите стоки и храни, кои припаѓаат на еден руски поданик, ќе можат слободно да бидат продавани, истоварени на суво во магацините на сопственикот или купувачите или префрлени на други бродови, на било која нација да припаѓаат, откако ќе се плати определената царина, без рускиот поданик да биде должен за тоа да ги предупреди месните власти и уште помалку да бара од нив дозвола.

Цврсто е договорено дека житата кои доаѓаат од Русија ќе се користат со истите привилегии и нивното слободно минување нема да биде подложно, под никаков мотив, на најмала пречка или тешкотија.

Високата Порта, освен тоа, се задолжува внимателно да набљудува со цел трговијата и морепловството во Црното море да не сретнуваат пречки од било каква природа. Според силата на ова, таа признава и објавува дека минувањето на Цариградскиот канал и на Дарданелските теснини е наполно слободно и отворено за руските бродови, под трговско знаме, натоварени или празни, било да одат од Црното море за Средоземното, било да одат од Средоземното за да влезат во Црното море. Овие бродови, посочени како трговски, од каква и да е големина и од какво значење да се, нема да бидат подложени на никаква пречка или на било какво ограничување, така како што е договорено погоре. Двата куќи ќе се спогодат за најсоодветните средства за да се избегне секое каснење на неопходните експедиции. По силата на тој принцип минувањето на Цариградскиот проток и на Дарданелските теснини е објавено за слободно и е отворено за сите трговски бродови на силите кои се наоѓаат во мирољубиви односи со Високата Порта, било да одат во руските црноморски пристаништа, било да се враќаат од таму, натоварени или растоварени, при истите услови како што е веќе договорено за бродовите со руско знаме.

Најпосле, Високата Порта, како му го признава на Рускиот Императорски двор правото да си обезбеди гаранции на оваа слобода на трговијата и на морепловството во Црното море, свечено изјавува дека таа никогаш и под никаков изговор нема да им прави ни најмали пречки. Независно од ова, таа ветува дека во иднина никогаш нема да си дозволи да запира и да задржува натоварени и растоварени бродови, било руски, било да припаѓаат на други народи, со кои Османлиската империја не е во објавена војна, чишто бродови минуваат низ Цариградскиот проток и Дарданелските теснини за да одат од Црното море во Средоземното или од последново во руските пристаништа на Црното море. И доколку, не дај боже, некоја од одредбите, содржани во овој член биде нарушена и рекламациите по тој повод на рускиот министер не добијат брзо и потполно задоволување, Високата Порта претходно го признава правото на Рускиот Императорски двор да го смета едно слично нарушување како непријателски акт и веднаш да употреби репресивни средства против Османлиската империја.

§8. Порано договорените спогодби во членот 6 од Акерманската конвенција, со цел да се среди и заврши со барањата на надлеж-

ните поданици и трговци, во однос на обештетувањата и загубите поднесени од нив во разни периоди за време на војната од 1806 г., а чиишто барања не биле исполнети и бидејќи руската трговија претрпела, по склучувањето на споменатата конвенција, нови големи загуби од мерките преземени во однос на слободната пловидба низ Босфорот, договорено е и утврдено дека за поправање на тие штети и загуби Османлиската Порта ќе плати на Императорскиот руски двор сума од 1.500.000 холандски дукати во рок од осуманесет месеци, на рокови, кои дополнително ќе бидат определени и плаќањето на таа сума ќе стави крај на сите рекламации и взаемни претензии на двете договорни страни.

§9. Бидејќи продолжувањето на војната, на која сегашниов мировен договор радосно ѝ става крај, му направи на Императорскиот руски двор значителни трошоци, Високата Порта ја признава неопходноста да му предложи едно праведно обештетување. Заради тоа, независно од отстапувањето на еден мал територијален дел во Азија, договорен во §4, Рускиот двор се согласува да ги добие споменатите обештетувања и Високата Порта се задолжува да му плати една сума пари чие количество ќе биде определено со взаемна согласност.

§10. Високата Порта изјавува дека целосно ги прифаќа одредбите на договорот склучен во Лондон на 24 јуни (16 јули) 1827 година помеѓу Русија, Велика Британија и Франција, како и актот од 10/22 март 1829 година, склучен помеѓу истите држави, врз база на споменатиот договор и содржејќи ги подробните наредби за негова конечна примена. Веднаш по размената на ратификациите на сегашниов мировен договор, Високата Порта ќе назначи полномошници кои треба да ги договорат, со Императорскиот Руски двор и со Кралските куќи на Англија и Франција, начините на кои ќе бидат спроведени и применети споменатите одредби и наредби.

§11. Веднаш по потпишувањето на сегашниов мировен договор помеѓу двете империи и размената на ратификациите од двајцата владетели, Високата Порта ќе ги преземе неопходните мерки за брзо и совесно исполнување на одредбите договорени во него и особено на §3 и §4, кои ги засегаат границите кои ќе ги делат двете империи, како во Европа, така и во Азија, на §5 и §6, кои се однесуваат на кнежевствата Молдавија и Влашко, како и на Србија; од моментот, кога тие различни членови ќе бидат сметани за доволно исполнети, Императорскиот руски двор ќе пристапи кон евакуирање од османлиска територија, врз базата, составена во еден одделен акт, кој е неделив дел од сегашниов мировен договор.

До целосното напуштање на окупираните земји, управата и редот таму ќе бидат зачувани и бидејќи сега тие се под власта на Русиот императорски двор, Високата Османлиска Порта не ќе може да се меша таму на никаков начин.

§12. Веднаш по потпишувањето на сегашниов мировен договор ќе им се дадат заповеди на командантите на односните армии, како на копно, така и на море за запирање на воените дејства. Оние кои биле извршени по потпишувањето на сегашниов договор ќе бидат сметани како да не постојат и нема да направат никаква измена на неговите одредби. Исто така, тоа што во тој интервал би било освоено од војските на едната или на другата од високите договорни страни, ќе биде поправено во најкраток рок.

§13. Високите договорни страни, бидејќи воспоставуваат помеѓу нив односи на едно искрено пријателство, им даваат општо простување и целосна амнестија на оние поданици, какви и да се тие, кои во времето на среќно денес завршената војна, земале учество во воените дејства или се изразиле преку своето однесување, било преку своето мислење својата приврзаност кон едната или кон другата од двете договорни страни, следствено, ниедно од тие лица нема да биде вознемирувано или проследувано, ниту лично, ниту ќе се посегне по имотот, заради неговото минато однесување, и секој од нив, откако повторно ќе го добие имотот кој порано го владеел, ќе може да го користи мирно под покровителство на законите или пак ќе биде слободен да го продаде во рок од 18 месеци за да се пресели со своето семејство и со подвижниот имот во онаа држава, каде посакува, без да биде подложен на какви и да било ограничувања или пречки.

Освен тоа ќе биде дозволено на односните поданици кои живеат во областите кои се враќаат на Високата Порта или кои се отстапени на Императорскиот руски двор, во истиот рок од 18 месеци, сметан од размената на ратификациите на сегашниов мировен договор, да располагаат, ако тоа го сметаат за поволно, со своите недвижни имоти, добиени било пред војната, било после неа и да се иселат со своите капитали и со своите подвижни работи од пределите на едната од договорните држави за да заминат во пределите на другата и обратно.

§14. Сите воени заробеници, од било која нација, позиција и пол, кои се наоѓаат во двете империи, по размената на ратификациите на сегашниов мировен договор треба веднаш да бидат ослободени и предадени без најмал откуп или исплата. Исклучок се прави само за христијаните кои, доброволно, преминале во муслиманската вера во земјите на Високата Порта и за муслиманите кои, исто та-

ка, доброволно преминале во христијанската вера во земјите на Руската империја.

На истиот начин ќе се постапи со руските поданици, кои после потпишувањето на сегашниот мировен договор, на некаков начин паднале во заробеништво и се наоѓаат во земјите на Високата Порта. Императорскиот руски двор ветува, од своја страна, да постапи на ист начин кон поданиците на Високата Порта.

Нема да се бара исплаќање на сумите кои двете високодоговорни страни ги потрошиле за држење на заробениците. Секоја од нив ќе треба да ги снабди заробениците со сето тоа кое им е неопходно за нивното патување до границата, каде ќе бидат разменети од комесари назначени од секоја страна посебно.

§15. Сите договори, согласности и одредби, договорени и склучени во разни времиња помеѓу Императорскиот руски двор и Високата Порта, со исклучок на членовите, кои се заменети со сегашниот мировен договор, се потврдуваат во нивната целосна сила и вредност и двете високо договорни страни се задолжуваат да ги набљудуваат ригорозно и неразрушливо.

§16. Сегашниот мировен договор ќе биде ратификуван од двата високо договорни куќи, а размената на ратификациите помеѓу нивните надлежни полномошници ќе биде во рок од шест недели или порано ако тоа е возможно.

Сегашниот мировен договор, кој содржи шеснаесет члена и на кој ќе бидат ставени последните потписи за размена на надлежните ратификации во предвидениот рок, беше по силата на нашата неограничена власт потпишан и ставен печат од нас и разменет со еден друг сличен потпишан од гореспоменатите полномошници на Високата Порта и снабден со нивните печати.

Гроф Алексеј Орлов
Гроф Ф. де Пален

Документ 6

СУЛТАНОВ ФЕРМАН ЗА СРБИЈА ОД 1829 ГОДИНА
ДО ВЕЗИРОТ ХУСЕИН ПАША, УПРАВНИК НА БЕЛГРАД*

Нека така биде направено.

Во членот V од Акерманската конвенција, склучена помеѓу Високата Порта и рускиот двор е кажано: дека Високата Порта, сакајќи на рускиот двор да му даде нов доказ за своите пријателски чувства и своите искрени намери за да ги обезбеди потполно исполнувањето на сите членови на Букурешкиот договор, ќе нареди, без одлагање, извршување на членот 7 од тој договор за српскиот народ кој има потполно право на неговата благост, бидејќи е одамна потчинет и исплаќа данок на Високата Порта. Затоа, со цел обемно да го награди српскиот народ за цврстата покорност и верност која тие секогаш ја покажувале спрема Османлискиот престол, Високата Порта смета дека е соодветно, сега, да ги исполни сите ветувања и одредби содржани во членот 8 од споменатиот договор од Букурешт, во полза и за доброто на српскиот народ и земја, и да комуницира со српските пратеници, кои се сега во Цариград, околу методите и спогодувањето за исполнување и извршување на овие точки, кои беа потребно одложувани за период од 18 месеци заради понатамошно разгледување и испитување; и, во согласност со смислата на Посебниот договор, овие точки, по советувањето со споменатите српски пратеници, се донесени до конечен договор и метод, стана неопходно еден царски Ферман, кој што ги разработува и одредува овие точки и одредби, да биде издаден од нашиот царски Диван, без одлагање да се објави и да се стави на знаење на Рускиот двор. Ние, затоа, со исполнување на споменатиот член 8 од договорот во Букурешт, како и на содржината на споменатиот Посебен договор, ја дадовме нашата царска дозвола на споменатите српски пратеници да ни ги претстават на нас желбите и барањата на нивниот народ, и ние, исто така, решивме, и даваме дозвола на овие пратеници, Србите да можат слободно да го исполнуваат, во нивната земја, нивниот начин на верување и да ја следат нивната религија; тие да можат да избираат

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by Treaty*, v. II, London, 1875, p. 832-834.

нивни водачи од сопствените редови; раководењето на внатрешните работи во нивната земја да може да биде под нивна сопствена власт; одвоените области од Србија да може да се додадат и обединат со неа; разните видови на такси, приходи и даночните обрски да може да се спојат и фиксираат во една сума, исто така управувањето и администрирањето на феудалните добра надвор од имотите и сопственоста кои припаѓаат на Турците, може да биде оставено на управување на Србите; дека, за доброто на слободната трговија, тие може да имаат слобода и дозвола, со нивен пасош во рака, да минуваат и патуваат низ земјите на Високата Порта како српски трговци, тие може да подигнуваат и градат болници, училишта и печатарски служби во нивната сопствена земја; и, конечно, на Муслиманите или Турците, освен оние кои ги чуваат тврдините, ќе им биде забрането да живеат во Србија.

Слични други точки, поврзани со смирувањето и доброто на Србија, претходно биле барани од српскиот народ до Високата Порта, но тие точки, заради некои околности што се однесуваа до нивното договарање и метод, беа оставени како што биле. Меѓутоа, Високата Порта во согласност со добрите намери, изразени од нејзина страна, во членот 8 од договорот од Букурешт, за доброто и помош на Србите, решила дека сите споменати точки, кои тие ги барале, може да им бидат одобрени, откако ќе бидат разгледани со српските пратеници, кои сега се во Цариград, и преточени во договор, без нарушување на правилата на лојалност, како награда, надвор од нашата милост и великодушност, за верноста и покорноста кои тие секогаш ја покажувале кон нас; и така исполнувањето на споменатиот член 8 може да биде потврдено, од наша страна, на Рускиот двор. Но додека царскиот Ферман беше на пат да биде издаден, со наш Царски печат, со оваа сила, и некои комесари да бидат наименувани од наша страна за да се советуваат со српските пратеници, непредвидени непријателски разлики се појавија помеѓу Портата и Русија и последично на тоа споменатата конференција остана незавршена.

Сега, меѓутоа, во новиот договор склучен со Русија во Одрин, во членот 6 беше договорено дека исполнувањето на Посебната Конвенција во однос на Србија, која претходно се случи со членот 5 од договорот од Акерман, ќе биде извршена без одложување и 6-те области кои се одвоени од Србија веднаш ќе бидат додадени и обединети со неа. Според тоа, Високата Порта, сега самата се ангажира за тоа и ветува исполнување на истото заради среќата и мирот на нејзиниот верен и послушен поданик, српскиот народ.

За оваа цел, овој царски акт, со нашиот царски печат, е издаден до тебе, мој Везиру и Кадија, за твоја наредба и советување и ти

можеш јавно да го објавиш и објасниш на моите поданици, српскиот народ, и да делуваш, со грижа и внимание, согласно со неговата племенита содржина.

Издадено од нашиот царски Диван, на почетокот на Реби-ул-Акхир 1245 (околу 1 октомври 1829).

Документ 7

ЛОНДОНСКИ ПРОТОКОЛ

ЗА СОЗДАВАЊЕ НА НЕЗАВИСНА ГРЦИЈА *

3 февруари 1830.

§1. Грција ќе биде независна држава и ќе ги користи сите политички, административни и трговски права кои придружуваат една целосна независност.

§2. Кога се имаат предвид тие предности, кои се дадени на новата држава и за да се одговори на желбата искажана од Портата да се скратат границите определени од протоколот од 22 март, демаркационата линија на Грција да започне од устието на реката Аспропотамос, да оди по течението на реката до езерото Ангелокастро и пресекувајќи го споменатото езеро, како и езерата Врахори и Саровица, да тргне по планината Аротина, од каде оди по гребенот на планината Оксас, долината на Калури и гребенот на планината Ета до заливот Зејтун при устието на Сперхиос.

Целата територија и месностите, кои се наоѓаат јужно од оваа линија, а кои конференцијата ги означил на приложената карта, ќе ѝ припаднат на Грција, а сите месности и територии северно од истата линија, ќе останат дел од Османлиската Империја.

Исто така, на Грција ќе ѝ припаднат целиот остров Негропонт, заедно со Гаволските острови и островот Скирос, како и островите познати под името Кикладски, заедно со островот Аморгос, расположен на 38° и 39° северна ширина и 26° источна должина.

§3. Грција ќе биде монархија со наследство по принципот на првородство. Тоа ќе биде доверено на еден кнез, кој не може да биде избран помеѓу владеечките династии на државите потписнички на договорот од 6 јули 1827 г. и ќе ја носи титулата суверен Кнез на Грција. Изборот на Кнез ќе биде предмет на дополнителни преговори и спогодби.

* *The foundation of the modern Greek state: Major Treaties and Conventions 1830-1947*, Athens, 1999, p. 29-33.

§4. Откако одредбите од овој протокол ќе бидат ставени на знаење на заинтересираните страни, мирот меѓу Османлиската империја и Грција ќе биде разумно воспоставен сам по себе и државјаните на двете држави ќе бидат третирали реципрочно, според одредбите за правото на трговија и пловење, како за тие на другите земји што се во мир со Османлиската империја и Грција.

§5. Актот за амнестија од Портата ќе гарантира дека ниту еден Грк, во сите краишта на нејзиното владеење не може да биде лишен од неговите имоти, ниту пак било како да биде испитуван поради неговото учество во востанието во Грција. Актот за амнестија од грчката влада ќе ги гарантира истите принципи во полза на сите муслимани или христијани кои што земале учество против нејзината кауза; и ќе биде ставено на знаење и објавено дека муслиманите, кои што ќе сакаат да продолжат да живеат на териториите и островите доделени на Грција, ќе ги сочуваат нивните имоти и ќе уживаат вистински, со нивните семејства, една одлична безбедност.

§6. Османлиската Порта им остава на оние свои грчки поданици, кои сакаат да ја напуштат османлиската територија еден рок од 1 година, за да ги продадат своите имоти и слободно да ја напуштат земјата. Грчката влада, исто така, им го дава истото право на оние жители на Грција, кои сакаат да се преместат на турска територија.

§7. Сите грчки копнени и поморски сили ќе бидат евакуирани од териториите, местата и островите кои што ги имаат окупирано, преку линијата која е одредена за граница, во членот 2 и ќе се повлечат зад таа линија во најкраток рок. Сите турски копнени и поморски сили, кои што имаат окупирано територии, места или острови влезени во тука обележаните граници, ќе ги евакуираат овие острови, места и територии и ќе се повлечат зад наведената линија во најкраток рок.

§8. Секоја од трите Кралски куќи ќе го сочува правото што му го обезбедува §4 од договорот од 6 јули 1827 г. да ја гарантира целината на одредбите и клаузулите кои претходно се склучени. Актите за гаранции, ако ги има, ќе бидат одвоено обележани. Влијанието и ефектот на овие разни акти ќе бидат, консеквентно на тука наведениот член, предмет на дополнителни преговори на Големите сили.

§9. Со цел да се спречат судирите кои што би можеле да се појават, во актуелните состојби, при спротивставување меѓу османлиските комесари за демаркација и грчките комесари за демаркација, кога ќе се дојде до застој во одредувањето на трасата на границата на Грција, ќе биде соодветно работата да се довери на британски, француски и руски комесар и секој од трите Кралски куќи ќе имену-

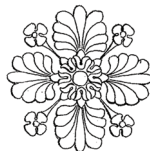
ва по еден. Овие комесари, снабдени со инструкции, кои што тука се наоѓаат приклучени под буквата Г, ќе ја прецизираат трасата на наведената граница следејќи ја со сета можна точност линијата одредена во §2, маркирајќи ја оваа линија со колци и исцртувајќи две карти, потпишани од нив, од кои едната ќе се предаде на османлиската, а другата на грчката влада.

Тие ќе бидат задолжени да ја завршат нивната работа во рок од шест месеци. Во случај на разлика на мислењата помеѓу тројцата комесари ќе одлучува мнозинството на гласови.

§10. Одредбите од овој протокол ќе ѝ бидат веднаш ставени на знаење на османлиската влада, преку полномошниците на трите Кралски куќи, кои за ова ќе бидат снабдени со заеднички инструкции, кои тука се додадени под буквата Х. Претставниците на трите Кралски куќи во Грција ќе примат, исто така, за истиот предмет, инструкции кои се тука приклучени под буквата И.

§11. Трите Кралски куќи ќе настојуваат овие одредби да бидат сметани како формален договор, кој ќе биде потпишан во Лондон, сметајќи ги како извршни на оној од 6 јули 1827 г., а ќе ги соопштат на другите Кралските куќи во Европа, со покана да се приклучат кон него ако тоа го сметаат за соодветно.

Ливен Монтморенси – Лавал Абердин

Документ 8

ХАТИШЕРИФОТ ОД 1830 ГОДИНА ЗА АВТОНОМИЈА НА СРБИЈА*

Султанот Махмуд кан, син на султанот Абдул Хамид кан, секогаш победник.

Нека содржината биде извршена!

Договорот склучен во Одрин, помеѓу мојата Висока Порта и Русија, пропишува извршување на одредбите на Акерманската конвенција која наредува Портата да се спогоди со српското пратеништво во Цариград за интересите на Србија, да ѝ одобри слобода на верата и внатрешна управа, присоединување на одземените нахии, утврдување на данокот, управувањето со добрата и чифлиците кои им припаѓаат на муслиманите; дозвола за патување со нивни сопствени пасоши; право на основање на болници, училишта, печатници; забрана на муслиманите да живеат во Србија, освен во градските гарнизони и, на крајот, да им се дозволи да имаат еден вид на претставништво во Цариград, но на начин кој нема да ја навредува позицијата на поданиците.

§1. Споменатиот народ ќе има целосна слобода на верата во неговите цркви.

§2. Кнезот Милан Обреновиќ, врз основа на царска диплома која ја добил и како награда за неговата верност кон мојата Висока Порта, потврден е како Баш-кнез (прв кнез) на српскиот народ и тоа достоинство ќе биде наследно за неговото семејство.

§3. Тој ќе продолжи во име на мојата Висока Порта да управува со внатрешните работи во договор со Собранието на народните старешини.

§4. По прашањето на шесте нахии кои треба да се присоединат кон Србија, постигната е спогодба да се придржуваат кон извештајот кој по тоа прашање ќе го поднесат комесари, кои ќе бидат наименувани од страна на Русија и Високата Порта и на кои ќе им биде дадено задолжение да приберат најточно податоци за тоа.

* Михаило Гавриловиќ, *Милош Обреновиќ*, књ. 3, Београд, 1912, 605-607.

§5. Арачот и другите порези ќе бидат точно утврдени. Управувањето на војничките спахилаци, кои сега ги држат зиамите тимариотите, освен оние во Ниш, ќе им биде доверено на Србите, а нивните приходи, како и приходите од нахиите кои треба да бидат присоединети на Србија, ќе влезат во сумата која треба да биде утврдена за данок и ќе бидат полагани кај благајниците во Белград.

§6. Вишите и нижите чиновници на мојата Висока Порта во иднина никако нема да се мешаат во управувањето на земјата, ниту пак во несогласувањата помеѓу Србите и нема да можат да бараат од нив повеќе пари од оние утврдени од сумата за данокот.

§7. Бидејќи посебно сакам народот да ја ужива користа од трговијата под мојата царска заштита, секој Србин кој сака да ѝ се оддаде, после визата на пасошот кој неговиот кнез ќе му ја даде, ќе добие потребно тескере од властите на мојата Висока Порта за да може да патува низ сите покраини на моето пространо царство и таму да тргува како и сите останати поданици на мојата Висока Порта, а притоа да не се бара ниту аспра за тескерето, затоа што мојата волја е тој секаде да биде заштитен и потпомогнат и освен царинските права, никој од него нема да може да бара аваид (ситни османлиски пари) и заваид (сума која ја прима Државната каса било како закуп или поклон), ниту било што е спротивно на државните уредби; тие добро ќе се чуваат кон него да вршат казниви дела од таква прихода.

§8. Што се однесува до стоката поднесена на царинарницата во Белград, таа ќе биде снабдена со српски тескериња и тука ќе се плати одредена царинска такса.

§9. Царинската такса за стоката која ќе се испраќа од Белградската царина кон другите места ќе ја наплатуваат Срби, кои за тоа ќе плаќаат целосна сума на одредениот данок на благајната во Белград. Кнезот Милош ќе пропише мерки кои треба да се преземат за наплата на тие такси. Секоја седма година ќе се проучува размерната цена на стоката заради споредбено зголемување или смалување на утврдената сума во тој правец.

§10. Заради спречување на немирите и нередите и заради земската полиција, Кнезот ќе издржува потребна сила за тоа.

§11. Србите ќе можат да основаат болници, печатници и училишта за школување на младината.

§12. Турските војводи и муселими ќе постојат само во утврдени места, бидејќи судството во иднина ќе биде доверено на споменатиот кнез.

§13. Турците кои имаат недвижен имот во Србија, и кои повеќе не би сакале да имаат врска со земјата, ќе имаат време од една година да им го продадат на Србите по праведна цена по проценката на комесарот.

§14. Приходот од куќите, лозјата, градините, земјата и другите добра кои припаѓаат на муслиманите, кои не би сакале да ги продадат, ќе бидат исплатувани во исто време кога и данокот на белградската благајна заради предавање на сопствениците.

§15. На муслиманите, кои не припаѓаат на гарнизоните во градовите, им се забранува да живеат во Србија.

§16. Српскиот народ на споменатиот кнез ќе му дава потребна сума за негово издржување споредено со неговиот ранг, но сепак таа да не биде многу тешка за народот.

§17. Кога местото на кнезот ќе се испразни, наследникот, примајќи ја дипломата за свеченото поставување, ќе плати сума од 100.000 гроша на Царската благајна и тоа од неговата приватна каса.

§18. Митрополитот и владиците кои ќе бидат избрани од народот, мораат да ги добијат нивните свечени поставувања од грчкиот Патријарх од Цариград без обврска да доаѓаат во престолнината.

§19. Членовите на Сенатот, се додека не извршат некој тежок престап против мојата Висока Порта или земските закони, не можат да бидат сменети и лишени од своето звање.

§20. Доколку споменатиот народ најде за потребно, за свој посебен интерес, да востанови пошта за писма, властите на мојата Висока Порта нема да се противат.

§21. Кога еден Србин по своја волја откаже да служи еден муслиман, на било кој начин нема да биде принуден на тоа.

§22. Освен царските градови кои постојат од дамнешни времиња, сите останати утврдени места и стражарници кои подоцна се изградени ќе бидат срушени.

§23. Бидејќи Србија е дел на мојата добро чувана држава, нема да може да ѝ прави пречки на мојата Висока Порта во неа да може да набавува, за готови пари, стока, животни намирници и секаква храна која може да и притреба и кога таа ќе најде за потребно тоа да го направи.

§24. Конечно, во Цариград ќе има српски агенти кои ќе имаат задача да преговараат со мојата Висока Порта за работи кои се однесуваат на нивната земја.

Тоа се одредбите врз кои е постигната спогодбата и кои се договорени. Заради тоа јас со големо задоволство го давам сегашниот

многу милостив хатишериф кој свечено ќе биде обнароден и прочитан на српскиот народ.

Ти, мој Везире Хусеин паша и ти голем судија на Белград откако ќе бидете известени за главите одредби на овој многу милостив хатишериф, ќе му објавите на српскиот народ дека тој, се додека покажува благодарност, како што треба да биде, на сите докази на мојата видока наклонетост и мојата царска грижа за него секогаш ќе биде предмет на мојата добра желба и ќе има целосна безбедност под заштитата на мојата царска моќ се додека биде во границите на верноста и покорноста.

Вие Везиру и Голем судија треба да се погрижите кај Србите во душата да ја всадите потребата точно да ги исполнуваат нивните поданички должности и добро да се чуваат од тоа што е спротивно на тие должности.

Вие ќе делувате како што јас ви наредувам, а бидејќи ќе го објавите овој благороден ферман и бидејќи тој ќе биде заведен во актите на судот (мехкеме) во Белград вие истиот ќе го предадете на кнезот Милош Обреновиќ кој треба да го зачува.

Цариград,
седмиот ден на месецот реби ул евел 1246. (29 август 1830)

Документ 9

ТОМОС ЗА ПРИЗНАВАЊЕ НА АВТОНОМИЈАТА
НА СРПСКАТА ЦРКВА *

1. Од денес па натаму, српскиот кнез и народ ги избира како митрополитот, така и епископите во Србија од српското свештенство и тоа на начин што од наша страна, Високата црква, не може да се прават никакви забелешки како на начинот на избор, така ниту на местото на раѓање, ниту на лицето кое се избира.

2. Архиепископот, кој е избран со општата волја и во слога со српскиот народ и свештенството, од денес па засекогаш ќе се нарекува митрополит на цела Србија т.е. Белградскиот архиепископ ја добива титулата Митрополит на цела Србија и на него му се потчинуваат сите епископи во земјата. Кога се избира нов митрополит од српското свештенство, кнезот и српскиот народ се должни да му јават на Патријархот за извршениот избор и лицето кое е избрано и да го претстават на потврдување; Патријархот, откако ќе се увери дека изборот бил направен по црковните правила, е должен без било какво двоумење да го испрати своето писмо со одобрувањето, пратено со неговиот првосвештенски благослов, да биде извршено посветувањето на митрополитот по црковен обред.

3. Српските епископи, избрани од кнезот и митрополитот, се посветуваат, без претходно да се бара одобрение од Патријархот, туку единствено со власт и полномоштво на нивниот митрополит, а на Патријархот само му се јавува за нивниот избор и тој во својот одговор ја дава својата согласност и благослов.

4. Секогаш кога ќе се избере нов митрополит на Патријархот во облик на поклон 300 австриски дукати, а кога се поставуваат српските епископи, Големата црква под никаков изговор не може ништо да бара, но споменатата сума од 300 дукати не доаѓа во бројот на она годишно давање кое српскиот народ го внесува во касата на Големата црква т.е. 3000 гроша годишно за архиепископот и 3000 годишно за епископот Ужички, туку останува сама за себе и се дава са-

* Н. Ружичиќ, *Крајки историјски преглед узајамних одношаја измеѓу српске и црчко-цариградске цркве и нивових пресдставителџа, од првој времена познавања ѝа до данас*, Београд, 1875, с. 144-145.

мо во случај на избор на нов митрополит, а кога и други нахии кои и припаѓаат на Србија ќе и се придружат на Србија и со неа се обединат, тогаш годишната плата потполно ќе биде довршена.

5. Освен годишната договорена сума во касата на Големата црква и оние 300 австриски дукати кога ќе се избере митрополит, архиепископ и целото српско свешенство се ослободени од било какви останати побарувања од Големата црква. Немајќи никакви други обврски, освен гореспоменатите, ниту кон Патријархот, ниту кон Големата црква, бидејќи Патријархот и Големата црква, така и самиот Белградски митрополит не можат да бараат дел од наследството на умрените владици, а Патријархот не зема ништо за простување на гревовите, дури ни во овој случај, таквиот имот оди на сметка на богоугодните заводи и државните работи.

6. Митрополитите и останатите српски владика немаат право да се задолжуваат на сметка на српскиот народ и на Големата црква.

7. Митрополитот не може да биде сменет од својата хиерархија без законска волја на Цариградскиот патријарх и одобрение на српскиот кнез. А српските епископи без согласност на митрополитот и кнезот.

На крај, за време на службата Српскиот митрополит го споменува Цариградскиот патријарх, сите српски епископи го споменуваат митрополитот.

Јануари 1832.

Документ 10

КОНВЕНЦИЈА ЗА КРУНАТА НА ГРЦИЈА
ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, РУСИЈА,
ФРАНЦИЈА И БАВАРИЈА *

Лондон, 7 мај 1832

Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, користејќи го полномоштвото дадено на нив, од грчката нација, да направат избор на суверен на Грција, кој е издигната на ранг на независна држава и имајќи желба од давање на свеж доказ на оваа земја, на нивното пријателско расположение, со изборот на еден принц кој потекнува од Кралска куќа, пријателството и сојузот, кое се покажа од есенцијална корист за Грција и кое веќе има стекнато права на нејзина почит и благодарност, решија да ја понудат Круната на новата грчка држава на принцот Фредерик Ото од Баварија, втор син на Неговото Величество Кралот на Баварија.

Неговото Величество Кралот на Баварија, од своја страна, во улога на старател на споменатиот принц Ото за време на неговата малолетност, делејќи ги погледите на трите Кралски куќи и целосно ценејќи ги мотивите кои ги натераа нив да го одредат нивниот избор врз принц од неговата куќа, одлучи да ја прифати Круната на Грција за неговиот втор син принцот Фредерик Ото од Баварија.

Како последица од тоа прифаќање и со намена од постигнување на согласност околу договорот кој е неопходен, нивните величества, Кралот на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Кралот на Французите и Царот на сите Руси, од една страна, и Н.В. Кралот на Баварија, од друга страна, наменуваа свои ополномоштени пратеници:

Н.В. Кралот на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Екселенцијата Виконт Хенри Џон Палмерстон, Барон од Темпл, Пер на Ирска, член на пречесниот приватен Совет на Неговото Британско Величество, член на парламентот и негов Главен државен секретар за надворешни работи;

* *The annual register or a view of the history, politics and literature of the year 1832*, London, 1833, p. 388-391.

Н.В. Кралот на Французите, Шарл Мори де Таљеран-Перигор, гроф од Таљеран, Пер на Франција, вонреден и полномошен амбасадор на Н.В. кај Неговото Британско Величество, Голем Крст на Легијата на честа, Витез на редот на Златното руно, Голем Крст на редот на Св. Стефан од Унгарија, од редот на Св. Андреј, од редот на Црниот орел и т.н.; Н.В. Царот на сите Руси, господин Кристофер, кнез од Ливен, пешадиски генерал на Царската армија, генерал аѓутант на Царот, вонреден и полномошен амбасадор кај Неговото Британско Величество, Витез на редовите на Русија, Голем Крст на Црниот орел и на црвениот орел на Прусија, на кралскиот ред од Гелфс, командант на Големиот крст на мечот на Шведска, командант на Редот на Свети Јован од Ерусалим, и господин гроф Адам Матушевич, личен советник на Неговото Величество, Витез на редот на Св. Ана од прва класа, Голем Крст на редот на Св. Владимир од втора класа, Голем Крст на редот на црвениот орел на Прусија од прва класа, Командант на редот на Леополд од Австрија и на повеќе други странски ордени;

И Н.В. Кралот на Баварија, господинот Августус, Барон де Чето, негов вонреден пратеник и полномошен министер кај Неговото Британско Величество

Кои, откако ги разменија нивните полномоштва, востановени во пристоен и пропишан ред, го составија и потпишаа следниве членови:

§1. Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, соодветно овластени за оваа намена, од страна на грчката нација, го нудат наследниот престол на принцот Фредерик Отон од Баварија, втор син на Неговото Величество кралот на Баварија

§2. Неговото Величество кралот на Баварија, во име на споменатиот малолетен син, го прифати наследниот престол, според условите предвидени подоле.

§3. Принцот Отон од Баварија ќе ја носи титулата Крал на Грција.

§4. Грција, под круната на принцот Отон од Баварија и под гаранција на трите Кралски куќи, ќе биде монархиска и независна држава, според условите од протоколот, потпишан помеѓу споменатите Кралските куќи, на 3 февруари 1830 г., и прифатен од Грција и Османлиската Порта.

§5. Границите на грчката држава ќе бидат оние кои конечно ќе бидат одредени со преговорите кои, Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, неодамна ги започнаа со Османлиската Порта за извршување на Протоколот од 26 септември 1831 година.

§6. Трите кралски куќи, решија да го претворат протоколот од 3 февруари 1830 го-дина во конечен договор, веднаш штотуговорите за границите на Грција ќе завршат и да го испратат тој договор до сите држави со кои тие имаат односи, а како резултат на тоа се согласија дека тие ќе го исполнат тој ангажман и дека Неговото Величество кралот на Грција ќе стане договорна страна на овој договор.

§7. Трите Кралски куќи, од овој момент, ќе го употребат своето влијание да обезбедат признавање на принцот Отон од Баварија, како крал на Грција од сите суверени и држави со кои тие имаат односи.

§8. Кралската круна и дигнитет ќе бидат наследни во Грција; тие ќе бидат пренесени на директните и законски наследници на принцот Отон од Баварија, по редоследот на примогенитура. Во случај на болест на принцот Отон, без директно и законско прашање, круната на Грција ќе премине на неговиот најмлад брат и на неговите директни и законски наследници, по редослед на примогенитура. Во случај на болест на последно споменатиот принц, без директен наследник, круната на Грција ќе премине на неговиот најмлад брат и неговите директни и законски наследници, по редослед на примогенитура.

Во никој случај круната на Грција и круната на Баварија нема да бидат обединети под една глава.

§9. Полнолетството на принцот Отон од Баварија, како крал на Грција е одреден на периодот кога тој ќе наполни дваесет години, односно на први јуни 1835 година.

§10. Додека принцот Отон од Баварија, крал на Грција, е малолетен, неговите суверени права ќе бидат извршувани во целост од регентство, составено од тројца советници, а кои ќе бидат наименувани од страна на Неговото Величество кралот на Баварија.

§11. Принцот Отон од Баварија ќе ја задржи, во целост, својата апанажа во Баварија. Неговото Величество Кралот на Баварија се обврзува, колку што е неговата моќ, да му помага на принцот Отон во неговата позиција во Грција, додека се одреди приходот за круната во оваа земја.

§12. За извршување на одредниците од протоколот од 20 февруари 1830 година Неговото Величество Императорот на сите Руси се обврзува да ги гарантира и Нивните Величества, Кралот на Обединетото кралство на Велика Британија и Ирска и Кралот на Французите, се обврзуваат да препорачаат, првиот на својот Парламент, а вториот на неговите домови, да им овозможат на нивните Вели-

чества да го гарантираат, под следните услови, заемот што ќе биде склучен од принцот Отон од Баварија, како крал на Грција.

1. Главнината на заемот кој треба да биде склучен под гаранција на трите сили, нема да ја прејде сумата од 60 000 000 франци.

2. Споменатиот заем ќе биде повлекуван на рати од по 20.000.000 франци.

3. За сега, ќе биде повлечена само првата рата и секоја о трите кралски куќи ќе стане одговорна за плаќање на една третина од годишната сума на каматата и амортизациониот фонд на споменатата рата.

4. Втората и третата рата на споменатиот заем, исто така, може да бидат подигнати, според потребите на грчката држава, по претходен договор помеѓу трите кралски куќи и неговото Величество кралот на Грција.

5. Во случај втората и третата рата на споменатиот договор да бидат подигнати, во согласност со една таква спогодба, секој од трите кралски куќи ќе станат одговорни за исплаќање на една третина од годишната сума на каматата и амортизациониот фонд за овие две рати, исто како и за првата.

6. Кралот на Грција и грчката држава ќе бидат обврзани да прифатат исплаќањето на каматата и амортизациониот фонд за таа рата која може да биде подигната под гаранции на трите кралски Куќи; сегашните приходи на грчката државна благајна, најпрво од се, ќе бидат наменети за исплата на споменатата камата и амортизациониот фонд и нема да бидат наменети за било која друга цел се додека овие исплаќања на сметка на ратите од заемот, подигнат под гаранција на трите кралски куќи, не бидат целосно осигурани за тековната година.

Дипломатските претставници на трите кралски куќи во Грција ќе бидат посебно задолжени да го набљудуваат исполнувањето на последниот споменат услов.

§13. Во случај од преговорите, кои трите кралски куќи веќе ги започнаа во Цариград за конечно одредување на границите на Грција, да произлезе една парична компензација во полза на Османлиската Порта, се подразбира дека висината на таквата компензација ќе биде испалтена надвор од заемот кој е предмет на претходниот член.

§14. Неговото Величество кралот на Баварија ќе ја даде својата помош на принцот Отон од Баварија во создавањето на еден одред од воени сили, кој нема да надминува повеќе од 3500 луѓе, за да биде во негова служба како крал на Грција, а кое ќе биде вооружено,

опремено и платено од грчката држава и ќе биде таму испратено, што е можно побрзо, со цел да ги ослободи воените сили на Алијансата кои сега се стационарани во Грција. Последните ќе останат во таа земја, целосно на располагање на владата на Неговото Величество кралот на Грција, сè до доаѓањето на горе споменатите воени сили. Веднаш по нивното пристигнување, силите на Алијансата, кои веќе се споменати, ќе се повлечат и заедно ќе се евакуираат од грчката територија.

§15. Неговото Величество кралот на Баварија, исто така, ќе му помогне на принцот Отон да обезбеди извесен број на баварски офицери, кои ќе ги организираат националните воени сили на Грција.

§16. Веднаш штом е можно, по потпишувањето на оваа конвенција, тројцата советници кои треба да го придружуваат Неговото Кралско Величество принцот Отон од Неговото Величество кралот на Баварија, со цел да го создадат регентството во Грција, ќе заминат за Грција, ќе започнат да ги извршуваат сите функции што ги подразбира регентството и ќе ги подготват сите мерки, потребни за прием на владетелот, кој, од своја страна, ќе замине за Грција со што помало одложување.

§17. Трите кралски куќи, со заедничка декларација, ќе и го соопштат на грчката нација изборот кој тие го направија со Неговото Кралско Величество принцот Отон од Баварија, како крал на Грција и ќе му ја дадат својата целосна поддршка на регентството.

§18. Оваа конвенција ќе биде ратификувана и ратификациите ќе бидат разменети во Лондон за шест недели или побрзо ако е можно.

Палмерстон ѝ Таљеран
Ливен ѝ Матушевич
Де Чето

Документ 11

 ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
 ФРАНЦИЈА, РУСИЈА И ТУРЦИЈА
 ЗА ГРАНИЦИТЕ НА ГРЦИЈА*

Цариград, 21 јули 1832.

Претставниците на трите сили, потписнички на договорот од Лондон од 6 јули 1827 г., имено, пречесниот сер Страдфорд Кенинг, вонреден и полномошен амбасадор на Неговото Британско Величество на специјална мисија при османлиската Висока Порта, господин Аполониј Бутењев, вонреден пратеник и полномошен министер на Неговото Величество Царот на цела Русија и господин Жак Едуард, барон Бурињо де Варен, вршител на должноста на Неговото Величество Кралот на Франција - откако ја запознаа Високата Порта со неопходно направените измени на границата на Грција и откако ѝ го соопштија предметот на инструкциите и на полномоштвата со кои беа снабдени, да ѝ ја предложат конечната граница, под услов на компензирање со еднакво обештетување на загубите кои би можеле да резултираат поради тоа: -Високата Порта, поттикната со желба за консолидација на спогодбите кои, надвор од разгледување на трите сојузнички куќи и потпирајќи се на нивните искрени намери, таа отпорано ги прифати, се согласи да влезе во преговори за таа намена и ги овласти од тој момент двајцата министри, имено, Неговата Екселенција Мустафа Беџет Ефенти, поранешне Казаскер на Румелија, а сега прв лекар на Неговото Величество и Неговата Екселенција Елхаџ Мехмед Акиф Ефенди, сегашен Реис Ефенди.

Гореспоменатите полномошници, исполнети со чувствата на нивните соодветни влади и немајќи пред себе други цели освен завршување на грчките работи на начин кој ќе биде траен и сметајќи да се спречат сите понатамошни дискусии по ова прашање, се сретнаа неколку пати за оваа здрава намена; и целосниот резултат на нивните конференции е запишан во сегашниот документ, разменет помеѓу страните како инструмент на нивната конечна зделка.

§1. Најисточната точка на разделување на двете држави ќе биде фиксирана на устието на малата река, која тече блиску до селото Градица. Граничната линија ќе оди низводно по таа река до нејзи-

* *The foundation of the modern Greek state*; p. 37-44.

ниот извор, а оттаму ќе го достигне венецот на планината Отрикс, оставајќи ѝ го на Грција преминот Кломо, притоа врвот на тој венец да не биде поминат; понатаму таа ќе го следи, во западен правец, врвот на истиот венец по целата негова должина, особено врвот Варибово, со цел да ја достигне висината која, под називот Велучи, ја формира точката на спојување на трите големи венци на планините на земјата. Од таму линијата ќе продолжи, прилагодувајќи се на испакнатите делови на земјата, преминувајќи преку низината на Аспропотамос до заливот Арта, завршувајќи во тој залив помеѓу Коприна и Мениди, на тој начин што мостот на Тартарина, теснецот и кулата на Макринорос ќе бидат во составот на Грција, а мостот на Коракос и солените извори на Коприна ќе бидат оставени на османлиската Порта. Така, брегот на заливот Арта на север и запад од точката каде граничната линија ги сретнува водите ќе биде задржан од османлиската Порта, а брегот на југ и исток од линијата се доделува на Грција, со исклучок на тврдината Пунта, која и понатаму ќе ѝ припаѓа на Портата, во радиус кој нема да биде помал од половина час, а не поголем од еден час.

Сепак, како претставници, полни со почитување на желбите кои се искажани во името на Неговото Величество, во однос на делот на областа Зејтун, сместен на левата страна од Сперхиус, се согласија дека напомените би требало да се направат како предмет на конференцијата во Лондон, под услов дека решението и извршувањето на мерките нема да доцнат; тоа стана потребно да се предвиди, во случај делот од територијата на Зејтун да остане во рамките на Османлиската Империја.

Граничната линија, во тој случај, на исток ќе започнува од устието на реката Сперхиус и ќе го следи нејзиниот лев брег до точката на контакт на областите на Зејтун и на Патрацик; потоа таа ќе го достигне врвот на венецот на Отрикс, следејќи ја заедничката граница на овие две области, и најдиректна линија, во случај таа заедничка граница да не го достигне врвот на венецот Отрикс. Таа ќе продолжи на начинот споменат претходно, со цел да заврши во заливот Арта.

§2. Во однос на отштетата, таа останува одредена на сума од 40.000.000 турски пјастри, под услов деловите на областа Зејтун, лево од реката Сперхиус, како последица на решението на Конференцијата во Лондон, конечно да бидат доделени на грчката држава.

Ако, од друга страна, како резултат на решението на Конференцијата во Лондон, овие делови и понатаму останат во Османлиската Империја, оштетата која Портата ќе ја добие останува одредена на сумата од 30.000.000 турски пјастри.

§3. Полномошниците на трите Кралски куќи веднаш ќе продолжат со обележување на границата, која сега е договорена. Еден полномошник ќе биде наменуван од Високата Порта за да се придружи на работата на оваа демаркација. Јасно се подразбира дека нема да има никакво задоцнување во оваа операција, било заради отсуство на еден или двајца од полномошниците или заради било која друга причина. Полномошникот наменуван од грчката влада може да соработува во истите работи, кои треба да бидат завршени во време од шест месеци, почнувајќи од денес. Во случај на различно мислење помеѓу полномошниците, прашањето ќе биде решено со мнозинство гласови.

§4. Отштетата која треба да ѝ се даде на Високата Порта, врз основа на овој договор, ќе биде исплатена на 31 декември оваа година, ако не и порано, кога, во согласност со следниот член, сите територии, без исклучок, кои треба да ја сочинуваат Грција ќе бидат евакуирани од страна на трупите и властите на Високата Порта. Ова плаќање ќе биде ефектуирано во Цариград на 1 декември 1832 г., според курсот на денот на потпишувањето на овој договор, со меници од Лондон, Париз, Виена или Петерсбург; Портата официјално ќе биде информирана за оваа работа со доаѓањето на формалната потврда на оваа трансакција.

§5. На 31 декември оваа година, или порано ако е можно, териториите кои го сочинуваат предметот на сегашниот договор, целосно ќе бидат евакуирани од османлиските трупи и власти. Во однос на териториите, кои претходно се доделени на Грција и кои сè уште се окупирани од Високата Порта, исто така ќе бидат евакуирани во истиот период, и така на одредениот ден, евакуацијата на сите територии, без исклучок, кои ќе ја сочинуваат Грција, ќе биде целосно завршена.

§6. Во тврдината Пунта, како што беше кажано погоре, која е наменета да остане на Портата за да ги комплетира средствата за одбрана на Превеза, и со цел подобро да ја обезбеди безбедноста на трговијата, ќе биде дозволено да има гарнизон доволен само за запоседување на тоа место. Се подразбира дека османлиските власти нема да прават никакви пречки за минување на грчките бродови и нема да бараат ништо за преминувањето, со исклучок на царините и другите давачки кои би биле исплатени на Големата Порта во случај кога бродовите можат да влезат во Пунта, Превеза или други турски пристаништа во заливот Арта.

§7. Од денот кога работите на демаркацијата ќе биде завршена, се доделува еден рок од 18 месеци на оние лица, кои може сакаат да ги напуштат териториите, кои го сочинуваат објектот на овој договор и да ги продадат нивните имоти. Во посебни случаи, и во по-

себни околности, овој рок од 18 месеци може да биде продолжен за неколку месеци и една комисија за арбитража ќе реши за валидноста на овие случаи на изземање и ќе помогне продажбата да биде по праведна цена. Истите поволности се доделени и на жителите на островот Евбеа, Атика и на сопствениците на Теба, кои денес би ги добивале нивните законски приходи, доколку областите биле окупирани од османлиските воени сили на денот на согласноста на Портата со претходниот договор од 3 февруари 1830 г. Се подразбира дека на овие лица, исто така, ќе им биде дозволено да го продадат, во истиот период, секој корисен интерес кој тие можеле да го имаат, било како закупци или наследни управници во вакафите, а потоа целото тоа право се пренесува на грчката држава.

§8. Во согласност со претходните одредби, владата на новиот крал на Грција ќе има право да преговора за регулирање на нејзините односи во трговијата и поморството со Високата порта на принцип на реципроцитет; и агентите прописно акредитирани од едната или другата страна, ќе бидат примани во пристаништата на Турција и Грција, според вообичаените форми, така што османлиските поданици ќе имаат признато право да тргуваат по нивна желба во државата Грција и од друга страна Грците ќе престанат да бараат странска заштита за честите посети на пристаништата и трговските градови во Османлиската Империја.

Потпишаните пратеници на трите кралски куќи и оние на Високата порта, откако ја завршија конференцијата, која ја одржуваа со цел да се постигне конечен договор за границите на Грција, како што е погоре опишано, изјавуваат дека во поглед на спогодбите запишани со заеднички договор во сегашниот акт, целта на договорот од Лондон од 6 јули 1827 г. и на протоколите со различни дати кои се однесуваат на него, се целосно постигнати; продолжените разговори кои ги причинија овие одредби, се завршени на начин што тие никогаш повеќе нема да бидат обновени; всушност, грчкото прашање е неповратно решено.

Конечната потврда на конечниот договор на трите кралски куќи ќе ѝ биде пренесена на Високата порта за период од четири месеци, почнувајќи од денес и таа потврда, во однос на овој акт, ќе има сила на ратификација.

9/21 јули 1832, Цариград

Страдфорд Кенинг
А. Бутењев ѝ Е. Б. Варен

Документ 12

ДОПОЛНИТЕЛЕН ОБЈАСНУВАЧКИ ЧЛЕН

НА КОНВЕНЦИЈАТА СКЛУЧЕНА ПОМЕЃУ КРАЛСКИТЕ КУЌИ
НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, БАВАРИЈА, ФРАНЦИЈА И РУСИЈА
ЗА ИЗБОРОТ НА КРАЛОТ НА ГРЦИЈА*

Лондон, 30 април 1833.

Кралските куќи на Велика Британија, Баварија, Франција и Русија, потврдувајќи ја потребата од попрецизно дефинирање на смислата и комплетирање на договорот на членот 7 од Конвенцијата, потпишана помеѓу споменатите Кралските куќи во Лондон на 7 мај 1832 година, се согласија на следново:

Единствен член: Наследството на кралската круна и чест во Грција, по линија на принцот Отон од Баварија, крал на Грција, како и по линиите на неговите помали браќа, принцовите Луитполд и Адалберт од Баварија, чии линии се можна замена за онаа на принцот Отон, од членот 7 од Конвенцијата од Лондон од 7 мај 1832 година, ќе биде по машка линија, според принципот на примогенитура.

Жените нема да можат да ја наследуваат на круната на Грција, освен во случај на целосен недостаток на машки наследник кај сите три споменати гранки на Баварската кралска куќа; и во таков случај, се подразбира, дека Кралската круна и чест на Грција ќе преминат на принцеза или на легитимните наследници на таа принцеза, кои, по редот на наследството, ќе бидат најблиски до последниот крал на Грција. Во случај Круната на Грција да прејде на жена, нејзините машки наследници, по ред, ќе имаат предност пред женските наследници и ќе се качат на тронот на Грција по редот на примогенитура. Во ниеден случај Круната на Грција не може да биде обединета под иста глава со круна на странска држава.

Сегашниот објаснувачки и дополнителен член ќе ја има истата сила и валидност како да е напишан, збор до збор, во Конвенцијата од 7 мај 1832 година. Тој ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети што е можно побрзо.

Де Чето ѝ Палмерстон
Таљеран ѝ Ливен

* *State Papers 1832-1833*, London, 1836, p. 281-282.

Документ 13

УНКИЈАРИСКЕЛЕСКИ ДОГОВОР
ПОМЕЃУ РУСИЈА И ОСМАНЛИСКОТО ЦАРСТВО*

Неговото Царско Величество големиот и моќен серуски Цар и самодржец и Неговото Величество големиот и моќен император на Османлиите, воодушевени од еднаквата и искрена желба да го поддржат системот на мир и на целосна хармонија, среќно воспоставена помеѓу двете царства, решија да го прошират и зацврстат совршеното пријателство и доверба, кои владеат помеѓу нив, со посредство на склучување на еден одбранбен договор.

Следствено на тоа нивните Величества ги избраа и назначија за свои полномошници како што следи: Неговото Величество Серуски Цар одликуваниот и чесен господин грофот Алексеј Орлов, негов вонреден пратеник при Високата Османлиска Порта и др. и господинот Аполониј Бутењев, негов вонреден пратеник и полномошен министер при Високата Османлиска Порта.

И неговото Величество Султанот на Османлиите одликуваниот и чесен најстар од сите негови везири, Хусреф Мехмед паша, воен министер, главен командант на редовните војски и главен управник на Цариград и др. и одликуваниот и чесен Февзи Ахмед паша, командант на гардата на Неговото Величество и Мехмед Акиф, сегашен министер за надворешни работи и др.

Отако ги разменија полномошните писма, направени во целосна и точна форма, го договорија следново:

§1. Помеѓу Неговото Величество Серускиот император и Неговото Височество Османлискиот император засекогаш ќе владее мир, пријателство и сојуз, исто како и помеѓу нивните империи и поданици, како на копно, така и на море. Иако сојузот ја има, за единствен предмет, општата заштита на нивните држави, Нивните Величества се обврзуваат да се спогодат против сите предмети кои се однесуваат на мирот и заемната безбедност и по секое прашање да си даваат заемна подршка и најефикасна помош.

* Г. П. ГЕНОВ, *Международни акти и договори*, с. 87-95.

§2. Мировниот договор склучен во Одрин на 2/14 септември 1829 г., како и сите други договори, вклучени во него, како и потпишаната конвенција во Петерсбург на 14/26 април 1830 г. и спогодбата склучена во Цариград на 9/21 јули 1832 г., која се однесува на Грција, целосно се потврдуваат во сегашниот сојуз, така што споменатата спогодба буквално се репродуцира.

§3. Како резултат на принципот на взаемна заштита, кој служи како основа на сегашниот сојузен договор и како резултат на најискрената желба за осигурување на трајноста, егзистирањето и полната независност на Високата Порта, Н.В. Серускиот император, во случај кога ќе настапат состојби, кои ја принудуваат Високата Порта да побара воена или поморска помош од Русија, иако тоа не било предвидено порано, по Божја волја, ветува да даде толку воени и поморски сили, колку што се сметаат за неопходни од двете договорни страни. Според тоа, договорено е бараните поморски и воени сили, кои Портата би ги побарала, да бидат ставени на нејзино располагање.

§4. Според погоредоговореното, кога една од двете сили побара помош од другата, трошоците за исхраната на копнените и поморските сили ќе бидат на сметка на силата која побарала помош.

§5. И покрај тоа што двете договорни страни имаат искрени намери да ги подржат задолженијата, колку што може подолго, сепак, како последица на состојбите кои можат да наложат потреба од извесни промени на договорот, договорено е рокот на неговото траење да биде осум години од денот на размената на императорските ратификации. Пред истекот на тој рок, двете страни, според положбата на работите во тоа време, ќе се спогодат за обновување на споменатиот договор.

§6. Сегашниот одбранбен договор ќе биде ратификуван од двете високи договорни страни и ратификациите ќе бидат разменети во Цариград во рок од два месеци или побрзо доколку тоа е возможно. Сегашниот акт содржи шест члена, врз кои ќе се стават потписи; бидејќи тоа е договор помеѓу нас ние го потпишавме и запечативме, по силата на нашите полномоштва и го предадовме на други полномошници на Високата Порта.

Цариград, 8 јули 1833.

граф Алексеј Орлов

А. Бутењев

ОДДЕЛЕН ЧЛЕН.

По силата на една од клаузулите на §1 на одбранбен договор, склучен помеѓу Императорскиот руски двор и Високата Порта, двете високи договорни страни се задолжени да си укажуваат најефикасна заемна материјална помош и поткрепа за безбедноста на нивните држави. При сето тоа Н.В. Серускиот император, во желба да ја ослободи Високата Османлиска Порта од тешкотиите и маките, кои произлегуваат за неа од давањето на материјална помош, нема да бара од неа таква помош дури и во случаи кога состојбите тоа би го барале; Високата Османлиска Порта во замена за помошта, која треба да ја даде во случај на потреба, според принципот на взаемност на договорот, ќе го ограничи своето дејство во полза на Императорскиот руски двор со затворање на Дарданелските теснини, т.е. да не дозволи на ниту еден странски воен брод да влезе во нив под било каков изговор. Овој одделен и таен член има иста сила и значење како да бил напишан збор по збор во денес потпишаниот сојузен договор.

Цариград, 26 јуни / 8 јули 1833.

гроф Алексеј Орлов
А. Бутењев

Документ 14

ДЕКЛАРАЦИЈА НА НЕЗАВИСНОСТА
НА ГРЧКАТА ЦРКВА*

Отон, со божја волја, Крал на Грција:

Во согласност со едногласната желба на митрополитите, архиепископите и епископите на нашето кралство, кои се тука собрани, да ја прогласат независноста на Грчката црква и да создадат постојан Синод, со согласност и совет на државните министри, Ние го наредуваме следното:

Православната Источна Апостолска Црква на Кралството Грција, признавајќи го како нејзин духовен водач никој друг освен нашиот Господар и спасител Исус Христос, а во нејзиниот световен и црковен поглед Кралот на Грција, е слободна и независна од било која странска сила, без да го оштети единството на верата признато од страна на сите Источни православни цркви.

Највисоката црковна власт, под превласт на Кралот, е дадена на еден постојан Синод наречен Свет Синод на Кралството Грција.

Кралот ќе наменува еден државен секретар да ја извршува, во негово име, јурисдикцијата над Црквата и нему, по тоа прашање, Синодот му е потчинет. Седиштето на Синодот е главниот град (митрополија) на кралството и има привилегија од користење на сопствен печат кој се состои од грчкиот национален крст, опколен со мотото „Свет Синод на Кралството Грција“.

Синодот е составен од пет члена: еден Претседател и четири советници. Кралот го резервира за себе правото да наменува вонредни членови кои ќе ја вршат работата на Црквата за време на болест или отсутност на редовните членови. Претседателот и четирите советници можат да бидат митрополити, архиепископи или епископи, но, исто така, членови можат да бидат и пресвитери, архимандрити или јеромонаси. Синодот ќе се конституира секоја година, а старите членови можат да бидат повторно наменувани.

Работата на Синодот е колективна, а сите прашања се решаваат со мнозинство гласови. Кога бројот на гласовите е еднаков, прет-

* Frederick STRONG, *Greece as a kingdom, or a statistical description of that country, from the arrival of king Otho in 1833 down to the present time*, London, 1842, p. 352-356.

седателот го има решавачкиот глас. Сите членови се должни да ги потпишат одлуките, кои потоа се спроведуваат, иако можеби не се согласуваат со мерките, но имаат слобода да го изразат нивниот протест во записникот на заседанието.

Еден Кралски комесар е додаден на Синодот, како и еден секретар, кои се наименувани од владата; пониските службеници можат да бидат избрани од Синодот, но мораат да бидат потврдени од Кралот. Секретарот има право да присуствува на заседанијата на кои може да го искаже своето мислење и да даде совет, но нема право на глас. Комесарот е обврзан да присуствува на заседанијата на кои мора да го претставува интересот на владата и секое решение без негово присуство е неважечко. Тој, исто така, има право да дава предлози до Синодот било *ex officio* или како дел од некој претставник на владата и да бара истите да се разгледуваат и да бидат ставени на гласање.

Претседателот, членовите и вонредните членови мора да ја дадат следната заклетва во присуство на Кралот: „Се колнам на верност на Кралот, послушност кон законите на кралството, свесно извршување на службата која ми е доделена, вистинско и верно заштитување на правата и слободите на Православната Источна Апостолска Црква на Кралството Грција, зачувување на независноста од секоја надворешна сила, совесно унапредување на благосостојбата, со грижливо отсуство на сите приватни надоместоци и точно исполнување на сите должности поврзани со мојата служба“.

Кралскиот комесар, секретарот и другите функционери мора да дадат обична заклетва на покорност пред собраниот Синод.

За сите духовни работи на Црквата, Синодот е целосно независен од сите световни власти.

Помеѓу духовните работи се сметаат: 1. Работите на верата; 2. Формите и церемониите на божествената служба; 3. Соодветно раководење на црковните служби; 4. Религиозни инструкции; 5. Црковна дисциплина; 6. Испитување и ракоположување на свештенството; 7. Осветување на бродовите и зградите за религиозни цели; 8. Надлежноста на религиозниот суд да решава во сите чисти црковни работи, како што се исполнување на религиозните обврски според доктрините, догматските книги и уставните принципи базирани на нив, работите на совеста и други слични работи.

Синодот мора да внимава на зачувување на чистотата на работите на верата, добиени и потврдени од Источната црква и особено од книгите, кои ги третираат религиозните работи, наменети за преглед на свештенството и младите; и веднаш штом се убеди дека некој се обидува да направи иновации во црквата на Кралството, било од новите доктрини, проселитизам или на било кој друг начин, е

должен да побара помош од световните власти да го уништи злото. Синодот, понатаму, остро внимава на точно набљудување на црковните обичаи и одредби, светите обреди и церемонии и на секоја друга работа која припаѓа на општественото верување; тој, исто така, мора да го чува почитувањето на свештенството, да внимава на нивната благосостојба и подобрување, да се грижи тие да не се вмешаат во световните работи со прекршување на црковните и граѓанските закони.

Сите работи на Црквата, покрај оние кои се однесуваат на работите на верата, потпаѓаат под јурисдикција на Синодот, но тој не може да донесе решение за нив без согласност на владата. Во оваа категорија припаѓаат: 1. Одредбите за времето, местото и слободата на црковната служба; 2. Пропишување, забранување или намалување на бројот на монашките одредби, церемонии, процесии, фестивали и др.; 3. Пополнување на празнините во црковните служби и давање дозвола за ракоположување на свештениците и ѓаконите; 4. Поделба на парохииите во различните диоцези; 5. Правилата да бидат разгледувани во институциите за подготовка на младите момчиња за црквата; 6. Одредбите за зачувување на здравјето во црковната установа; 7. Вонредните црковни церемонии, особено во работните денови и надвор од сидовите на црквите; и 8. Законите за брак кога не се однесуваат на граѓанскиот договор.

Решенијата и одредбите на предметите од мешана природа, донесени од Синодот и потврдени од државата, имаат сила на закон и како такви ќе бидат објавени во Владициот весник.

Сите епископи во Кралството се потчинети на Синодот, добиваат инструкции од него и му даваат на него извештаи за сè што е во нивна јурисдикција. Бројот и опфатот на епископиите ќе биде донесен од страна на владата откако ќе биде слушнато мислењето на Синодот. Епархиите ќе бидат дарувани на соодветен и почитуван начин, и епископите ќе бидат наменувани од страна на владата по препорака на Синодот; и, во канонски случаи, преместени, суспендирани или отпуштени на нивен пример. Поделбата и подароците за живеење и наменувањата во црковните служби ќе бидат одредени со идни наредби.

За чисто црковни работи, Синодот има сила на највисок суд над свештенството и лаиците, но за световните работи свештенството е подредено на световните закони и на граѓанските и кривичните судови. Помеѓу световните работи се вклучени: 1. Спогодби и договори, тестаментно располагање со имотот и други световни работи на свештенството; 2. Располагање со подвижниот и неподвижниот имот, рентите, годишните приходи, хонорарите и други примања на манастирите, црквите и свештенството; 3. Пресуди и решенија на ак-

тите на свештенството, кои можат да бидат сметани за криминал, прекршување или нарушување на полициските одредби; 4. Законите за брак, доколку се однесуваат на граѓанската спогодба; 5. Одредбите за регистрирање на родените, починатите и оженетите и други црковни книги и парохиски документи и 6. Општиот план за градење и поправање на црквите и другите црковни градби.

На Синодот, епископите и сите останати црковни власти и личности стриктно им се забранува одржување на директна кореспонденција со некоја странска сила. Целата таква кореспонденција мора да биде отворено пренесена преку посредство на државниот секретар за верска и јавна инструкција.

Ако црковните власти се држат во сферата на нивните обврски, тие имаат право да побараат заштита од световните власти на државата, кои ќе ги примат потребните инструкции да им ја дадат на нив целата потребна помош и поддршка за одбрана на нивните права и привилегии.

Секој Грк има слобода да бара заштита од владата, доколку смета дека кон него црковните власти не се однесувале праведно.

Владата има право на наменување на јавни молитви или благодаруми во посебни случаи со посредство на Синодот; како и, исто така, да одредува црковните совети да се одржуваат, и да наменува Претседател и секретар, но без забелешки на принципите или доктрините предложени за дискусија.

Претседателот, кралскиот Комесар и советниците во Синодот, како и вонредните членови имаат ранг на членови на Државниот совет.

Во црковните церемонии, епископите, по молењето за Кралот треба да се молат за Синодот со овие зборови: „Запамети го, О Господару, нашиот Свет Синод како Тебе ти се допаѓа“.

Навплион, 23 јули (4 август) 1833.

Во име на Кралот:

Ретенџство:

Гроф Арманшперг

Фон Маурер ѝ Фон Хајдек

Државни секретари:

С. Трикупис ѝ А. Маврокордатос

Г. Псилас ѝ Г. Праидес

Ј. Колетис ѝ Фон Шмалц

Документ 15

СУЛТАНСКИ ХАТИШЕРИФ ЗА ПРЕДАВАЊЕ НА СРБИЈА НА ШЕСТЕ НАХИИ И ПОСТАВУВАЊЕ НА УТВРДЕНИОТ ДАНОК*

1 ноември 1833.

Сакајќи да го награди српскиот народ, поданик на моето Царство, за осведочената верност која постојано ја дава кон мојата Висока Порта, според светлите знаци на моето милосрдие и царска милост кон него, издадов, во 1246 година, ферман кој на врвот е украсен со мојот сопствен потпис и со посредство на кој им издадов разни права, како: целосно внатрешно управување, присоединување на областите кои претходно беа оттргнати од Србија, плаќање на утврден данок во една сума, управување на имотот на Турците кои, освен гарнизоните, мораа во рок од една година да ја напуштат Србија.

Стапувањето на сила на овие разни членови беше одложено за едно време, во кое би се известиле и Турците и Србите за работите кои требале да ги дознаат и за кој предмет станува збор. Но, бидејќи овие сомнежи, кои се однесуваа на ова дело, се разјаснија, пречките се отстранети, и сите начини и предлози се истолкувани и разрешени, и бидејќи мојата висока волја, пристапувајќи кон определеното издејствување на правата, подарени на споменатиот народ, е да се обезбеди дејството на правата и милоста, чиј почеток е објавен во веќеспоменатиот ферман, а за кои моите чиновници преговарале со рускиот пратеник, е решено:

Областите, кои беа оттргнати од Србија, а беа предмет на спор, мораат како и останатите делови на Србија, од тебе Кнезу, да бидат управувани, така како што е предвидено со извештајот од страна на наименуваните комесари и кои беа на сите места испратени и како што топографските карти, кои беа на лице место составени, покажуваат. Тие области се: Краина, вклучувајќи го и Кључ; Црна Река, вклучувајќи ги и Гургусовац, Бања и Сврљиг; Алексинац со Ражња и Параќин; Крушевац или Алаџа Хисар; еден дел од Стари Влах, дода-

* Михајло Гавриловиќ, *Милош Обреновиќ*, књига треќа, Београд 1912, с. 614-617.

вајќи кон него и еден дел од Нови Пазар, познат под име Брвеник; и Дринската област, составена од Јадро и Раѓевина.

Следствено на тоа, за да се отстапат овие области на српската влада, издадени се и испратени посебни фермани на видинскиот паша, Хусеин-паша и белградскиот паша, Веџи-паша, во кои наредуваме да се избераат комесари како од страна на Хусеин-паша, така и од твоја и заедно да отидат на местото и за да се заврши оваа работа, на чиновниците и управниците кои се наоѓаат во содејство ќе им се дава помош, за да областите, за кои станува збор, јасно определат, на комесарот, на кого оваа работа ќе му биде наложена, ќе му се даде еден примерок на топографската карта, предадена на гореспоменатиот Везир.

Веќеспоменатиот мој Ферман утврдил една година рок за Турците, кои живеат во градовите околу тврдините, освен Белград, да можат да го продаваат со корист својот имот. Бидејќи е признато дека овој рок е недоволен за тоа, им се дозволува да претстојуваат во внатрешните делови на Србија уште пет години, сметајќи од денот на издавање и обнародување на овој Ферман. За овој рок од пет години тие ќе зависат од надлежните везири и ќе бидат управувани од турските власти, кои меѓу нив ќе се избираат.

Целата храна потребна како за Турците на кои им е одреден рок од пет години, така и за целата војска во гарнизоните, кои за на век ќе останат, треба од Србите да се дава во пари и без насилство и угнетување.

Турските власти, под никаков изговор, нема да се мешаат во српските внатрешни работи и двете власти ќе живеат во најголема слога.

Турците кои ќе сакаат пред петгодишниот рок да се иселат, ќе имаат секаква помош за да можат своите имоти со корист да ги продадат и своите семејства да ги преместат.

Кога споменатиот рок ќе се исполни, Турците кои живеат во градовите мора да се преместат на друго место и оние кои се населени во предградијата, освен белградското, со своите семејства ќе влезат во внатрешноста на тврдините, така што понатаму не може ниту еден Турчин да се насели во Србија.

Но, Србите мораат да исплатат соодветна цена за земјата и побарувањата на Турците пред овие да се иселат.

Турците кои се населени во белградското предградие, не се само определени да бидат гарнизон на овој град, туку заедно со Србите ќе ја водат трговијата, бидејќи и двата народи се поданици на моето Царство. За да се даде повеќе сила на доброто живеење на спо-

менатите Турци, тие во белградското предградие ќе живеат под надзор на мојот везир Мехмед Веџи паша. За да главната цел, одржување на спокојството, може да се зачува од секое поматување, Србите, како и до сега ќе живеат во белградското предградие. Ти, Кнезу, и останатите српски поглавари ќе имате слободен влез и слободен излез во нив и никој, од едната и другата страна, на никој начин не може во тоа да ве вознемири. И Турците, а така и Србите, плаќајќи ги царинските такси, ќе уживаат во Белград совршена слобода на тргување.

Освен војниците, под заповед на споменатиот паша, и освен гарнизонот и српските чиновници или полициски служители, никој друг не може да носи оружје во белградското предградие.

Турците надвор од ова предградие нема да сидаат ниту куќа ниту нешто друго.

Турците не смеат да се противат на полициските уредби кои белградскиот управник, во договор со тебе Кнезу, би ги сметал за потребни.

Ниту ти, ниту српскиот народ никогаш нема против должноста на поданици и на почитта долга на Портата нешто да направите.

Гореспоменатиот управник и ти ќе се советувате, еден со друг, за сè што се однесува на поредокот и чистотата на белградското предградие.

Дозволувањето на странските поданици да можат да тргуваат во Белград и да престојуваат во неговите предградија, се точки за кои белградскиот управник и ти треба да се договарате, за да може странците да имаат помош и покровителство во согласност со оние трактати кои постојат помеѓу мојата Висока Порта и пријателските сили. Оние кои, по слободна волја, сакаат својот имот, кој се наоѓа во Белград, да го продадат на Срби или на Турци, можат тоа да го направат без никаква пречка.

Странците нема да можат ниту во белградското предградие, ниту во другите области, да поседуваат земја и недвижен имот.

Нема да се поставува никаква пречка Турците и Србите едни на други да си продаваат имот.

Сметајќи на списокот на даноците, кои, Србите, до сега, на мојата царска каса ги даваа, по сила на споманетиот Ферман, и на знаење на оние трошоци, кои нараснуваа, а кои се оставени на началниците на внатрешната управа, однапред се утврдува данок со сума од два милиони и триста илјади гроша; во овој отсек се царината, која на тебе треба да се дава, приходите од зијаметите, тимарите и

мукатата, чие управување ќе премине во српски раце, арачот и сите даноци воопшто кои до сега се примани, или во готови пари или во натура, кога немале имиња. Данокот ќе се плаќа во Белград, секоја година во два рока, почнувајќи од Св. Димитар во тековната година и на крајот на секој шести месец. Србите ќе раководат со приходите на нивната татковина и ќе ги уживаат производите на својата земја.

Освен царските градови кои постојат во Србија од дамнешни времиња, сите нови утврдувања, како оние во Куприја, Паланка и други подоцна изградени, мораат целосно да се срушат.

Горенаведените членови се дополнување на Ферманот, споменат на почетокот, и бидејќи сите решенија се потврдуваат со овој Ферман, помеѓу министрите на мојата Висока Порта и руското пратеништво е решено да се пристапи кон нивно конечно спроведување во дело.

И бидејќи мојата господарска волја е погореспоменатите членови да се израмнат, го издадов овој мој благороден Ферман и своерачен потпис, во однос на тоа дело и го испратив на Белградскиот паша, кој со тебе ќе се договори за спроведување во дело на овде назначените членови, а вториот Ферман е пратен на Видинскиот паша, и се однесува на точното определување и утврдување на границите, за кои станува збор, а и за потребните продолженија во однос на останатите точки на овој ферман.

Овој Ферман, украсен со мојот хатишериф, е издаден за на тебе да ти се соопшти состојбата на делото и испратен ти е со посредство на Н.Н.

Така известувајќи се за господарската волја, ти ќе се погрижиш истото да го спроведеш во дело и за израмнување на погореозначените точки во договор со двајцата споменати паши. И признавајќи ги благодетите со кои српскиот народ од моја страна е покриен, ти целата своја сила ќе ја насочиш, за да во секој момент да постапуваш така како што на мојата Висока Порта ќе ѝ биде по волја, и во секоја можност да го избегнуваш тоа што потешко би било за моите поданици, кои живеат под твоја управа, ти за тоа ќе се трудиш да ги придобиеш за мене и за тебе добрите желби и благослови од нивната страна. Се надевам дека во иднина ќе се однесуваш добро за да ја заслужиш добрината на мојата Висока Порта, и да владееш согласно должностите на поданикот, пазејќи се од постапки спротивни на тоа.

Документ 16

 КОНВЕНЦИЈА ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
 АВСТРИЈА, ФРАНЦИЈА, ПРУСИЈА, РУСИЈА И
 ОСМАНЛИСКАТА ИМПЕРИЈА ЗА ПРОТОЦИТЕ НА
 ДАРДАНЕЛИТЕ И БОСФОРОТ*

Нивните Величества австрискиот Цар, унгарски и бохемски Крал; Кралот на Французите; Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, прускиот Крал и серускиот Цар, убедени дека нивниот сојуз и нивната спогодба ѝ даваат на Европа најсигурна гаранција за запазување на општиот мир, кој е постојан предмет на нивната грижа, и споменатите Нивни Величества сакајќи да ја засведочат таа спогодба, давајќи му на Н.В. Султанот еден светол доказ на уважување, кое тие го придаваат на ненарушување на неговите суверени права, како и на својата искрена желба да видат цврст мир во неговото царство, споменатите Нивни Величества решија да одговорат на поканата на Н.В. Султанот за заеднички да го констатираат, преку еден формален акт, своето едногласно решение да се сообрази со старото правило на Османлиското Царство, според кое преминувањето низ протоците на Дарданелите и на Босфорот треба да биде забрането за туѓите воени бродови, додека Портата се наоѓа во мир.

Неговото Величество Султанот, од една страна, и споменатите Нивни Величества, од друга страна, решија да склучат помеѓу нив една спогодба по тој повод и за таа цел назначија свои полномошници, имено:

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Екселенцијата Виконт Хенри Џон Палмерстон, Барон од Темпл, Пер на Ирска, член на пречесниот личен Совет на нејзиното Британско Величество, член на Парламентот на Обединетото Кралство и Главен државен секретар за надворешни работи на Нејзиното Британско Величество и т.н.

Неговото Величество Царот на Австрија, Крал на Унгарија и Бохемија, господинот Кнез Естерхази од Галанта, гроф од Еделкџет, дворјанин, сегашен личен советник на Неговото Величество Царот на Австрија и негов вонреден и ополномошен амбасадор при Нејзи-

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1025-1026.

ното Британско Величество и т.н. и господинот Барон Филип Нојман, полномошен пратеник при Нејзиното Британско Величество и т.н.

Неговото Величество Кралот на Французите, господинот Барон Франсоа Адол Букене, член на неговиот Државен совет, негов вршител на должноста и полномошен пратеник во Лондон и т.н.;

Неговото Величество Кралот на Прусија, господинот Барон Хајнрих Вилхелм Булоф, негов дворјанин, сегашен личен советник, вонреден пратеник и полномошен министер при Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Неговото Величество Царот на сите Руси, господинот Барон Филип Брунов, негов личен советник, вонреден пратеник и полномошен министер при Нејзиното Британско Величество и т.н.;

И Неговото Величество најсилниот и најмоќниот Султан Абдул Мецид, Цар на Османлиите, Чекиб Ефенди член на Царскиот Диван, почесен советник во одделот за надворешни работи, негов вонреден амбасадор при Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Тие, откако взаемно си ги соопштија своите полномоштва направени во добра и соодветна форма, ги договорија и потпишаа следните членови:

§1. Неговото Величество Султанот, од една страна, изјавува дека тој е цврсто решен во иднина, да го задржи принципот кој е непроменливо востановен како едно старо правило на неговата Империја, и според кој, во сите времиња се забранувало на воените бродови на странските сили да влегуваат во протоците на Дарданелите и Босфорот и така се додека Портата е во мир, Неговото Величество нема да дозволи ниту еден странски воен брод да влезе во споменатите протоци.

Нивните Величества Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Императорот на Австрија, Крал на Унгарија и Бохемија, Кралот на Французите, Кралот на Прусија, Царот на сите Руси, од друга страна, се обврзуваат да ја почитуваат оваа решеност на Султанот и да се прилагодат на гореспоменатиот принцип.

§2. Се подразбира дека во забелешката за неповредливост на старото правило на Османлиската Империја, спомената во претходниот член, Султанот го задржува правото, како и во минатите времиња, да издаде Фермани за премин на полесни воени бродови кои ќе бидат распоредени, како по обичај, во мисиите на странските сили.

§3. Неговото Величество Султанот има право да ја испрати оваа спогодба до сите сили со кои Високата Порта има пријателски односи поканувајќи ги да ѝ пристапат на истата.

§4. Оваа конвенција ќе биде ратификувана и ратификациите ќе бидат разменети во Лондон во рок од два месеци или побрзо ако е можно.

Лондон, 13 јули 1841.

Палмерстон ѝ Чекиб
Естерхази ѝ Нојман
Буркене ѝ Билоф
Бруноф

Документ 17

ПАТРИЈАРХИСКИОТ И СИНОДСКИ ТОМОС НА ПРЕСВЕТИОТ СИНОД ВО КОНСТАНТИНОПОЛ, СОБРАН ВО 1850 ГОДИНА НА СПАСИТЕЛОТ ХРИСТОС, ВО МЕСЕЦ ЈУНИ, ИНДИКТИОН 8, ВО ВРСКА СО ПРАВОСЛАВНАТА ЦРКВА ВО ГРЦИЈА*

Во името на Отецот и Синот и светиот Дух. Амин.

Ноќта на која беше предаден, додека на неговите свети Ученици и Апостоли им ја предаваше неговата севредна и особена за Христијаните заповед – меѓусебната љубов, Господарот на сè, Господ наш Исус Христос, рече: „Прачката не може да роди плод сама од себе, ако не е во лозата.“ Предвидувајќи ја слабоста човекова, овој семудар наш учител повторно остроумно протолкува дека тој е вистинското лозје, чиј дел ни е порачано на сите да бидеме. „Бидете во мене.“ Оттаму произлезе она, од Христијанската Православна паства опеано, од божјите Апостоли и препочитуваните Екуменски Синоди усрдно чувано, и во секаква нужда на верните посакувано единство. „Бидете во мене“. Зашто еден е Господ што го обожуваме; една е верата што ја примивме; едно е крштението во кое сме крстени. Таква е препораката за едното единствено стадо на архипастирот Христос и за Едната, Света, Католичка и Апостолска црква, уредена од бројните служители негови, што во минливиов живот бдејат и стражарат над едната надеж во која сите полагаме верба.

Исто како што го опфаќа целото создание и го држи во чудесна постојаност и ред, така мудроста Божја ја благозадолжи и неговата света Црква да го исползува овој строеж. И светиот Дух, што едните ги постави за Апостоли, другите за Пророци, трети, пак, за пастири и учители, низ ракоположението на божјите Апостоли покажа верата во нивната служба епископска, презбитерска и свештенослужна; низ указите на Светите Екуменски Синоди, истиот Дух и ги озакони во духот на единственоста – едните за Патријарси, другите за Архиепископи и Митрополити, трети, пак, за Архиепископи и Архиепископи. Сите овие, било да се истоцени во братска подреденост, било да се едни на други подредени, низ службата што ја добиле, со еднаков дух на верата и еднакви според канонската апостолска хи-

* Μητροπολίτου Κύπρου Βαρναβὰ Δ. Τζορτζατοῦ, *Η Καταστατική νομοθεσία της εκκλησίας της Ελλάδος από της συστάσεως του ελληνικού βασιλείου, εν Αθηναίς, 1967.*

ротонија, сплотени како благосклони членки во едното Тело на Христа, каде и да се на земјава, се служители во еден Свет Храм; иако се чинат одделени и разделени поради потребите и предизвиците на јавниот живот, тие се врзани со врска на љубовта и неразделни во единството на Црквата.

Врз оваа основа, а за да им излезе во пресрет на световните потреби во јавниот живот, Христовата Црква, преку Светиот и почитуван Екуменски Синод, оддели или даде црковни епархии, или на други им ги подреди, или пак ги назначи за автокефални во верата и во црковниот канонски ред, но со запазено и ненарушено единство. Така и сега, одредени пресвети Митрополии, Архиепископии и Епископии што се наоѓаат во богочуваното кралство Грција, а се под црковна власт на Патријархискиот Апостолски Екуменски престол во Цариград, иако со Божја милост го задржаа единството на верата, поради световни предизвици едно време се одделија од црковната и канонска врска и од допирот со нивната Православна Мајка, Големата Црква во Константинопол, како и со сите други Православни Христови Цркви. Ние, што со милоста на Пресветиот Дух се среќнавме во полн Синод за да го поддржиме канонското единство на Црквата во Грција со другите Православни Цркви, преку официјални писма пратени од препочитуваното Министерство на богоспасената држава Грција, разбравме за барањата на севкупниот тамошен побожен клир и пламената желба на целиот Православен Грчки Народ, нашите сакани и возљубени деца во Светиот Дух.

Согледувајќи ја потребата за чување на Верата и на црковниот строеж на единството во оваа новооснована држава, со заедничка размисла како нашата света Вера да се зачува негибната, а каноните на божјите Оци ненарушени, та како што сме сите со иста Вера, да бидеме и во истиот строеж на единството, нераскинливи гранки на божјата лоза – водени од силата на Пресветиот Дух, на овој Синодски Томос решивме Православната Црква во Кралството Грција, која, како и целата Католичка и Православна Црква, за Водач и глава го има Господ Бог, Спасителот наш Исус Христос, да постои и трае канонски автокефална од останатите; нејзина највисока и врвна црковна власт да биде Синодот од Архиеереи, а миговно да ја уредува Пресветиот Митрополит Атински; да ги уредува црковните работи според божјите и свети канони слободно и непречено од каква и да е световно мешање. Го признаваме Светиот Синод во Грција, воспоставен од сегашниов Синодски Томос; објавуваме дека тој е наша духовна сестра; на сите побожни и православни чеда на Едната Света Католичка и Апостолска црква, каде и да се, им објавуваме дека тој е признат и наречен „Свет Синод на Грчката Црква“. Нему му ги даруваме сите овластувања и сите управни права што се дел од по-

високата црковна власт: Архиерите во Грција, што свештенослужат во нивните епархии, да ги користат, а Предавачот да се грижи за Надзорот над Православните и да раководи со нужните канонски дејства за хиротонија на Архиерите.

Со цел, според божјите и свети канони и според предедовските обичаи на Католичката Православна Црква, да се зачува канонското единство со Големата Црква во Константинопол и со другите Христови Православни цркви, Светиот Синод на Грчката Црква е должен да ги известува сегашниот Екуменски Патријарх и другите тројца Патријарси според редот, како и целата организација на Православните; од друга страна, кога ќе се укаже потреба, [Грчката Црква] ќе добива свето миро од Светата Христова Голема Црква. Според канонските и предедовски одредби, Избраниот Претседавач на Светиот Синод треба да ги прати потребните синодски писма до Екуменскиот и до другите Патријарси, како што ќе сторат и истиве. За црковните работи што бараат сомисление и соработка за подобро уредување и потпора на Православната Црква, решено е Светиот Синод во Грција да им се обраќа на Екуменскиот Патријарх и на Светиот Синод, а Екуменскиот Патријарх и Светиот Синод волно да го нудат и даваат нивното содејство, споделувајќи сè што е нужно со Светиот Синод на Грчката Црква. Што се однесува до црковното уредување – на пример изборот и хиротонијата на Архиерите, нивниот број и одредувањето на нивните седишта, именувањето на свештеници и јероѓакони, бракот и разводот, управата со Манастирите, добротот и образованието на светиот Клир, објавувањето на божјата реч, разобличувањето на противверски книги – сето ова и нему сличното ќе биде решавано од Светиот Синод со синодско дејство, кое нема да ги наруши каноните на светите Синоди, а ќе ги следи предедовските обичаи и одредбите на Православната Источна Црква.

Под овие услови, изворната и краснородна Мајка, Големата Христова Црква во Константинопол, објавувајќи се во Светиот Дух, ја прогласува и објавува Црквата во Грција за автокефална, а нејзиниот Синод за духовна сестра своја и на секоја друга Православна Црква; ја признава за целосна, полноправна и Апостолска со глас и одобрување извршената хиротонија на Пресветите Митрополити, Архиепископи и Епископи во Грција, што ја добија од тукашниот Апостолски Екуменски Престол, или пак од друг Апостолски Престол или автокефален Синод, од оние што се во Православно устројство; го признава за полноважно, важечко и апостолско секое нивно ракоположување, секој свет обред го признава за законски, и цени дека е праведно истово да се признае и од сите Православни. Така во Светиот Дух определи Православниот Свет Синод во Константи-

нопол, посакувајќи и со бескрајна желба и огнена љубов на нејзината љубена сестра во Христа сила во верата и во единството, напредок во препораките на Господа и будно внимание врз Православната подука на Стадото, уредена според зборовите на Светиот Дух.

„Која е таа што руди како зората, убава како месечина, сјајна како сонце, красна како построена војска?“ Господ на мирот, кој двете ги направи едно и го разурна крепосниот бедем, нека ни даде секогаш меѓу себе да го мислиме истото; со милоста на Првиот Голем Врховен Архиепископ Христос, нашиот Господ, со угледот на неговата преподобна Мајка, вечнодевствената Богородка Марија, на честениот славен Пророк Претеча и Крстител Јован, на светите славени благогласни богогласници и Духоносци Апостоли, на светите богоносци Оци наши и на сите Светци. Амин.

Антим, со Божја милост Архиепископ на Константинопол Новиот Рим
и Екуменски Патријарх во Христа Бога објавува.
Поранешниот [Архиепископ] на Константинопол Константиј I,
во Христа Бога објавува.
Поранешниот [Архиепископ] на Константинопол Константиј II,
во Христа Бога објавува.
Поранешниот [Архиепископ] на Константинопол Григориј,
во Христа Бога објавува.
Поранешниот [Архиепископ] на Константинопол Герман,
во Христа Бога објавува.
Поранешниот [Архиепископ] на Константинопол Антим,
во Христа Бога објавува.
Кирил, со Божја милост Патријарх на Светиот град Ерусалим
во Христа Бога објавува.

Паисиј, на Кесарија.
Антим, на Ефес.
Панарет, на Ираклија.
Дионисиј, на Никомидија,
со согласност на поч. свет старец Госп. на Халкидон Јеротеј.
Неофит, на Дерки.
Мелетиј, претседавачот на Дидимотихонот.
Леонтиј, на Нова Кесарија.
Хрисант, на Крит.
Јаков, на Серез.
Григориј, на Визија.
Прокопиј, на Созоагатопол.
Самуил, поранешниот на Месимврија.
Константин, на Ставропол.

Документ 18

ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
ФРАНЦИЈА, РУСИЈА, БАВАРИЈА И ГРЦИЈА
ЗА НАСЛЕДСТВО НА ГРЧКАТА КРУНА *

Лондон, 20 ноември 1852.

§1. Принцовите од Баварската кралска куќа назначени, според конвенцијата од 1832 година и според грчкиот Устав, да ја наследат круната на Грција во случај Кралот да почине без директно и легитимно потомство, не можат да стапат на грчкиот престол, ако не се прилагодат на §40 од грчкиот Устав кој гласи:

„Секој наследник на круната на Грција мора да ја исповеда религијата на православната источна црква.“

§2. Во согласност со третиот декрет на Грчкото собрание, Н.В. кралицата Амалија, за време на вдовиштвото, се овластува со право на регентство во случај на малолетност или недостаток на наследник на тронот, според условите во §40 од Уставот.

§3. Овој договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Лондон во рок од шест недели или побрзо ако е можно.

Малмсбери сз А. де Чето
А. Валевски сз С. Трикупис
Брунов

* Edward HERSTLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1157-1158.

Документ 19

ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
ФРАНЦИЈА И ТУРЦИЈА
ЗА ВОЕНА ПОМОШ НА ТУРЦИЈА*

Цариград, 12 март 1854.

Нејзиното Величество, Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска и Неговото Величество, Царот на Французите, откако беа замолени од Неговото Царско Величество Султанот да му помогнат во одбивањето на агресијата, која е направена од Неговото Величество, Царот на сите Руси, врз териториите на Високата Порта, агресија со која се загрозува интегритетот на Османлиското царство и независноста на Тронот на Неговото Царско Величество, Султанот; и споменатите Нивни Величества, целосно убедени дека опстојувањето на Османлиското царство, во неговите сегашни граници, е суштинско за одржувањето на рамнотежата на силите помеѓу државите во Европа и, затоа, откако се согласија да му дадат помош на Неговото Царско Величество Султанот, која тој ја побара за таа намена, се покажа корисно на споменатите Нивни Величества и на Неговото Царско Величество, Султанот да склучат договор со цел да се забележат нивните намери во согласност со тоа што беше споменато погоре и да се регулира начинот на кој споменатите Нивни Величества ќе му ја дадат помошта на Неговото Царско Величество Султанот. За таа цел споменатите Нивни Величества и Неговото Царско Величество Султанот ги наменуваа како нивни полномошни пратеници, како што следи:

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Екселенцијата Виконт Стратфорд де Редклиф, Пер на Обединетото Кралство, член на личниот Совет на Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Неговото Величество Царот на Французите, грофот Барареј Д'Илије, дивизиски генерал и т.н.;

И Неговото Царско Величество Султанот, Мустафа Решид паша, негов министер за надворешни работи;

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1181-1184.

Тие, откако меѓусебно си ги соопштија нивните овластувања, востановени во пристоен и пропишан ред, се согласија за следниве членови:

§1. Н.В. Кралицата на Обединетото кралство на Велика Британија и Ирска, и Н.В. Императорот на Французите, откако веќе, на барање на Неговото Царско Величество Султанот, им наредија на морските единици на нивните поморски сили да продолжат за Цариград и на османлиската територија и знаме да им обезбедат таква заштита, каква што состојбите ќе наложат; нивните споменати Величества со денешниот договор преземаат понатамошна соработка со Неговото Царско Величество Султанот за заштита на османлиската територија во Европа и во Азија од руската агресија со ангажирање, за таа потреба, на толкав број на нивни копнени сили, колку што ќе бидат потребни за постигнување на споменатата цел; споменатите Величества веднаш ќе ги испратат копнените сили од точки на точки на османлиска територија, како што ќе биде сметано за неопходно; и Неговото Царско Величество Султанот се согласува дека британските и француските копнени сили, испратени за одбрана на османлиската територија, ќе бидат пресретнати со пријателски прием и ќе бидат третираны со ист еквивалент, како и британските и француските поморски сили кои пред извесен период беа распоредени во водите на Турција.

§2. Високите договорни страни се задолжуваат да се известуваат една со друга, без губење на време, за секој предлог кој може секоја од нив да го добие од страна на Императорот на Русија, било директно или индиректно, во поглед на прекин на непријателството, примирје или за мир; Неговото Царско Величество Султанот се задолжува, уште повеќе, да не склучува никакво примирје, ниту да влегува во било какви преговори за мир и да не склучува било каков прелиминарен мир или договор за мир со Императорот на Русија без знаење и согласност на високите договорни страни.

§3. Откако целта на сегашниот договор ќе биде постигната со склучување на договор за мир, Н.В. Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска и Н.В. Императорот на Французите, веднаш, ќе направат договори за повлекување на нивните воени и поморски сили, кои ќе бидат разместени за исполнување на сегашниот договор; сите тврдини и позиции на османлиска територија кои привремено ќе бидат окупирани од воените сили на Англија и Франција ќе бидат предадени на властите на Високата Османлиска Порта во рок од 40 дена, или ако е можно побрзо, по размената на ратификациите на договорот со кој сегашната војна ќе биде завршена.

§4. Се подразбира дека помошните армии ќе задржат сила за такво учество, какво што тие може да го сметаат за неопходно во операциите, против заедничкиот непријател, без османлиските власти, цивилни или воени, да имаат било каков изговор да извршат и најмала контрола врз нивните движења; спротивно, секоја помош или олеснување ќе биде обезбедена до нив од тие власти, особено за нивното истоварување, нивниот марш, нивното разместување или привремените логори, нивното постоење како и за нивните коњи и нивните комуникации, без разлика дали тие делуваат заедно или посебно.

Се подразбира, од друга страна, дека командантите на спомнатите армии се задолжуваат да одржуваат строга дисциплина на нивните сили и ќе ги поттикнуваат нив да го почитуваат законот и навиките на земјата.

Само по себе се подразбира дека имотот секаде ќе биде почитуван.

Уште повеќе се подразбира, од било која страна, дека општиот план на кампањата ќе биде разгледуван и договорен помеѓу командантите на трите армии и доколку значаен дел од сојузничките сили би делувале во спој со османлиските сили, ниту една операција нема да биде преземена против непријателот без тоа претходно да биде усогласено со командантите на сојузничките сили.

Конечно, внимание ќе биде посветено на секое барање поврзано со потребите од служба која може да биде побарана од командантите на помошните сили, било до Османлиската влада преку нивните амбасади или, во случај на итност, до локалните власти, освен ако несовладливи пречки, кои јасно треба да бидат објаснети, би ја спречиле согласноста со таквите барања.

§5. Сегашниов договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Цариград во рок од шест недели, или побрзо ако е можно, од денот на потпишувањето.

Страдфор де Редклиф
Барагеј Д'Илије
Решид

Документ 20

ДОГОВОР ЗА ТРГОВИЈА И ПЛОВИДБА
ПОМЕЃУ ОСМАНЛИСКАТА ДРЖАВА И ГРЦИЈА*

Канлица, 27 мај 1855.

§1. Поданиците на Н.И.В. Султанот и тие на Н.В. Кралот на Грција ќе можат, во секоја од двете држави, реципрочно да вршат трговија преку земја или преку море со целосна слобода и безбедност. Поради тоа тие ќе можат да патуваат, претстојуваат и се сметуваат во домови и магацини за да ја обавуваат трговија во сите места на односните држави, каде што вакво одобрение е дадено и на поданици на други најповластени сили, без да може да бидат вознемирувани или иследувани за извршувањето на нивната трговија, а ќе бидат третираны од другата страна со една извонредна заштита и гостопримство.

§2. Поданиците на една од договорните страни ќе бидат, во другата држава, ослободени од секоја регрутација и воена служба во копнените или поморските сили, било од која природа да е тоа. Тие нема да подлежат на било каков личен данок од било каква природа.

§3. Тескерињата, патните дозволи и неопходните фермани на елинските поданици кои патуваат во Турција, ќе им бидат издавани без задршки и тешкотии од компетентните власти на Високата Порта.

Паралелено, османлиските поданици кои патуваат во Грција ќе бидат снабдувани без задршки и потешкотии од претставниците на грчката влада со потребните патни исправи.

§4. Трговските бродови на двете високи договорни страни, било да се со товар, било да се упатени за трговија или за било каква цел ќе пловат целосно слободно и безбедно под нивните знамиња во морињата и водите кои припаѓаат на секоја од нив. Тие ќе можат

* Aristarchi BEY GREGOIRE, *Legislation Ottomane ou recueil des lois, reglements, ordonnances, traites, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, Constantinople, 1874, p. 223-232.

слободно да влегуваат во секој залив, мал залив, пристаништа и места за закотвување на едната или другата земја, тука по своја волја да го растоварат целата или дел од нивната трговска стока, реекспортирајќи ја таа која не ќе може да биде продадена во местата, без да плаќаат за оваа трговија други давачки или повеќе од оние што се земаат во вакви случаи од најповластените нации и ги поднесуваат сите давачки во врска со извозот.

Тие не можат да бидат принудени на никаков начин да ја растоварат целата или дел од нивната трговска стока, спротивно на нивната желба, ниту да бидат присилувани да ја дадат во прилог на некоја компанија или коорпорација, било која да е таа, по цена која што ним може да не им одоговара и да купуваат од други кои што не се нивни избор. Тие не може да бидат попречувани или изнајмувани без нивна согласност во никаков случај или под било каков изговор. Во сите случаи тие ќе се држат според одредбите и правилата кои се важечки во соодветаната држава во поглед на бродовите на најповластените нации.

§5. Грчките бродови во сите пристаништа на Османлиската империја и османлиските бродови во сите пристаништа на грчкото кралство, било при нивното вповување, било при нивниот престој, било при нивното испловување нема да подлежат на претставниците од царината на пристанишните власти и карантин и ќе бидат посетувани, како во случаите и начините кои се практикуваат во поглед на најповластените нации; и овие бродови и нивниот товар нема да плаќаат ништо повеќе за царински давачки, за пристанишен данок, за карантин или друго, како што плаќаат наведените држави за своите претставници.

§6. Тоа што е одредено во претходниот член, а се однесува на дадените бродови, ќе биде исто така применето за грчките трговски бродови со товар или без товар кои што минуваат во Белото море, Црното море и обратно преку протокот на Дарданелите и на Босфор и кои ќе ја уживаат истата слобода и ќе бидат третирано како оние на најповластените нации.

§7. Ако се случи некој османлиски или грчки брод да претрпи бродолом во пристаниште или соодветните територијални брегови, ќе им биде пружена сета можна помош со цел персоналот и стоката да бидат спасени, како и да се обезбедат спасените предмети, кои по оценувањето и исплаќањето на трошоците, кои ќе бидат направени за спасувањето, да бидат предадени на најблиските овластени конзули, без да подлежат на некои давачки, освен во случај ако бидат продавани на месното население.

§8. Морнаричкиот поздрав ќе се извршува и ќе се дава реципрочно, како демонстрација на пријателство меѓу воените бродови на двете високи договорни страни во истите случаи практикувани и регулирани како општо правило во време на мир меѓу бродовите на воената морнарица на европските сили.

Воен брод на една од двете сили кој ќе пресретне брод кој што припаѓа на трговската морнарица на другата сила, ќе дозволи слободно да го продолжи патот, а во случај на потреба ќе пружи помош.

§9. Трговците на Османлиската империја во Грција и грчките во државата на Н.И.В. Султанот нема да бидат вознемирувани со ништо во нивните трговски зделки во кои тие можат да се служат со посредници од било која нација.

§10. Двете високи договорни страни се сложуваат дека трговијата која што се одвива по брегот, а се состои од месни или странски производи, испраќани од едно пристаниште во друго на двете држави, ќе може да биде слободно обавувана од страна на бродови и поданици на двете земји, под услов да подлежат на истите обврски и да ги прифатат истите давачки на кои подлежат најповластените бродови, било национални, било странски.

§11. Трговците од една од двете високи договорни страни и нивните овластени претставници можат да купуваат во другата земја предмети, земјоделски или индустриски производи од внатрешноста со цел да ги продадат на потрошувачите во истата земја без да плаќаат, при купувањето или продавањето, други давачки или повеќе од оние што се плаќаат во аналогните случаи од поданици, кои уживаат најголеми повластувања меѓу тие што се бават со внатрешната трговија.

§12. Поданиците на едната или другата сила ќе можат слободно да купуваат и пренесуваат во сите делови на соодветната држава, стока донесена од странски земји без да подлежат на други давачки или повеќе од оние што се плаќаат во аналогните случаи од поданиците на најповластените нации.

§13. Трговците од Османлиската империја и тие од Грчкото кралство ќе ги уживаат, во дадените држави, како во слободата да купуваат, да пренесуваат и товарат земјоделски или индустриски производи наменети за извоз, истите прерогативи, ослободување и третман, и нема да плаќаат по овој повод, освен давачките на кој подлежат најповластените нации.

§14. Тие ќе ги уживаат, исто така, истите прерогативи, олеснувања и третмани при извозот или увозот од едната во другата земја,

стоки, земјоделски или индустриски производи на дадената земја и на сите други трговски стоки, од било кој вид, или од било која провинција да се, натоварени на соодветните бродови и се сопственост на поданик на едната или на другата од двете договорни страни или донесени, по суво или преку море, од други земји, од наведените поданици, било да бидат продадени во внатрешноста, било да бидат транспортирани во други земји ќе плаќаат давачки според правата кои што ги уживаат поданиците на најповластените нации.

§15. Меѓу другото се согласија помеѓу двете високи договорни страни дека *ad hoc* комесари ќе регулираат најитно сè што може, врз основа на тука набележаното, генерална тарифа за сите трговски стоки внесувани или изнесувани од грчките трговци, исто како што тоа се практикува помеѓу Високата Порта и европските сили. Меѓутоа, давачките за царината за трговската стока внесувана или изнесувана од грчките поданици ќе биде плаќана спрема вредноста и спрема фиксираната такса за неа одредена за другите најповластени сили, а ако се појави некој спор за фиксирањето на вредноста меѓу цариниците и трговците, царината ќе се плаќа во натура.

§16. Во сите случаи на контрабанда извршувани во државите на едната или другата договорна сила од поданици на другата ќе се применуваат казни одредени со законите и правилата кои ќе бидат важечки во земјите каде што контрабандата ќе се врши.

§17. Грчките поданици не ќе можат повеќе, од она на другите пријателски сили на Високата Порта, да земат учество во корпорации, регуларно основани во Турција, ниту да учествуваат во индустријализацијата специјално резервирана за овие корпорации. Но, ако грчки поданици се најдат, како последица на затекната состојба, да се дел на споменатите корпорации, тие ќе ги сочуваат своето државјанство, но ќе мора да ги исполнуваат условите кои важат за поданиците на Високата Порта и се дел од истите корпорации; да ги плаќаат давачките што им се одредени и да придонесуваат во прилозите, кои се специјално пропишани; тие ќе бидат судени и казнивани без посредство на дипломатски и конзуларни агенти од нивната нација во случите на прекршување на задолженијата специјално наметнати за извршување на нивната работа во корпорациите; најпосле тие ќе мораат да се придржуваат на сите правила воспоставени во корпорациите во кои тие ќе се најдат и на тие од полицијата на земјата што се однесуваат на истите корпорации. Постигната е согласност дека ниту еден од наведените грчки поданици не ќе може да извршува функција на управник на една овие корпорации.

§18. Ако се случи една од двете договорни сили да се ангажира во војна, поданиците на другата можат да ја продолжат нивната тр-

говија и пловидба со непријателската земја, освен со градовите или пристаништата кои што ќе бидат блокирани или опседнати по море или копно; но во никој случај, нема да биде дозволено да се тргува со артикли што припаѓаат на воена контрабанда и било какви инструменти направени за користење во војна.

§19. Постигната е согласност ниту еден непријателски брод да не може да се екипира или вооружува во пристаништата и малите пристаништа на едната или на другата од двете високи договорни страни.

§20. Двете високи договорни страни ќе имаат реципрочно право да акредитираат, пред соодветните Кралските куќи, министри и други дипломатски агенти, исто како и да именуваат генерални конзули, конзули, вице конзули и конзуларни агенти во пристаништата или градовите на секоја од двете земји, каде што ќе е оценат дека е неопходно поради владините потреби.

Генералните конзули, конзулите или вице конзулите именувани од нивните суверени не можат да стапат на функција без претходна согласност од суверенот на државата во која ќе бидат поставени. Во овој случај ним ќе им се издава акт за именување или неопходниот ферман.

Постигната е согласност лицата, кои треба да бидат генерални конзули, конзули, вице конзули и конзуларни агенти, да не можат да бидат избрани помеѓу поданиците на суверенот во чиј домен постоа треба да делуваат.

§21. Наведените генерални конзули, конзули, вице конзули и дипломатски агенти се овластени да бараат помош од локалните власти за истражување, затворање, задржување и притворање на дезертери од воената и трговската морнарица на нивната земја. За тие случаи, тие ќе се обраќаат до компетентните власти и писмено ќе бараат тука наведените дезертери, чиј идентитет ќе може да биде докажан во случај на оспорување или двоумење, преку обраќање до поморскиот регистар или список на постојаниот екипаж дека тие индивидуи припаѓаат на споменатиот екипаж и се барани, вака потврдено, екстрацијата не може никако да биде одбиена.

Тие дезертери откако ќе бидат затворени, ќе бидат ставени на располагање на наведениот генерален конзул, конзул, вице конзул и трговски агент и ќе можат да бидат притворени во јавен затвор, на издршка и трошок на тие што ги бараат, се до моментот кога ќе бидат вратени на бродот на кој припаѓаат или вратени во нивната земја со брод на истата нација или било кој друг брод. Ако поради било каква причина од страна на конзулот или агентот, по чие барање де-

зертерот ќе биде затворен, истиот не е депортиран во период од четири месеци, сметајќи од денот на неговото затворање, тој ќе биде ослободен и нема повеќе да биде затворен за истиот случај.

Сепак, ако се открие дека дезертерот сторил некое криминално дело или деликт тој не може да биде екстрадиран се додека судот, кој го разгледува делото, не донесе одлука и се потврди извршување на истата.

§22. Министерите и другите дипломатски агенти, исто како и генералните конзули, конзулите, вицеконзулите и конзуларните агенти на едната или на другата договорна страна не можат, во никој случај, да издаваат патенти или одобруваат истакнување знаме од нивната нација на брод, ниту да пружаат заштита на ниту еден брод кој ефективно не припаѓа на нивната сопствена земја.

За османлиски или грчки бродови ќе бидат сметани, тие кои што пловат и се во сопственост спрема важечките правила во секоја од двете држави.

§23. Министерите и другите дипломатски агенти, исто како генералните конзули, вицеконзулите и конзуларните агенти на двете договорни страни, никогаш не ќе можат јавно или тајно да задржат поданик на другата, кој кај нив е овластен или заштитен со пасош или друг патент.

§24. Министерите и другите дипломатски агенти, исто како генералните конзули, вицеконзулите и конзуларните агенти на двете договорни страни ќе ги уживаат во државата на другата страна истите почести, третмани, привилегии и заштита како и оние од нациите кои се најповластени.

Тие извршуваат еднакво право на надзор врз припадниците од нивната националност и овие ќе бидат слободно заштитени со јурисдикцијата на нивните конзуларни власти во нивните процеси и спорови, кои што можат да се појават меѓу нив од граѓански и трговски вид.

Споровите и процесите, кои можат да бидат подигнати во Турција, од граѓански или трговски вид меѓу поданиците на двете сили, како и меѓу грчки поданик и странски поданик и обратно, споровите и процесите кои можат да бидат подигнати во Грција од граѓански или трговски вид меѓу поданиците на двете сили, како и меѓу османлиски поданик и странски поданик, ќе бидат судени во едната или во другата земја, спрема принципите, законите и правилата кои што се важечки во поглед на најповластените нации.

Исто така е договорено дека следењето, откривањето и казнувањето на криминал, деликти и други казниви дела, кои ќе бидат

извршени од поданиците на едната од двете договорни страни на територијата на другата, ќе бидат третирали спрема принципите, законите и правилата кои се на важност во соодветната земја во поглед на поданиците на најповластените нации.

§25. Деликти, криминал и други казниви дела, кои ќе се случат на трговски брод на едната од двете договорни страни, во водите или пристаништата на другата, од еден или повеќе луѓе на екипажот кон еден или повеќе луѓе од истиот или екипаж на друг брод, кој плови под истото знаме, или кон патник од истата нација, не можат да бидат прогонувани, ниту судени од локалните власти; инструкциите и судењето ќе бидат ексклузивно доделени на конзулите или други компетентни власти од таа на двете страни под чие што знаме плови бродот, согласно со важечките закони на двете земји. Исто ќе важи и за сите спорови од друга природа кои ќе се појават меѓу тука наведените личности.

§26. Во случај на смрт на еден османлиски поданик во Грција или на еден грчки поданик во државата на Н.И.В. Султанот, конзуларните власти, под чија јурисдикција е областа каде настанала смртта, ги земаат имотите и наследствата на овој за да ги достават на неговите наследници. При немање на конзуларни власти во местата, месниот надлежен судија ќе се погрижи да ги испрати предметите и продуктите, оставени од починатиот, до најблиските конзуларни власти, без да претендира на некое право.

§27. Високите договорни страни заеднички се согласуваат дека секоја поволност што ја одобриле или ќе ја одобрат, на трговијата за производите или за поморството, на некоја трета нација, ќе биде веднаш применета за трговијата, производите и поморството на нивните соодветни држави.

Меѓутоа, договорено е кога една од договорните страни не одобрува поволности за производите на некоја друга држава, освен со обезбедување на посебни поволности, оваа ќе има право да бара од другата аналоген третман.

§28. Овие две високи договорни страни се согласуваат да не примаат пирати во ниту едно пристаниште, залив, места за усидрување во нивните држави; да ги употребат сите можности на законите против лицата, кои се познати како пирати и против индивидуите, кои живеат на нивните територии, кои ќе бидат откриени дека се допишуваат и соработуваат со нив. Сите бродови и чамци кои припаѓаат на поданиците на високите договорни страни, кои пиратите ќе ги земат или однесат во пристаништата на едната или другата страна, ќе бидат вратени на нивните сопственици или на нивните

полномошници, прописно овластени, кои што ќе можат да го докажат идентитетот на сопственоста и реституцијата ќе биде направена дури кога и предметот би бил продаден.

Овој договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Цариград, во време од шест недели, или побрзо ако е можно.

Документ 21

РЕШЕНИЈА НА КОНФЕРЕНЦИЈАТА ВО КАНЛИЦА
ЗА СМИРУВАЊЕ НА СОСТОЈБИТЕ ВО СРБИЈА
ФЕРМАН*

По ова да се постапи: српскиот Кнез Михајло и мухафизот на градот белградски Рашид паша нека го разберат овој мој царски ферман кога таму ќе пристигне.

Како нов доказ на мојата царска благонаклонетост кон српскиот народ, за покажаната негова приврзаност кон високата држава, преземени се со божја помош такви мерки за никогаш повеќе да не се повторат последните случувања во Белград, кои моето царско срце со тага и жал го беа исполниле.

Мојата најцврста желба е на сите страни на моето царство да владее мир, спокојство и благосостојба на народот; и во искрена желба оваа состојба кај српскиот народ да надвлее, тука е одржана конференција помеѓу пратениците на големите сили кои заедно со Портата го потпишаа Парискиот договор од 30 март 1856 г.

Оваа конференција го потпиша утврдениот протокол за својата работа и заклучоци кои тука целосно од збор до збор ги става и изложува:

§1. За да се отстрани можноста од судир кој произлегува од вмешаноста во исто место на муслимани и Срби, османлиската влада во потполност ќе ѝ ја пренесе на српската влада сопственоста на целата земја и куќи кои се во сопственост на муслиманите во белградското предградие, под услов да бидат обештетени сопствениците. Портата на споменатата влада со исто право ќе ѝ ги остави сидовите, рововите и градбите кои го формираат стариот појас, кој го дели стариот од новиот град, наречен предградие како и четирите врати: савска, варошка, стамболска и видинска. Овие ровови, сидови, капи и градби мораат да се срушат и порамнат. Србите на ова земјиште нема да можат да подигнат никакво воено утврдување. Овие промени на старите состојби ќе имаат за последица проширување на јурисдикцијата на српските власти на целиот град, како и на бел-

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1515-1524; Д. МИКАВИЦА, В. ГАВРИЛОВИЌ, Г. ВАСИН, *Знаменија документи за историју српској народа 1538-1918*, Филозофски факултет, Нови Сад, 2007, с. 269-275.

градското предградие. Сите зданија со верски обележја и гробови, кои муслиманското население ќе ги остави целосни, по повлекувањето од местата во кои досега живееше според вековните правила, совесно ќе бидат почитувани.

§2. Високата Порта решена целосно да ги задржи своите права на белградската тврдина, како што трактатите ги утврдија, без да наложува услови кои ќе бидат тешки за Србите, има основа да бара средства со кои оваа тврдина би се ставила во целосна состојба за одбрана и смета за потребно на сегашната Еспланада да ѝ даде повеќе правилност и на некои точки, каде проширувањето не го вознемирува градот, повеќе простор.

Ова проширување, значи, ќе се одземе од делот на градот во кој скоро исклучиво живееле муслимани и кој лежи помеѓу тврдината, Дунав и линијата која минува преку Шеих Хасан теке и Алипашината џамија. Доколку Високата Порта го смета за безусловно и неопходно рушењето на турското маало да се прошири малку повеќе од претходно споменатата линија, тогаш мешовитата воена комисија, за која се говори во §5, ќе го разгледа тоа прашање и ќе реши по истото. Доколку на овој простор се наоѓаат некои муслимански куќи, османлиската влада ќе ги обештети сопствениците. Само по себе се подразбира дека таа на себе ја прима обврската за обештетување на имотите на сите они кои се наоѓаат под нејзина непосредна јурисдикција.

Во однос на целосно српските маала, османлиската влада, која не може да размислува да ги допира верските зданија, како што се црквата, семинаријата и митрополијата, ниту пак во трговската улица, на пријателски начин ќе се договори со кнежевската влада за откупување на оние куќи кои надлежните судии би ги прогласиле за безусловно неопходни за дополнување на Еспленадата и ќе се потруди да го олесни согласувањето на сопствениците со понуда за добра компензација.

Никаква градба, од било каква природа таа да биде, нема да може да остане и да се подигне во иднина на земјиштето на оваа еспланада, која ќе остане исклучиво во сопственост на османлиската влада. Никој тука нема да смее да живее, дури ни привремено.

§3. Српската влада ќе се погрижи во иднина да бидат вратени, во натура или парично, сите подвижни предмети кои муслиманите ќе ги остават во своите куќи или дуќани кога ќе се повлечат во градот. Ако во време на нереди, кои можат тогаш да се случат, некој српски жител претрпи штета од иста природа направена од муслиманите, тој ќе биде обештетен од османлиската влада.

Двете влади ќе се спогодат во доверливи и пријателски преговори за начинот на враќањето на предметите и за обештетувањето за кое стана збор.

§4. Високата Порта, цврсто решена да ги задржи своите права без истовремено да ги пречекори, свечено изјавува дека е без основа секој страв дека тврдината во Белград, која е наменета за одбрана на земјата, ќе може да се смета за средство за навреда на привилегиите дадени на Србија од страна на Султанот и гарантирани од трактактите. Нејзините татковски чувства ја исклучуваат секоја помисла дека сака врз Кнежевската влада да изврши некаков притисок или да го заплаши населението. Како доказ за нејзините намери Високата Порта не се двоумеше да ѝ ги соопшти инструкциите на конференцијата, која таа ги подготви, и кои отсега ќе бидат непроменливо правило за владеење на заповедникот на Белградската тврдина. Претставниците, сметајќи го актот, кој произлегува од ова соопштение како обврзувачки, се среќни што можат да признаат дека овие инструкции им даваат на силите потполна гаранција дека Високата Порта нема никакви намери да им даде заканувачки карактер за градот со вооружувањето на бедемите од страна на градот, ниту од истата страна да ги употреби топовите освен во случај на најнужна и законска одбрана и дури и во овој случај, останувајќи верна на човечноста, на кое таа не може да престане да му биде воодушевена, Високата Порта никогаш нема да дозволи уништувањето да биде намерно направено врз богатиот дел на овој многуброен град, чии интереси се скоро целосно обединети со нејзините.

Високата Порта, впрочем, воопшто не се сомнева дека Србите грижливо ќе внимаваат тврдината да не се стави со непријателски дејства во жалосна нужда силата со сила да ја одбива. Високата Порта нема никакви потешкотии да додаде дека бидејќи е решена во целост да ги испита сегашните состојби на бедемите на тврдина, ќе ги обнови и ќе ги стави во задоволителна одбранбена состојба и во исто време да направи ова испитување да се прошири и на прашањето за тоа дали напредантите градби на јужната страна би можеле да се изменат без штети по безбедноста на тврдината и за добрите услови на одбраната кои во никој случај не може да биде дозволено да се намалат.

§5. Новиот обем на Еспланадата ќе биде нацртан од една мешовита воена комисија, составена од по еден офицер од секоја гарантна сила и еден од страна на Османлиската влада. Оваа комисија ќе ги собере сите месни информации кои би можеле да ѝ помогнат да го реши ова прашање. Таа ќе направи еден извештај до Високата Порта, која со задоволство ќе ги прими било кои забелешки кои

српската влада би можела да ги смета за добри да ѝ ги поднесе по ова прашање. Конференцијата би била задоволна ако Високата Порта се согласи со мислењето на оваа комисија во испитување кое е предмет на последниот дел од претходниот член. Една цивилна мешовита комисија составена од членови наименувани од српската и османлиската влада, ќе ги разгледа сите прашања за експропријација и обештетување кои се предвидени во оваа наредба, освен она кое ќе биде разгледувано само помеѓу османлиската влада и сопствениците кои се под нејзина непосредна јурисдикција. Оваа комисија треба да ја заврши својата задач во рок од четири месеци.

§6. Високата Порта сакајќи да држи во Кнежевството Србија онолку утврдени точки колку што ѝ се чинат потребни за безбедноста на Османлиското царство, се оддаде на внимателно испитување на овој предмет и има задоволство да ѝ објави на конференцијата дека нејзина намера е веднаш да ги сруши од тврдините кои ѝ припаѓаат, Соко и Ужице, кои веќе никогаш нема да можат да бидат подигнати без взаемна согласност помеѓу Високата Порта и српската влада. Високата Порта го смета одржувањето на тврдините Фетислам, Шабац и Смедерево како неопходно за општиот одбранбен систем на Турција.

§7. Високата Порта, не сакајќи да ги пречекори правата кои ѝ припаѓаат во кнежевството Србија преку границите кои нејзината сопствена безбедност ги бара, ќе задржи во споменатите утврдени точки Белград, Фетислам, Смедерево и Шабац само гарнизони пропорционални на опсегот на овие места и на вистинските потреби на нивната одбрана.

§8. Високата Порта се обврзува да преземе неодложни мерки, во согласност со српската влада, со цел сите муслимански жители, кои живеат околу петте утврдени точки кои Портата по силата на договорите ги држи и кои се споменати во претходните членови, да може да ги продадат своите имоти и да ја напуштат српската земја колку што е можно побрзо. Османлискиот комесар, пратен во Белград заради разгледување на ова и на други прашања, кои од порано чекаат на речавање, е должен да ја заврши својата задача во рокот кој е определен за споменатата мешовита цивилна комисија во §5. Се разбира дека ова што претходи во ништо не треба да ги спречи муслиманите да патуваат по својата работа низ внатрешноста на кнежевството под услов да се однесуваат според земските закони.

§9. Намерата на Високата Порта е да настојува заповедникот на белградската тврдина строго да се ограничи на извршување на своите воени должности и да не бара истовремено да извршува, ниту посредно, ниту непосредно никакво мешање, колку и мало да е, во работите на градот и кнежевството. Таа исто така ќе внимава тој

да ги покажува и да прави да се покажуваат кон кнезот и неговата влада сите почести на кои тие имаат право. Кнезот и неговата влада од своја страна ќе работат во ист дух кон заповедникот на тврдината; тие нема себе си да си дозволат никакво присвојување на неговата власт и ќе внимаваат сите османлиски чиновници во секоја ситуација да се третираат согласно нивниот ранг.

Оваа иста постапка ќе се набљудува помеѓу соседните српски власти и командантите на трите тврдини кои Високата Порта ги задржува покрај белградската тврдина.

§10. Секој корпус кој е целосно регрутиран од луѓе кои се странци во Србија треба да се распушти и српската влада грижливо ќе се воздржува да даде повод за сомневања кај Големата Порта со навредливо проширување на правото на азил.

§11. Што се однесува до прашањата кои не се предвидени во оваа наредба, а се такви да можат да имаат влијание на добрите односи помеѓу Турција и Србија, конференцијата не се сомнева дека српската влада ќе се погрижи да се договори за нив со сизеренот во желба да ѝ се дадат на неа сите можни и законски задоволувања. Особено е посакувано кнезот Михајло да се погрижи да го отстрани стравот кој новата воена организација на Србија го создаде во Цариград. Високата Порта веќе објави дека таа во своите тврдини ќе задржи само толку луѓе колку се нужни за обезбедување на нивната одбрана. Таа смета за природно и српската влада да не задржува поголем број на луѓе од потребното за одржување на спокојството и внатрешниот ред на земјата. Границите во кои Портата ќе го исполнува своето право на гарнизони лесно можат да се оценат, дури и да се објават. Лесно ќе му биде и на кнезот да даде декларација, исто така задоволителна, за бројот на луѓе од кој ќе се состои неговата нормална воена сила и на тој начин да дојде, преку размена на доверливи и пријателски соопшенија помеѓу двете страни, до наредба која, отстранувајќи ги од едната и од другата страна сите сомнежи и не нанесувајќи повреда на ниту едно право на кнежевството, ќе може да ја успокои Портата за бројот и за потребата на воените сили која треба да биде согласна со духот на хатишерифот.

§12. Србите секогаш ќе ја наоѓаат Високата Порта подготвена да ги прими во духот на праведноста и пријателството барањата кои тие би и ги претставиле и таа на истите ќе одговори во најкраток можен рок.“

Уважувајќи ги сите овие заклучоци го издавам овој мој со Хат украсен ферман, за сето ова да се приведе на извршување. Спротивно на моите наредби ништо не може да се направи.

Напишано во втората половина на месецот Ребјул-евел 1279.

ТЕКСТ НА ПРОТОКОЛОТ
ОД АМБАСАДОРСКАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ВО КАНЛИЦА

Бидејќи настаните кои неодамна се случија во кнежевството Србија ја принудија Високата Порта да ги собере на една конференција претставниците на силите потписнички на Парискиот договор; овие сили, во желба да се отстранат, пред се, новите извори на раздразнување, сметаат дека е добро да се воздржат да преземат детална истрага за причините на овие жални настани. Затоа тие се ограничија на тоа да констатираат дека обновата на доверливите и пријателски односи помеѓу сизеренската сила и Кнежевството се од голем интерес како за турскиот, така и за европскиот мир и дека е потребно грижливо да се истражат сите средства неопходни за постигнување на таа цел. Тие со задоволство признале дека Високата Порта готова да воведне неопходни промени во состојбите на работите, кои досега постоеја во Србија и за да ги отстрани причините за несогласувањата и судирите, има на срце, да ги употреби сите средства кои лежат во нејзината власт за да ги убеди Србите дека има најискрен интерес за природниот развој на нивната благосостојба и нивната самоуправа. Значи должност е на Србите, од своја страна, да дадат неспорни докази дека во законскиот развој на оваа самоуправа тие не бараат средства за заслабување на врските кои ги соединува со Османлиското царство туку, напротив, секогаш ќе се трудат да ги зацврстат овие врски и да ја засилат природната солидарност која е создадена од заедништвото на интересите и потребата за заедна одбрана.

За да се остварат овие намери, мудри и великодушни, Високата Порта, без колебање, влезе во следните обврски со претставниците на гарантните сили, кои брзо ќе ги преточи и обзнани со еден ферман во вообичаените форми, веднаш штом Србите ќе ги разрушат своите новоподигнати утврдувања во предградијата или помеѓу предградијата и ѕидините на Белградската тврдина. Србите ќе мора да ги разрушат воените утврдувања кои можеа неоправдано да ги подигнат од времето на последните настани во другите делови на кнежевството. Намера е на Високата Порта од своја страна да ги отстрани градбите кои се подигнати во истиот период од турските власти за одбранбена намена, кои веќе немаат причина да постојат, бидејќи османлиската влада има јасна желба да ги избрише во моралниот, како и во материјалниот ред на нештата, сите траги на жалните недоразбирања.

Следат̄ дванаесет̄те̄ т̄очки на заклучоци на конференцијата, кои се изложени во прет̄ходниот̄ ферман.

Гарантните сили давајќи ѝ совети на Високата Порта, кои служеа како основа на овој договор и забележувајќи ги нејзините добри намери, изјавуваат дека немале во вид ништо друго освен да го гарантираат одржувањето на чл. 28 и 29 од Парискиот договор преку средства на мудри измени базирани врз интересите на Турција и Србија и диктирани од желба да го зацврстат мирот во Европа. Тие се убедени дека Србите ќе ги ценат напорите кои се направени да ги задоволат на секој можен начин нивните барања и желби и, доведени на вистинско чувство на нивната состојба, ќе разберат дека во нивен интерес е да останат тесно соединети со сизеренската сила, на неа да се потпрат и да придонесуваат кон општата одбрана на Царството со таква верност за која тие дадоа толку многу докази и која единствено може да ја обезбеди самоуправата и опстанокот на Србија.

Канлица, 4 септември 1862.

Фуад ѝ Аали
Сер Хенри Балвер
Маркиз де Мустие
Де Прокеш Остен
А. Лобанов ѝ Г. Вертцерн
Бела-Карачиоло

Документ 22

ПРОКЛАМАЦИЈА НА КРАЛОТ ОТОН ЗА АБДИКАЦИЈА*

Грци! Убеден дека после последните настани кои се случуваа во разни делови на Кралството, особено во главниот град, моето понатамошно останување во Грција, во овој момент, може да ги води жителите на оваа земја кон насилни бунтови кои тешко ќе можат да бидат задушени, Јас решив да заминам од оваа земја која ја сакам, и сè уште ја сакам, и заради чиј просперитет со голема грижа и без штедење и болка потрошив триесет години. Избегнувајќи ги сите демонстрации, мојот единствен приоритет беше вистинскиот интерес на Грција и Јас се обидував, со сите мои сили, да го промовирам материјалниот и моралниот развој на земјата, наведувајќи го моето внимание, претежно, на непристрасната администрација на правдата. Секогаш кога имаше политички обвинувања против мене, Јас покажував најголема попустливост и простување за тоа што се случуваше. Јас се враќам во родното место; јас чувствувам жал кога мислам на несреќите кои ѝ се случуваа на мојата сакана Грција со новите настани и го молам милосливиот Бог секогаш да ѝ ја дава својата наклоност на судбината на Грција.

Саламина, 12/24 октомври 1862.

* Ελαμεινωνδας Κυριακιδης, *Ιστορια του συγχρονου ελληνισμου 1832-1891*, т. 2, εν Αθηνας, 1892, σ. 180.

Документ 23

ДЕКРЕТ НА НАРОДНОТО СОБРАНИЕ НА ГРЦИТЕ
ЗА ПРЕКИНУВАЊЕ НА ПРОТЕКТОРАТОТ
НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА ВРЗ ЈОНСКИТЕ ОСТРОВИ*

Атина, 20 март 1863 година

Второто Народно собрание на Грците во Атина

Земајќи го предвид тоа што беше изјавено во говорот на Н.В. Кралицата на Велика Британија, при отворањето на Британскиот парламент, во врска со прекинувањето на протекторатот на Велика Британија врз Јонските острови, како и известувањата за истиот предмет, испратени до Привремената влада од специјалниот пратеник на гореспоменатата сила.

Формирајќи се самото, по изборот на Крал на Елините, кој само што беше направен, за толкувач на желбите на нацијата, реши:

1. Грчката нација ја изразува својата топла желба да ја види грчката држава на Јонските острови обединета, што е можно побрзо, со Грција, сега слободна, под уставниот скиптар на Георгиос I, крал на Елините.
2. Благодарноста е испратена до Н.В. Кралицата на Велика Британија, заради добронамерната намера, која таа само што ја искажа во однос на исполнување на таа топла желба на грчката нација.
3. Извршната власт е задолжена да го соопшти овој Декрет на секој кој го засега.

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1530-1531.

Документ 24

ПРОТОКОЛ ОД КОНФЕРЕНЦИЈАТА НА ПОЛНОМОШНИТЕ
ПРЕТСТАВНИЦИ НА В. БРИТАНИЈА, ФРАНЦИЈА, РУСИЈА И
ДАНСКА ЗА НАСЛЕДСТВОТО НА ГРЧКИОТ ТРОН И АНЕКСИЈА
НА ЈОНСКИТЕ ОСТРОВИ КОН ГРЧКОТО КРАЛСТВО*

Лондон, 5 јуни 1863.

Полномошните претставници на Франција, Велика Британија и Русија, потврдувајќи ја неопходноста за безодложно одредување на начините за враќање на Грција во еден систем во согласност на принципите за неповредливост кои што се содржани во Протоколот од 27 мај за општиот интерес за ред и мир, се собраа на Конференцијата за да одлучат за договорите кои што ќе се донесат со заеднички договор за остварување на желбите на грчката нација, со кои се повикува принцот Вилхелм од Данска да стапи на елинскиот трон.

Со цел да се постигне ова, полномошните претставници решија, и во согласност со наредбите на нивните Кралски куќи, да го поканат амбасадорот на Н.В. Кралот на Данска да земе учество во нивните разговори.

Полномошниот претставник на Данска, во согласност со овластувањето кој тој го доби од дворот, ја прифати поканата.

На предлог на Главниот државен секретар за надворешни работи на Нејзиното Британско Величество, полномошните претставници прејдоа на разгледување на:

1. Декретот од 18/30 мај 1863 г. едногласно го прогласи принцот Вилхелм, вториот син на Н.К.В. принцот Кристијан, за уставен крал на Грците со титулата Георгиос I, Крал на Грците.

2. Нотата од 4 јуни, преку која данскиот амбасадор акредитиран кај Нејзиното Британско Величество објавува дека во согласност со Неговото Кралско Висоство, принцот Кристијан, во улога на старател на неговиот втор син малолетниот принц Кристијан Вилхелм Фердинанд Адолф Георг, Н.В. Кралот на Данска го прифаќа наследниот суверенитет на Грција за принцот Кристијан Вилхелм

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1539-1543.

Фердинанд Адолф Георг, но под јасно изразен услов дека Јонските острови целосно ќе бидат обединети со Елинското кралство.

Откако темелно ја проучија смислата на документите, кои се додадени на овој протокол *sub litt.* А и Б, полномошните претставници на Франција, Велика Британија и Русија ја објавија приврзанооста на нивните Кралските куќи на Актите според кои принцот Вилхелм, со согласност на Н.В. Кралот на Данска и неговиот татко принцот Кристијан, е повикан да стапи на Елинскиот трон под титулата Георгиос I Крал на Грците.

Сакајќи да ја олеснат реализацијата на желбите на грчката нација, дворовите на Франција, Велика Британија и Русија ги овластија нивните претставници да ги покренат следниве резолуции:

1. Главниот државен секретар на Нејзиното Британско Величество изјавува дека ако унијата на Јонските острови со Елинското кралство, откако ќе се увиде дека е во согласност со желбите на Јонскиот парламент, би добила согласност од Кралските куќи на Австрија, Франција, Прусија и Русија, Нејзиното Британско Величество ќе ѝ препорача на владата на Обединетите Држави на Јонските острови да одобри, годишно, сума од 10 000 фунти стерлинзи со намена да се зголеми Цивилната листа на Н.В. Георгиос I, крал на Грците.

2. Претставниците на Франција, Велика Британија и Русија изјавуваат дека секој од трите куќи е расположен во полза на Неговото Величество Георгиос I, да се откаже од по 4000 £ стерлинзи годишно од сумата која грчката каса е задолжена да ја исплаќа годишно на секој од нив, според аранжманот предложен во Атина од претставниците на трите сили и прифатен од грчката влада, во согласност со домовите на грчкото собрание, во јуни 1860 г.

Јасно се подразбира дека овие три суми, кои годишно достигнуваат 12 000 £ стерлинзи, ќе бидат наменети да востановат лична Дотација на Неговото Величество Кралот Георгиос I, покрај Цивилната Листа одредена со државен закон.

3. Во согласност со принципот на грчкиот устав, признат со договорот склучен во Лондон на 20 ноември 1852 г. и прогласен со Декрет на Народното собрание од 18/30 мај 1863 г., легитимниот наследник на Кралот Георгиос I мора да ги исповеда принципите на Источната православна црква.

4. Круната на Грција и круната на Данска во никој случај нема да бидат обединети под една глава.

5. Овластените претставници го резервираат правото, нивните Кралските куќи погореспоменатите предлози да ги изложат во форма на конвенција.

6. Од овој момент Кралските куќи на Франција, Велика Британија и Русија ќе го употребат целото свое влијание кај сите суверени и држави, со кои имаат односи, за да го обезбедат признавањето на принцот Вилхелм Георг како крал на Грците.

Бен Грос ѝ Расел
Брунов ѝ Биле

АНЕКС А

ДЕКРЕТ БР. XXV, 30 МАРТ 1863

Второто Национално собрание на Грците во Атина реши:

§1. Принцот Кристијан Вилхелм Фердинанд Адолф Георг, втор син на принцот Кристијан од Данска, едногласно е прогласен, од страна на Собранието, за уставен крал на Грците под името Георгиос I, крал на Грците.

§2. Законскиот наследник на кралот Георгиос мора да ги исповеда принципите на Источната православна црква.

§3. Комисија составена од тројца членови, избрани од Собранието, ќе замине за Копенхаген и нему ќе му ја понуди круната во името на елинската нација.

Документ 25

ПРОТОКОЛ ОД КОНФЕРЕНЦИЈАТА ПОМЕЃУ ПРЕТСТАВНИЦИТЕ НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, ФРАНЦИЈА И РУСИЈА ВО ОДНОС НА РАБОТИТЕ ВО ГРЦИЈА*

Лондон, 26 јуни 1863.

По потпишувањето на Протоколот од петти овој месец, во однос на аранжманите кои треба да бидат направени за да го олеснат пристапувањето на Принцот Вилхелм на грчкиот трон, претставниците на Велика Британија, Франција и Русија сметаат дека е потребно да се забележи договорот, востановен помеѓу нивните Кралски куќи, околу следниве две точки:

1. Во однос на гаранциите за политичкото постоење и за границите на Кралството Грција, трите Сили заштитнички едноставно ги потврдуваат условите изразени во §4 од Конвенцијата од 7 мај 1832.

Тие се согласуваат дека Јонските острови ќе бидат вклучени во овие гаранции кога нивната унија со грчкото кралство ќе обезбеди согласност на заинтересираните страни.

2. Во однос на финансиските обврски кои Грција ги склучила со трите Сили заштитнички, заради исплаќање на долгот, по сила на §12 од Конвенцијата од 7 мај 1832, се подразбира дека Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, во концерт, ќе го набљудуваат стриктното извршување на задолженијата предложени на Атина од претставниците на трите Сили, и прифатени од грчката влада, со согласност на Собранието, во месец јуни 1860 г.

Претставниците на трите Сили во Грција, за таа цел, ќе добијат инструкции подготвени во тој дух за да служат како правило за нивното однесување.

Трите кралски куќи меѓусебно ќе се информираат за инструкциите, наменети да ги заштитат нивните интереси со заеднички напори.

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1544.

Документ 26

ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, РУСИЈА, ФРАНЦИЈА И ДАНСКА ЗА ПОПОЛНУВАЊЕ НА ГРЧКИОТ ПРЕСТОЛ*

Лондон, 13 јули 1863.

§1. Неговото Величество Кралот на Данска, во согласност со принцот Кристијан од Данска, делувајќи во улога на заштитник на неговиот втор син, принцот Кристијан Вилхелм Фердинанд Адолф Георг, го прифаќа во име на малолетниот Принц, наследниот суверенитет на Грција, кој му е понуден од страна на Сенатот и Народното собрание на Грција во име на грчкиот народ.

§2. Принцот Вилхелм од Данска ќе ја носи титулата Георгиос I, Крал на Грците.

§3. Грција, под суверенство на Принцот Вилхелм од Данска и гаранциите на трите куќи, претставува монархиска, независна и уставна држава.

§4. Границите на грчката држава, одредени со договорот склучен во Цариград, помеѓу трите кралски куќи и османлиската Порта, на 21 јули 1832 г., ќе бидат проширени со обединувањето на Јонските острови со грчкото кралство, кога таквото обединување, предложено од Нејзиното Британско Величество, ќе биде во согласност со желбите на Јонското собрание и ќе добие согласност од Кралските куќи на Австрија, Франција, Прусија и Русија

§5. Јонските острови, кога нивното обединување со Кралството Грција ќе биде извршено, ќе бидат вклучени во гаранциите, за кои се говори во §3 од овој договор.

§6. Круната на Грција и Круната на Данска во ниеден случај не можат да бидат обединети под една глава.

§7. Во согласност со начелата на грчкиот Устав, признати со договорот потпишан во Лондон на 20 ноември и прокламирани со Декрет на Народното собрание на Грција од 30 март 1863, законскиот наследник на кралот Георгиос I мора да ги проповеда принципите на Источната православна религија.

§8. Полнолетството на принцот Вилхелм од Данска, утврдено со законот на Кралското семејство, се навршува на 18 години, поточ-

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1546-1549.

но на 24 септември 1864 година, ќе биде сметано како дае постигнато пред тој датум, доколку еден декрет на Народното собрание би ја потврдил таквата неопходност.

§9. Во моментот кога обединувањето на Јонските острови со грчкото кралство ќе се случи, според условите во §4 од овој договор, Нејзиното Британско Величество ќе ѝ препорача на Владата на Соединетите држави на Јонските острови да определи сума од 10 000 фунти стерлинзи за да ја зголеми Цивилната листа на Н.В. Георгиос I, крал на Грците.

§10. Секој од трите кралски куќи ќе се откаже во полза на принцот Вилхелм од Данска од 4000 фунти годишно од сумата, која грчката државна благајна е задолжена годишно да ја плаќа на секој од нив, во согласност со договорот склучен во Атина од грчката влада, со согласност од двата дома на Грчкиот парламент, во јуни 1860. Јасно се подразбира дека овие три суми, вкупно изнесувајќи 12.000 фунти стерлинзи годишно, ќе бидат наменети да ја утврдат личната донација на Н.В. Кралот, покрај Цивилната листа одредена со државен закон.

§11. Пристапувањето на Принцот Вилхелм на грчкиот трон нема да предизвика промена на финансиските обврски кои Грција ги има кон Силите гаранти на заемот, според §12 од конвенцијата потпишана во Лондон на 7 мај 1832 г.

Еднакво се подразбира дека силите, заедно, ќе го надгледуваат извршувањето на обврските преземени од грчката влада во јуни 1860 г. кон претставниците на трите кралски куќи.

§12. Трите кралски куќи, од овој момент, ќе го употребат нивното влијание со цел да обезбедат признавање на Принцот Вилхелм, како крал на Грција, од сите суверени и држави со кои тие имаат односи.

§13. Н.В. Кралот на Данска се обврзува да преземе мерки кои би можеле да бидат соодветни за олеснување на пристигнувањето на кралот Георгиос I во неговата нова земја што е можно побрзо.

§14. Трите кралски куќи овој договор ќе ѝ го соопштат на грчката влада и ќе ѝ ја обезбедат, на таа влада, целата подршка што е во нивна моќ, додека се чека брзото пристигнување на Н.В. Кралот

§15. Овој договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Лондон за шест недели или побрзо ако е можно.

Расел ѝ Бон. Грос.
Брунов ѝ Биле

Документ 27

 ПРОТОКОЛ ОД КОНФЕРЕНЦИЈАТА ОДРЖАНА ПОМЕЃУ
 ПРЕТСТАВНИЦИТЕ НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
 ФРАНЦИЈА, РУСИЈА И ДАНСКА ВО ОДНОС НА
 ТИТУЛАТА НА СУВЕРЕНОТ НА ГРЦИЈА*

Лондон, 13 октомври 1863.

Со протоколот од 3 август, претставникот на Русија се обврза да му ја соопшти на својот Двор, намерата на Н.В. Кралот Геогриос да ја прифати титулата Крал на Елините, наместо онаа Крал на Грците, спомената во членовите 2, 9 и 12 од договорот од 13 јули.

Претставникот на Русија, сега, изјави дека неговиот Двор се согласил со промената на титулата, која веќе добила согласност од останатите две сили заштитнички.

Како последица на тоа беше постигната заедничка согласност да се замени во членовите 2, 9 и 12, титулата Крал на Грците со онаа Крал на Елините.

Претставниците сметаат за соодветно, уште повеќе, да ја забележат едногласната согласност на нивните Кралските куќи за понатамошна вербална промена која е спомената погоре.

Во однос на Декретот од 18/20 март 1863, кој се однесува на §1, издаден само од Народното собрание, договорено е да се испушти во текстот од споменатиот член споменувањето на Сенатот, чија законска функција престана со желбата на елинскиот народ да го повика Принцот Вилхелм од Данска на грчкиот трон.

Претставниците собрани на Конференција ги забележале со сегашниот протокол овие измени, направени по наредба на нивните Кралските куќи, во членовите 1, 2, 9 и 12 соодветно на размената на ратификациите на Договорот потпишан во Лондон на 13 јули.

Претставниците на Кралските куќи на Франција, Велика Британија и Русија во Атина ќе добијат инструкции да ја известат елинската влада за овој Протокол.

Бон. Грос. ѝ Брунов
 Расел ѝ Биле

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, London, 1875, p. 1564.

Документ 28

ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, АВСТРИЈА,
ФРАНЦИЈА, ПРУСИЈА И РУСИЈА ЗА АНЕКСИЈА НА
ЈОНСКИТЕ ОСТРОВИ КОН ГРЦИЈА*

Во име на најсветото и неделиво Тројство.

Н.В. Кралицата на Обединетото кралство на Велика Британија и Ирска откако ги запозна нивните величества Царот на Австрија, Царот на Французите, Кралот на Прусија и Царот на сите Руси дека законодавното собрание на Обединетите Држави на Јонските острови, откако беше благовремено информирано за намерата на Нејзиното Величество да се согласи со унијата на овие острови со Кралството Грција, едногласно се произнесе во полза на оваа унија; и откако условот, пропишан со последната клаузула на Протоколот потпишан од претставниците на петте сили на 1 август оваа година, беше исполнет, нивните споменати величества, односно, Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Царот на Австрија, Царот на Французите, Кралот на Прусија и Царот на сите Руси решија да ја запишат во свечен договор согласноста, која тие ја дадоа на унијата, одредувајќи ги истовремено условите под кои таа ќе се спроведе.

За таа цел нивните величества наменуваа нивни ополномоштени пратеници, односно:

Н.В. Кралицата на Обединетото кралство на Велика Британија и Ирска, Екселенцијата Џон Ерл Расел, Виконт од Амберли и Ардсала, Пер на Обединетото Кралство, Главен државен секретар на Нејзиното Величество за надворешни работи и т.н.;

Н.В. Царот на Австрија, Крал на Унгарија и Бохемија, грофот Феликс де Вимпфен, негов тековен дворјанин и вршител на работите кај владата на Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Н.В. Царот на Французите, Камил де Номпер да Шампањ, Маркиз од кадор, негов дворјанин и вршител на работите кај владата на Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Н.В. Кралот на Прусија, грофот Алберт од Берншторф-Штинтенбург, негов државен министер и дворјанин, вонреден и ополно-

* Edward HERSTSLET, *The map of Europe by treaty*, v. II, p. 1570-1574.

моштен амбасадор кај владата на Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Н.В. Царот на сите Руси, баронот Филип Брунов, негов тековен личен советник, вонреден и ополномоштен амбасадор при владата на Нејзиното Британско Величество и т.н.;

Кои, откако ги разменија нивните полномоштва, востановени во пристоен и пропишан ред, го составија и потпишаа следниве членови:

§1. Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство Велика Британија и Ирска, сакајќи да ја оствари желбата изразена од страна на Законодавното Собрание на Обединетите Држави на Јонските острови за обединување на Јонските острови со Кралството Грција, се согласи, под услови кои тука се наведени, да го откаже протекторатот над островите Крф, Кефалонија, Занте, Санта Мавра, Итака, Кериго и Паксос со нивните зависни територии, кои, врз основа на Договорот потпишан во Париз на 5 ноември 1815 година, од страна на претставниците на Велика Британија, Австрија, Прусија и Русија, беа создале посебна слободна и независна држава, под име Обединети Држави на Јонските острови, ставена под непосредна и ексклузивна заштита на Неговото Величество Кралот на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска и неговите наследници.

Нивните Величества Императорот на Австрија, Императорот на Французите, Кралот на Прусите и Императорот на сите Руси го прифаќаат, под подоле наведените услови, откажувањето на Н.В. Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска од протекторатот врз Јонските острови и во согласност со нејзиното Величество ја признаваат унијата на споменатата држава со Елинското кралство.

§2. Јонските острови, по нивната унија со Кралството Грција, ќе ја уживаат погодноста на вечната неутралност; следствено на тоа никакви воени сили, копнени или поморски, нема да бидат собрани или стационирани на териториите или во водите на овие острови, над бројот кој може да е потребен за одржување на јавниот ред и обезбедување на собирањето на јавниот данок.

Високите договорни страни се обврзуваат да го почитуваат принципот на неутралност договорен во овој член.

§3. Како неопходна последица од неутралноста која ќе ја уживаат Обединетите држави на Јонските острови, утврдувањата изградени на островот Крф и на од него зависните острови, кои немаат повеќе никаква цел, ќе бидат уништени, а уништувањето ќе биде направено пред повлекувањето на трупите ангажирани од Велика

Британија за окупација на овие острови во улога на нивен заштитник. Ова уништување ќе се случи на начин кој Н.В. Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска ќе го смета за доволен за исполнување на намерите на Високите договорни страни.

§4. Унијата на Јонските острови со Грчкото Кралство нема да воведи никакви промени во однос на погодностите одобрени на странската трговија и поморство по основа на Договорите и конвенциите склучени од странски сили со Нејзиното Британско Величество, во улога на заштитник на Јонските острови.

Сите обврски, кои произлегуваат од споменатите трансакции, како и од одредбите кои, всушност, се на сила во тој однос, ќе бидат задржани и стриктно запазени.

Следствено, јасно се подразбира дека странските бродови и трговија во јонските пристаништа, и реципрочно јонските бродови и трговија во странските пристаништа, како и навигацијата помеѓу јонските пристаништа и пристаништата во Грција, ќе продолжи да биде субјект на ист третман и ставени под исти услови како пред унијата на Јонските острови со Грција.

§5. Унијата помеѓу Обединетите Држави на Јонските острови и Кралството Грција нема, во никој случај, да ги наруши принципите поставени во постоечката легислатива на овие острови; според тоа, слободата на верувањето и религиската толеранција, според правата и имунитетите, одредени по прашањето на религијата во главите I и V од Уставната повелба на Обединетите Држави на Јонските острови, и особено признавањето на Православната грчка црква како преовладувачка религија на овие острови; целосна слобода на верување, одобрена на поставената црква од Големите сили и целосна толеранција, ветена на другите христијански заедници, после унијата, ќе бидат одржани во нивна целосна сила и ефект.

Специјалната заштита гарантирана на католичката црква, како и погодностите кои таа црква ги има, ќе бидат еднакво задржани; членовите на оваа заедница на Јонските острови ќе ја уживаат истата слобода на верување, која е призната во нивна полза со Протоколот од 3 февруари 1830 г.

Принципот на целосна граѓанска и политичка еднаквост помеѓу граѓаните, кои припаѓаат на различни вери, одобрен во Грција со истиот протокол, исто така ќе биде на сила на Јонските острови.

§6. Кралските куќи на Франција, Велика Британија и Русија, во улога на сили заштитнички на Кралството Грција, самите го задржуваат правото да склучат договор со грчката влада, во однос на об-

врските кои може неизбежно да произлезат од унијата на Јонските острови со Грција.

Воените сили на Н.В. Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска ќе се повлечат од територијата на Обединетите држави на Јонските острови за три месеци, или ако е можно и побрзо, по ратификацијата на овој договор.

§7. Кралските куќи на Франција, Велика Британија и Русија, се обврзуваат да ги информираат, Кралските куќи на Австрија и Прусија со договорот кој тие ќе го склучат со грчката влада, во согласност со претходниот член.

§8. Високите договорни страни се согласуваат дека по стапувањето на сила на обврските кои го сочинуваат овој договор, условите од договорот од 5 ноември 1815 г. склучен помеѓу Кралските куќи на Велика Британија, Австрија, Прусија и Русија, во однос на Обединетите држави на Јонските острови, ќе престанат да важат, со исклучок на член преку кој Кралските куќи на Австрија, Прусија и Русија се откажале од секое право или посебни претензии, кои тие може да ги формираат во однос на сите или некој од овие острови, признати со договорот од 5 ноември 1815 г. како формирање на една слободна и независна држава под името Обединети држави на Јонските острови.

Со денешниот договор Нивните Величества Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Императорот на Французите, Кралот на Прусите и Императорот на сите Руси, го обновуваат и потврдуваат споменатото откажување во нивно име и во името на нивните наследници.

§9. Сегашниот договор ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Лондон за шест недели или побрзо ако е можно.

Лондон, 14 ноември 1863.

Расел ѝ Вимпфен
Кадоре ѝ Берншторф
Брунов

Документ 29

ДОГОВОР ПОМЕЃУ ВЕЛИКА БРИТАНИЈА,
ФРАНЦИЈА, РУСИЈА И ГРЦИЈА ЗА СОЕДИНУВАЊЕ
НА ЈОНСКИТЕ ОСТРОВИ КОН КРАЛСТВОТО ГРЦИЈА*

Лондон, 29 март 1864.

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска му обзнани на Законодавното Собрание на Обединетите Држави на Јонските острови, дека, во поглед на можната унија на овие острови со Кралството Грција, таа беше подготвена, доколку Јонското собрание изрази желба во таа насока, да се откаже од протекторатот врз тие острови, доделен на Нејзиното Величество со договорот склучен во Париз на 5 ноември 1815 г. Помеѓу Кралските куќи на Велика Британија, Австрија, Прусија и Русија. Откако таквата желба беше изразена и со гласање, од споменатото Законодавно Собрание, едногласно усвоена на 7/19 октомври 1863 г, Нејзиното Британско Величество се согласи, согласно со членот 1 од договорот склучен на 14 ноември 1863 г. помеѓу Нејзиното Величество, Царот на Австрија, Царот на Французите, Кралот на Прусија и Царот на сите Руси, да се откаже од споменатиот протекторат под одредени услови наведени во тој договор и дефинирани од подоцнежните протоколи.

Од нивна страна, Нивните Величества Царот на Австрија, Царот на Французите, Кралот на Прусија и Царот на сите Руси, согласно со истиот член и под истите услови, го прифатија тоа откажување и го признаа, заедно со Нејзиното Британско Величество, обединувањето на тие острови со Кралството Грција.

Врз основа на членот 5 од договорот, потпишан во Лондон на 13 јули 1863, кој беше договорен со заедничка согласност помеѓу Нејзиното Британско Величество и Нивните Величества, Царот на Французите и Царот на сите Руси, дека Јонските острови, кога нивната унија со Грција ќе биде извршена, како што е предвидено со

* *The foundation of the modern Greek state; Major Treaties and Conventions 1830-1947*, Athens, 1999, p. 47-56.

членот 4 од истиот договор, ќе бидат опфатени со гаранциите предвидени во прилог на Грција од Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија во согласност со конвенцијата потпишана во Лондон на 7 мај 1832 г.

Следствено и во согласност со одредбите од договорот од 13 јули 1863 г. и со условите од членот 4 од договорот од 14 ноември 1863 г., при што Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, во улога на гарантни сили на Кралството Грција, го резервирале самите за себе правото да склучат договор со грчката Влада, како спогодбите кои може ќе станат неопходни, следствено на унијата на Јонските Острови со Грција, споменатите Нивни Величества решија да продолжат да преговараат со Неговото Величество Кралот на Елините за договор со намена за спроведување на условите кои се погоре споменати.

Откако Неговото Величество, Кралот на Елините, ја даде својата согласност за склучување на таков договор, споменатите Нивни Величества ги наменуваа како нивни полномошници, како што гласи:

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Екселенцијат Џон Ерл Расел, Виконт од Амберли и Ардсала, Пер на Обединетото Кралство, член на личниот Совет на Нејзиното Британско Величество, нејзин Главен државен секретар за надворешни работи и т.н.;

Неговото Величество Царот на Французите, господин Годфри Бернар Анри Алфонс, принц од Ла Тур д' Оврењ Лорагоа, вонреден и полномошен амбасадор при Нејзиното Британско Величество;

Неговото Величество Царот на сите Руси, баронот Филип Брунов, негов тековен личен советник, вонреден и ополномоштен амбасадор при Нејзиното Британско Величество и т.н.;

и Неговото Величество, Кралот на Елините, господинот Харилаос Трикупис, претставник на Народното собрание на Елините;

Кои, откако ги разменија нивните полномоштва, востановени во пристоен и пропишан ред, го составија и потпишаа следниве членови:

§1. Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство Велика Британија и Ирска, сакајќи да ја оствари желбата изразена од страна на Законодавното Собрание на Обединетите Држави на Јонските острови за обединување на Јонските острови со Кралството Грција, се согласи, под услови кои тука се наведени, да го откаже протекторатот над островите Крф, Кефалонија, Занте, Санта Мавра, Итака, Кериго и Паксос со нивните зависни територии, која, врз ос-

нова на Договорот потпишан во Париз на 5 ноември 1815 година, од страна на претставниците на Велика Британија, Австрија, Прусија и Русија, беа создале посебна слободна и независна држава, под име Обединети Држави на Јонските острови, ставена под непосредна и ексклузивна заштита на Неговото Величество Кралот на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска и неговите наследници.

Следствено, Нејзиното Британско Величество, Неговото Величество Императорот на Французите и Неговото Величество Императорот на цела Русија, во улога на потписници на Конвенцијата од 7 мај 1832 година, ја приз-наваат таквата унија и изјавуваат дека Грција, во границите одредени со договорот склучен во Цариград помеѓу Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија и Османлиската Порта, на 21 јули 1832, вклучувајќи ги Јонските острови ќе биде монархиска, независна и уставна држава, под суверенство на Неговото Величество, кралот Георгиос и гаранции на трите куќи.

§2. Кралските куќи на Велика Британија, Франција и Русија, во улога на сили гаранти на Грција, изјавуваат, со согласност на Кралските куќи на Австрија и Прусија, дека островите Крф и Паксос, како и нивните зависни територии, по нивната унија со грчкото Кралство ќе ги уживаат погодностите на вечна неутралност.

Неговото Величество кралот на Грците, од негова страна, се ангажира да ја одржува таквата неутралност.

§3. Унијата на Јонските острови со Грчкото Кралство нема да воведи никакви промени во однос на погодностите одобрени на странската трговија и поморство по основа на договорите и конвенциите склучени од странски сили со Нејзиното Британско Величество, во улога на заштитник на Јонските острови.

Сите ангажирања кои произлегуваат од споменатите трансакции, како и од одредбите, кои всушност се на сила во тој однос, ќе бидат задржани и стриктно запазени.

Следствено, стриктно се подразбира дека странските бродови и трговија во Јонските пристаништа, како и навигацијата помеѓу јонските пристаништа и пристаништата во Грција, ќе продолжи да биде субјект на ист третман и ставена под исти услови, како пред унијата на Јонските острови со Грција, се до склучување на нови формални конвенции или аранжмани помеѓу засегнатите страни, кои се наменети да ги регулираат прашањата за трговијата и поморството, како и прашањата поврзани со редовните услуги на поштенските комуникации.

Такви конвенции ќе бидат склучени за 15 години или побрзо доколку е можно.

§4. Унијата помеѓу Обединетите Држави на Јонските острови и Кралството Грција нема, во никој случај, да ги наруши принципите, поставени во постоечката легислатива на овие острови; според тоа слободата на верувањето и религиската толеранција, според правата и имунитетите одредени по прашањето на религијата во главите I и V од Уставната повелба на Обединетите Држави на Јонските острови, и особено признавањето на Православната грчка црква како преовладувачка религија на овие острови; целосна слобода на верување одобрена на поставената црква од Големите сили и целосна толеранција ветена на другите христијански заедници, после унијата, ќе бидат одржани во нивната целосна сила и ефект.

Специјалната заштита гарантирана на католичката црква, како и погодностите кои таа црква ги има, ќе бидат еднакво задржани; членовите на оваа заедница на Јонските острови ќе ја уживаат истата слобода на верување, која е призната во нивна полза со Протоколот од 3 февруари 1830 г.

Принципот на целосна граѓанска и политичка еднаквост помеѓу граѓаните кои припаѓаат на различни вери, одобрен во Грција со истиот протокол, исто така ќе биде на сила на Јонските острови.

§5. Законодавното Собрание на Обединетите Држави на Јонските острови реши, со резолуција донесена на 7/19 октомври 1863 г., сумата од 10 000 £ стерлинзи годишно да биде наменета, со месечна исплата, за зголемување на Цивилната Листа на Неговото Величество Кралот на Елините, така што ја создаде првата обврска околу приходот на Јонските острови, освен ако мерката направена за таква исплата, според уставните форми, е надвор од приходот на Кралството Грција.

Следствено, Неговото Величество Кралот на Елините се ангажира да го спроведе решението како што треба.

§6. Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Неговото Величество Императорот на Французите и Неговото Величество Императорот на цела Русија се согласни, во полза на Неговото Величество Георгиос I, да се откажат секој по 4000 £ стерлинзи годишно, од сумата која грчката каса е задолжена да ја исплаќа годишно на секој од нив, според аранжманот склучен во Атина од грчката влада, во согласност со двата грчки дома, во јуни 1860 г.

Јасно се подразбира дека овие три суми, кои годишно достигнуваат 12 000 £ стерлинзи, ќе бидат наменети да востановат лична Дотација на Неговото Величество Кралот Георгиос I, покрај Цивилната Листа одредена со закон од страна на Сенатот. Пристапувањето на Неговото Величество нема да повлече никаква промена на фи-

нансиските обврски кои Грција ги склучи, според членот 12 од Конвенцијата од 7 мај 1832 г., спрема Силите гаранти на заемот, ниту пак во извршување на ангажманите преземени од грчката Влада во јуни 1860 г. под застапништво на трите куќи.

§7. Неговото Величество Кралот на Елините се ангажира да ги преземе врз себе сите ангажмани и договори, кои законски се вклучени од страна на владата на Обединетите држави на Јонските острови, или во нејзино име, од страна на силата заштитник на овие острови, прилагодени на Уставот на Јонските острови, било со странски влади, компании и здруженија или со приватни лица; и ветува целосно да ги исполни споменатите ангажмани и договори, како тие да биле склучени од страна на Неговото Величество или од страна на грчката влада. Во оваа глава посебно се вклучени: Јавниот долг на Јонските острови, Привилегиите дадени на Јонската Банка, на Поморската компанија позната под името Австриски Лојд, во согласност со поштенската конвенција од 1 декември 1853 година и на Малта и Медитеранската компанија за гас.

§8. Неговото Величество Кралот на Елините ветува да ги преземе врз себе:

1. Пензиите дадени на британските државјани на Јонските острови.
2. Компензаторски надоместоци на оние кои сега се во служба на Јонската влада и ќе ги загубат работните места, како последица на обединувањето на островите со Грција
3. Пензиите кои одредени јонски субјекти ги уживаат како награда за услугите дадени на Јонската влада.

Посебна конвенција склучена помеѓу Нејзиното Британско Величество и Неговото Величество Кралот на Елините ќе ги одреди висината на овие различни глави и ќе го регулира начинот на нивно исплаќање.

§9. Цивилните власти и воените сили на Нејзиното Британско Величество ќе се повлечат од јонската територија за три месеци, или побрзо, доколку е возможно, по ратификацијата на сегашниот договор.

§10. Сегашниот договор ќе биде ратификуван и ратификацијата ќе биде разменета за шест недели, или побрзо, ако е возможно.

Лондон, 29 март 1864.

Расел ѝ Трикупис Х.
Ла Тур Д'Оверњ ѝ Брунов

Документ 30

ПРОТОКОЛ ОД КОНФЕРЕНЦИЈАТА ОДРЖАНА ВО
БРИТАНСКОТО МИНИСТЕРСТВО ЗА НАДВОРЕШНИ
РАБОТИ НА 29 МАРТ 1864 ГОДИНА*

Присутни:

Полномошните пратеници на Франција, Велика Британија и Русија и на Кралот на Елините.

Полномошниот пратеник на Неговото Величество, Кралот на Елините изјави дека Кралот Георгиос одлучил да ја задржи, во сета нејзина целост, клаузулата на Декретот, кој се однесува на неговиот избор, според кој неговите легитимни наследници и следбеници на тронот на Грција мора да ги исповедаат принципите на Источната православна црква.

Полномошните пратеници на Франција, Велика Британија и Русија решија да ја забележат оваа сегашна декларација во Актите на конференцијата.

* T. E. HOLAND, *The European concert and...*, p. 58.

Документ 31

ГРЧКО-ОСМАНЛИСКИ ДОГОВОР
ЗА ПРЕЗЕМАЊЕ МЕРКИ ПРОТИВ РАЗБОЈНИШТВО*

Атина, 29 септември 1865.

§1. Двете високи страни договорно се обврзуваат, во никаков случај, да не дозволат да се формираат или претстојуваат на нивните соодветни територии вооружени чети, кои би имале за цел да извршуваат разбојништва, било во едната, било во другата држава, и да ги употребат сите свои сили за да ги прогонуваат и затвораат, секоја на својата територија, разбојниците што ја преминуваат границата доаѓајќи од другата држава.

§2. Лицата затворени или фатени на територијата на една од двете држави, кои по објавувањето на овој договор, ќе бидат дел на чета која има цел да врши разбојништво во другата држава или кои извршиле или учествувале во разбојнички дела во таа држава, ќе се изложат на истиот начин на прогон или на истите казни мерки кои се применуваат, како делото да е извршено во државата во која се уапсени.

Во горенаведениот случај, ако обвинетите се државјани на другата држава, истрагата и судењето ќе се поврзани согласно одредбите од последниот став на §24 од Договорот склучен во Канлица на 27 мај 1855 г. (24 од месецот на Рамазан 1271 г.), меѓу Кралството Грција и Османлиската империја. Ако има врска со граѓанска тужба, како последица од разбојничкиот чин извршен во една од двете држави, тие ќе бидат поднесени пред судот во државата каде е извршен притворот.

§3. Двете високи договорни страни се согласуваат заемно да ги употребуваат, секој од своја страна, редовните трупи за да ги чуваат нивните граници и да ги прогонуваат разбојниците во нивните погранични зони. Трупите, на секоја држава, треба да бидат со довол-

* Aristarchi BEY GREGOIRE, *Legislation Ottomane ou recueil des lois, reglements, ordonnances, traites, capitulations et autres documents officiels de L'Empire Ottoman*, Constantinople, 1874, p. 232-234.

на сила и ставени под заповед на висок командант, кој ќе биде обврзан, активно да го следи рабојништвото на целата територија во негова надлежност.

§4. Двајцата високи команданти ќе се состануваат секогаш кога ќе оценат дека е потребно на соодветно место на границата, со цел заемно да ги соопштат издадените наредби и инструкции што им се издадени од нивната соодветна влада и да се договорат за сите детали во врска со извршувањето на важната задача што им е доверена, како што се: за поставувањето на разни станици долж границите; за потребната воена сила во секоја од овие станици; за поставувања на најсоодветно потчинети офицери, со еден збор, за сите други предмети поврзани со службата за која ќе бидат задолжени.

Исто така офицерите од една од двете држави, команданти на една станица, еден пост или единица за прогонување, директно и без одлагање ќе кореспондираат со офицерите од другата држава, со цел реципрочно да си ги соопштат сознанијата или информациите кои што ги стекнале за бројката на разбојниците, за местото каде се наоѓаат, за правецот каде се упатиле; со еден збор тие ќе се известуваат за сите детали од интерес за успехот на нивната служба.

За ова да биде извршено ќе се применува систем на известување, било преку сигнали, било преку сите други начини.

§5. Ако една единица за прогонување ја помине граничната линија, следејќи ги трагите на разбојниците, таа ќе може да го продолжи прогонот, сè додека не сретне единица на другата држава. Стигнувајќи тука, таа ќе го прекине прогонот откако на другата единица ќе ѝ го соопшти правецот на движење на разбојниците, освен ако од офицерот командант на другата единица не биде побарана нивната помош, при што во тој случај, тие ќе бидат задолжени да ја дадат сета своја подршка.

Офицерот што нема да побара ваква помош ќе биде задолжен да го информира офицерот командант на единицата од другата држава за резултатите од неговите понатамошни следења.

Во никаков случај, секако, ни под никаков изговор, трупите или единиците на едната од двете држави не можат да влезат во градовите, населбите или селата на другата држава.

§6. Сите дезертери од разни воени единици, кои поминале или кои ќе поминат на територијата на другата држава, ќе бидат притворени и доведени со стража до најблиската караула во која се наоѓаат воени единици на државата на која тие припаѓале и ќе бидат предадени на командантот на наведената караула, кој што ќе издаде потврда за нивен прием на офицерот задолжен да ги спроведе дезертрите.

Се подразбира дека екстрадицијата ќе го опфати целото оружје, коњи, предмети, облека и било каков друг предмет кои што дезертерите го имаат со себе и ќе биде пронајдено кај нив при нивното затворање.

§7. Овој договор ќе биде на сила во тек на шест години почнувајќи од денот на размената на ратификациите; во тек на една година или најмалку шест месеци по истекот на овој термин, едната или другата од високите договорни партнери, ако ја немаат најавено преку специјално известување својата намера за прекин, овој договор ќе остане на сила уште една година потоа и исто така по ова продолжување до истекот на дванаесет месеци во кои ќе уследи една соодветна нотификација на колку време таа ќе продолжи.

Документ 32

ФЕРМАН НА Н.В. СУЛТАНОТ АБДУЛ АЗИС НА НЕГОВАТА СВЕТЛОСТ КНЕЗОТ СРПСКИ МИХАЈЛО ОБРЕНОВИЌ*

Откако овој мој висок знак ќе пристигне, нека му е на знаење на сегашниот српски владетел Кнезот Михајло дека мене отсекогаш на срцето ми лежело безбедноста на граѓаните и спокојството на Србија, која е составен дел на моето царство, да се одржи и засили; според тоа нужно е градовите во Србија како Белград, Фетислам, Смедерево и Шабац, секогаш во добра состојба и на начин соодветен за граѓаните да се одржат, па имајќи ја предвид силната убеденост дека Ти и воопшто целиот српски народ, кој е обдарен со својствени вредности и лојалност, овие градови по моја желба ќе ги чуваш и со нив добро ќе управуваш. Јас сега, сметам дека е целисходно на тебе и на српската војска да ја поверам управата на споменатите градови со тоа што на нивните бедеми и кули покрај моето царско знаме да се вее и српското знаме.

Јас сум уверен дека Ти и српскиот народ ќе можете достоинствено да го оцените ова решение кое е јавен и фактички доказ на мојата благонаклонетост и доверба кон тебе и српскиот народ, дека српската влада секогаш целосно ќе ги исполнува обврските кои таа ги има кон сизеренскиот двор дека добро ќе настојувате споменатите градови да се сочуваат.

Обнародувајќи го ова решение, со кое управата на на тие градови на споменатиот начин на тебе се доверува, придодавам дека потребно е од мојата влада да се бара претходна дозвола, доколку во нив се превземаат некакви промени.

Овој мој царски налог е пуштен и тебе ти е даден на петтиот ден од месецот зилхиџе 1283 (21 март 1867).

* *Благо Архива Србије*, Београд, 2000, с. 98.

Документ 33

ДОГОВОР ЗА РЕВИЗИЈА НА ОДРЕДЕНИ ОДРЕДБИ НА
ПАРИСКИОТ МИРОВЕН ДОГОВОР ОД 30 МАРТ 1856,
СКЛУЧЕН ПОМЕЃУ ГЕРМАНИЈА, АВСТРО-УНГАРИЈА,
ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, ИТАЛИЈА, РУСИЈА И ТУРЦИЈА*

Лондон, 13 март 1871.

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Неговото Величество Германскиот Цар и Крал на Прусија, Неговото Величество Австриски Цар, Бохемиски Крал и т.н., Унгарски Апостолски Крал, Шефот на Извршната власт на Француската Република, Неговото Величество Италијанскиот крал, Неговото Величество Серускиот Цар и Неговото величество Царот на Османлиите, најдоа за неопходно да ги соберат своите претставници на конференција во Лондон за да се спогодат, во духот на согласност, во однос на ревизијата на одредниците од договорот, склучен во Париз на 30 март 1856 година, односно за пловењето по Црното Море, како и по Дунав; сакајќи истовремено да обезбедат, во тие области, нови олеснувања за трговски развој и дејност на сите народи, Високите договорни страни решија да склучат договор и за таа цел назначија свои полномошници, имено:

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, почитуваниот грофот Џорџ Гренвил, Главен државен секретар за надворешни работи на Нејзиното Величество и др.;

Неговото Величество Германскиот Цар и Крал на Прусија, господинот Алберт гроф Бернсторф Штинтенбург и др., вонреден и полномошен пратеник на Неговото Царско и Кралско Величество при Нејзиното Британско Величество и др.;

Неговото Величество Австриски Цар, Бохемиски Крал и т.н., Унгарски Апостолски Крал, господин Рудолф гроф Апени и др., негов вонреден пратеник при Нејзиното Британско Величество и др.;

Шефот на Извршната власт на Француската Република, господинот Жак Виктор Алберт, гроф Брогли и др., вонреден и полномо-

* Г. П. ГЕНОВ, *Международни акти и договори...*, с. 185-193.

шен пратеник на Републиката при Нејзиното Британско Величество и др.;

Неговото Величество Италијанскиот крал, кавалер Карло Кадорна и др.; негов вонреден пратеник и полномошен министер при Нејзиното Британско Величество и др.;

Неговото Величество Серускиот Цар, господин барон Филип Брунов и др.; Негов вонреден и полномошен пратеник при Нејзиното Британско Величество и др.;

Неговото Величество Царот на Османлиите, Константин Мурсурус паша, Негов вонреден и полномошен пратеник при Нејзиното Британско Величество и др.;

Кои, откако ги разменија нивните полномоштва, востановени во пристоен и пропишан ред, го договорија следниве членови:

§1. Членовите 11, 13 и 14 на Парискиот договор од 30 март 1856, како и посебната конвенција склучена помеѓу Високата Порта и Русија и додадена кон споменатиот §14 се поништени и заменети со следниот член.

§2. Принципот на затвореност на протоците на Дарданелите и Босфорот, така како што е востановен во одделната конвенција од 30 март 1856 г., се запазува со правото на Н.И.В. Султанот да ги отвора споменатите протоци во време на мир за воените бродови на пријателските и сојузнички сили, во случај кога Високата Порта тоа го смета за неопходно за запазување на одредбите на Парискиот договор од 30 март 1856 г.

§3. Црното море, како и во минатото, останува отворено за трговските флоти на сите народи.

§4. Комисијата, создадена според членост 16 на Парискиот договор, во која силите потписнички на договорот се претставени со по еден делегат, и која имала задача да ги определи и исполни неопходните работи од Исакча за да се ослободи Дунавското устие, како и неговите соседни делови на Црното море од песокот и другите пречки, кои го закрчуваат, за да го направи овој дел од реката и споменатите делови на морето во најдобри услови за пловење, е задржана во сегашниот состав. Времетраењето на оваа комисија за еден период од дванаесет години, почнувајќи од 24 април 1871 па до 24 април 1883 г., кога истекува рокот за згаснување на склучениот заем на истата комисија под гаранција на Велика Британија, Германија, Австро-Унгарија, Франција, Италија и Турција.

§5. Условите за ново собирање на крајбрежната комисија, востановена според §17 на Парискиот договор од 30 март 1856 г. ќе бидат договорени со една предвремена согласност помеѓу крајбрежни-

те држави, без да се наштети на клаузулата која се однесува на Дунавските кнежевства и, колку се однесува за едно исполнување на §17. од споменатиот договор, оваа последната ќе биде предмет на една посебна конвенција помеѓу договорните страни.

§6. Крајбрежните држави од оној дел на Дунав, каде бреговите и Железната Порта создаваат пречки за пловење, го задржуваат правото да се спогодат помеѓу себе со цел да го направат тоа што е неопходно за надминување на пречките, Високите договорни страни им го признаваат правото да наметнуваат една привремена такса врз трговските бродови, под сечие знаме, кои тоа за во иднина до згаснувањето на склучениот долг за извршување на работите; и тие изјавуваат дека §15 од Парискиот договор од 1856 г. е неприменлив во тој дел од реката за време кое е неопходно за исплаќање на долгот кој е во прашање.

§7. Сите работи и постапки од секаква природа, создадени од Европската комисија за исполнување на Парискиот договор од 1856 г. или на сегашниот договор, ќе продолжат да се користат од истата неутралност, која ги заштитуваше до сега и која, исто така, ќе биде уважувана за во иднина при сите услови од страна на високите договорни страни. Ползата од имунитетот, која произлегува од тоа, ќе се прошири на целиот административен и технички персонал на комисијата. Но, сепак, се подразбира дека упатставата на овој член нема да го засегаат со ништо правото на Високата Порта, да ги внесува, како што секогаш било, своите воени бродови во Дунав во својство на територијална сила.

§8. Високите договорни страни ги повторуваат и потврдуваат одредбите на договорот од 30 март 1856 г., како и неговите прилози, кои не се анулирани или изменети со сегашниот договор.

§9. Сегашниот договор ќе биде ратификуван и неговите ратификации ќе бидат разменети во Лондон во рок од шест недели или порано доколку тоа е можно.

Гренвил ѝ Кадорна
Бернсдорф ѝ Брунов
Апони ѝ Музурус
Брогли

Документ 34

КОНВЕНЦИЈА ПОМЕЃУ РУСИЈА И ОСМАНЛИСКАТА ИМПЕРИЈА*

Лондон, 13 март 1871.

Неговото Царско Величество Султанот и Неговото Величество Серускиот Цар, воодушевени од заедничката желба да ги консолидираат мирните и добрососедски односи, кои постојат помеѓу двете царства, решија да склучат за таа цел една конвенција и, по тој повод назначија, свои претставници, кои, откако ги разменија своите полномошја, направени во добра и исправна форма, ги договорија следниве членови:

§1. Посебната конвенција, склучена во Париз на 18/30 март 1856 г. помеѓу Неговото Царско Величество Султанот и Неговото Величество Серускиот Цар во однос на бројот и силата на воените бродови на двете Високи договорни страни на Црното Море е и останува променета.

§2. Сегашната конвенција ќе биде ратификувана и ратификацијата ќе биде разменета во Лондон во рок од шест недели, ако тоа е можно.

Како сведоштво на ова надлежните полномошници ја потпишаа и на неа ги ставија своите печати.

Мусурус
Брунов

* Г. П. Генов, *Международни акти и договори...*, с. 195.

Документ 35

ФЕРМАН НА СУЛТАНОТ ЗА ВРАЌАЊЕ НА STATUS
QUO ПОМЕЃУ ОСМАНЛИСКОТО ЦАРСТВО И СРБИЈА *

Нека вечно се слави!

Нашата царска грижа секогаш одеше по она што можеше да придонесе за зацврстување на мирот и напредокот на кнежевството Србија, која е составен дел на нашето царство, и да ја обезбеди среќата и успехот на нејзините жители. Слободите(имунитетите) и привилегиите во царските хати, издадени во различни епохи, беа насочени кон тоа, да ја остварат таа желба. Јасен доказ на нашата лична добра волја спрема српскиот народ, со оглед на неговата осведочена верност спрема нашата царска влада, исто така беше даден со личната одлука, со која чувањето на царските градови во Србија му беше доверено на Кнежевството. Односите на доверба и искреност помеѓу Кнежевството и сизеренскиот Двор на тој начин беа зацврстени и поразвиени, но еднаш, и покрај сите напори на нашата царска влада за одржување на постојниот ред на работите, бевме непријатно засегнати, гледајќи дека не можеа да се спречат несреќните случувања кои се закануваа длабоко да го потресат, како внатрешната позиција на Србија, така и нејзината позиција спрема сизеренскиот Двор.

На предлогот, кој го направи нашата царска влада со цел да се врати мирот, а на Србија да ѝ се поштедат воените несреќи и кој беше насочен кон тоа Србија да се врати во состојбата која ја имала пред последните несреќни случувања, Вие ги пративте во Цариград со полномоштво многупочитуваните господа Христиќ и Матиќ (нека честа им се намножи!). Во преговорите кои се водени помеѓу нив и нашата Висока Порта, тие усмено и писмено и објасниле и ѝ дале уверување, според кои стојат добро, дека содржината на ферманите, дадени во разни пригоди, грижливо ќе се чуваат, дека ќе се извршуваат обврските кои Србија ги презеде на себе како надоместок за своите привилегии и слободи и дека во иднина нема да се допушти

* Јован Ристиќ, *Дипломајтска историја Србије*, 1. књига, Београд, 1896, с. 282-284.

ништо што би било кадарно материјално и орално да ги поремети добрите односи на Србија со нашата влада.

Како што тие објаснувања и уверувања ја обновиле и зацврстиле ја нашата царска доверба во верноста и искреноста на Кнежевството и српскиот народ, така ние го одобрилме и потврдилме враќањето на *status quo ante* и како што нашето царско помилување е дадено на оние жители на соседните области, кои за време на настаните за кои станува збор, побегнаа и побараа заштита во Србија, така е обезбедена заштитата и враќањето во своите куќи на оние жители на Кнежевството кои побегнаа кај нас. Ние сме уверени дека Вие и српскиот народ, ќе ја оцените оваа уредба како очевиден доказ на нашата царска доверба и нашата царска наклонетост кон Вас и дека ќе настојувате околу тоа да се исполнат обврските на Кнежевството спрема нашата царска влада.

Со овој наш царски ферман, кој ви го праќам снабден со нашата царска потврда, прогласено е, врз таа основа, дека се враќа *status quo ante* и дека сите потребни наредби се издадени таму каде што треба, да се остават тие места преку обележаната (демаркациона) линија која ја држи нашата војска.

Издадено на 18 сефер 1924 /4 март (20 февруари) 1877.

Документ 36

ПРОКЛАМАЦИЈА НА КНЕЗОТ МИЛАН ОБРЕНОВИЌ ДО СРПСКИОТ НАРОД ПО ПОВОД СТЕКНУВАЊЕТО НА НЕЗАВИСНОСТ НА СРБИЈА*

Срби!

Јас, на 1 декември минатата година, по втор пат ве повикав на оружје: ве повикав овој пат не само во име на ослободувањето на нашите подјармени браќа, но и во име на независноста на нашата мила татковина Србија.

Иако сè уште не бевте одморени од тешката и нерамноправна борба, која ја водевме првиот пат, во сојуз со нашите црногорски браќа, против големата Османлиска империја и иако не бевте опоравени од големите жртви кои тогаш ги поднесовме – вие сепак се јавивте на повикот на вашиот владетел како достоини потомци на своите славни претци.

Борејќи се и против непријателот, со оружје секогаш, а со број често надмоќен, и против лутата зима, која тогаш владееше, вие освојувавте силни градови и непроодни превои кои непријателот ги имаше запоседнато. Совладувајќи ги и човечките и природните пречки, вие чекоревте од една во друга победа. За кратко време, од шест недели, вие со брзина на молња продоревте на Косово, каде после петстотини години беше отпеана победничка српска песна во тажната црква во Грачаница. Повеќе илјади непријателски војници паднаа во ваши раце, како и други многубројни трофеи: многу непријателски знамиња, околу триста топови и повеќе илјада пушки од најнови системи, покрај неброена количина на муниција од секаков вид. Во сјајниот ваш лет ви требаше само еден чекор напред, па победничките српски знамиња да се развијат и во Приштина, Скопје и Призрен, овие стари престолнини на Немањиките, но примирјето склучено на 19 јануари оваа година ве претекна и ве запре.

Срби! Со вашиот победнички поход српската историја беше збогатена со нови страници. Победничките имиња: Св. Никола, Бела Паланка, Пирот, Ниш, Грделица и Врање, остануваат вечно да сјаат во историјата, како ѕвезди, кои на потомството ќе му ги осветлуваат вашите доблести и ќе му покажуваат на светот сè што е ка-

* Србија 1878, Београд, 1978, док. 371, с. 621-625.

дарен да изврши еден мал народ, воодушевен со патриотството, а воден со идејата на слободата.

Нека ви е фала пред Бога и луѓето, мои прекрасни јунаци!

Благодарејќи на нашите племенити жртви, ние бевме среќни да го видиме ослободен значаен дел на нашите подјармени браќа, да ги видиме слободни и со нив по прв пат после Косово братски да се прегрнеме.

Ако јас, на 1 декември минатата година, се огласив дека се прекинуваат врските во кои Србија не можеше повеќе да остане без своето понижување; ако јас до тогаш вазалството на Срија го прекинав – вие, храбри српски борци, на бојното поле, потврдивте дека Србија е кадарна да влезе во редот на независните држави, дека е кадарна да ја извојува својата независност и, во исто време, да се заколне дека ќе ја брани и со оружје во рака ако е потребно.

Претходниот договор за мир, склучен пред Цариградските седници, во Сан Стефано на 19 февруари не ја загуби од предвид ниту Србија. Великодушниот Цар, кој слободата на источните христијани ја зеде под својата моќна заштита, ја обврза Османлиската Порта да се откаже од своето господарство над Србија.

Заради тоа, на 1 јуни се состана Конгресот на големите сили во Берлин, кој конечно ги уреди прашањата покренати со Санстефанскиот договор. Тој повторно ја испита и српската работа, која мојот ополномоштен министер за надворешни работи ја застапуваше со толкава мудрост и патриотизам, така што сега, во оваа пригода, имам должност јавно да му го изразам своето признание.

Договорот, потпишан на 1 јули во Берлин од полномошниците на Големите сили, го врати мирот на Истокот. Иако овој договор не ги задоволи сите српски желби, повторно, спрема состојбите, во кои оваа меѓународна спогодба е утврдена, Србија е благодарна на високата благонаклоност на Големите сили.

Европа ја призна независноста на Србија, врзувајќи ја за еден услов, кој јас го прифатив, зелен совесно да го исполнам.

Европа се согласи најголемиот дел на оние жители на Стара Србија, кои ние ги ослободивме, да остане со нас во државна заедница, така што сега Србија е зголемена за една четвртина повеќе од својата донеодамнешна територија.

Благата, кои јас сум среќен денес да ги обзнавам на својот драг народ се: Мир, независност на Србија и ослободување на еден значаен дел на нашите напатени браќа.

Обезбедени со благодетите на мирот, примени во редот на независните држави, поткрепени со заедницата на нашите нови согра-

ѓани, заштитени со нови силни граници – ние добивме цврста основа за поволен развој.

Ние сите овие резултати ги плативме со скапи жртви. Меѓу нас нема ниту еден кој за нив не поднел силен удар било во губење на своите најдраги, било во својот имот, било со своето здравје; но и доколку секој од нас, поединечно, е посиромашен, отколку што бил пред војната, ние сите заедно сме посилни и побогати. Сите заедно имаме причина да бидеме и задоволни и горди. Кој од нас ги преживеал кризите и опасностите низ кои поминавме, тој има право да живее во горда свест дека залудно не живеел; оние пак јунаци, на кои им било судено, покривајќи го со слава нашето знаме, да останат на полето на честа и слободата, ќе останат вечно да живеат во споменот на благодарното потомство, да се слават во историјата на источното преродување.

Ние спрема нив извршивме една патриотска должност, издавајќи, на последното Народно собрание, закон кој достоинствено го обезбедува опстанокот на нивните вдовици и сирачиња, како и опстанокот на нашите ранети кои останале неспособни за работа.

Срби! Од денес престанува воената состојба во Србија, а со тоа престануваат и некои посебни мерки, кои биле предизвикани од воената состојба, додека некои други мерки, сепак остануваат до целосен премин на редовна состојба.

Браќајќи се сега под работите на мирот, имајме на ум, дека настаните ја ставија Србија во нова положба. Влегувајќи во редот на независните држави, Србија презеде на себе многу поголема одговорност, како за надворешните работи, така и за своите внатрешни работи. Независна Србија мора да биде сложна, озбилна, мора во сите свои превземања или измерени чекори, како да се користи, од една страна, со своите драгоцените тековини, а од друга страна, сега, уште повеќе, да ги обезбеди симпатиите на европските држави, кои не примија во својата средина. Од надвор мудри, а од внатре цврсти односи – тоа се единствените патишта на кои може да процвета независна Србија.

Нека Господ Бог ја земе под своето семоќно крило!

Белград, 10 август 1878.

Милан Обреновиќ
Кнез Српски

Документ 37

ОСМАНЛИСКИ ФЕРМАН ЗА МОДИФИКАЦИЈА
НА ОРГАНСКИОТ ЗАКОН ЗА КРИТ
ОД 10 ЈАНУАРИ 1868*

25 октомври 1878.

До мојот Везир Костаки паша, Генерален гувернер на Вилаетот Крит, одликуван со Царски орден Мецидие од прва класа.

Гази Ахмед Мухтар Паша, мушир на мојата Царска армија, шеф на Штабот, одликуван со Царските ордени Османие со брилијанти и Мецидие од прва класа и Салимефенди, висок службеник на моето Царство, советник во Апелациониот суд, претходно беа испратени на Крит врз основа на моето Ираде, со цел да ги разгледаат барањата кои се однесуваат на модификацијата која треба да биде направена во Органскиот статут, одобрен со Ферманот од 25 рамазан 1284 г. (10 јануари 1868 г.). По доаѓањето на овие достоинственици на Крит, желбите на народот беа разгледани на еден Совет одржан за таа намена и составен од лица чие присуство беше неопходно. Модификациите кои ќе бидат воведени во Статутот, изложени во шеснаесет членови и одредени посебни одредби се составени во едно цело кое беше претставено до мојата Висока Порта и чија смисла е како што следи:

§1 Посебниот статут на островот Крит е на сила како и досега. Само одредени одредби на овој статут ќе бидат модифицирани и комплетирани како што е подолу изјавено.

Уставот нема да ги анулира одредбите на овој статут.

§2. Генералниот гувернер е наименуван во согласност со Органскиот Сатут на островот Крит. Времетраењето на неговата функција ќе биде пет години.

§3. Генералното Собрание ќе биде составено од осумдесет членови од кои четириесет и девет ќе бидат христијани и триесет и еден муслимани.

* Edward HERTSLET, *The map of Europe by treaty*, Vol. IV, London, 1891, p. 2810-2814.

§4. Годишното заседавање на Генералното Собрание ќе трае четириесет и пет дена како и досега. Сепак, доколку собранието не може да ја заврши својата работа на време во текот на годината, првото заседание може дополнително да се пролонгира за дваесет и пет дена.

Заседанијата ќе бидат јавни.

Со цел да се дополнат недостатоците кои постојат во османлиското законодавство, кое е сега на сила, Генералното Собрание ќе има право итно да состави еден законик за граѓанска и кривична постапка и еден општински статут, коишто сè уште недостасуваат, и да ги поднесе на одобрување кај Високата Порта кои истите ќе ги одобри доколку тие не се косат со правата на Царската влада и доколку тие не се во спротивност со принципите кои ги владеат османските закони и правила.

Доколку подоцна биде неопходно да се направат модификации на суштината за да се дополнат недостатоците на правилата кои сега се на сила и се барани за потреби од чист локален интерес, Генералното Собрание има право да ги поднесе на одобрување кај Високата Порта, модификациите за кои е одлучено со двотретинско мнозинство.

Гласањето со двотретинско мнозинство ќе се примени во случај предвиден со претходниот параграф.

§5. Бројот на христијанските кајмаками ќе го надминува оној на муслиманските кајмаками според потребите на реоните.

§6. Формирањето на Административните Совети ќе се случува како и порано. Сепак, за во иднина, ниту еден владин службеник не смее да биде нивен член со исклучок на Генералниот гувернер, гувернерите и кајмакамите кои ќе претседаваат како по правило.

§7. Судската власт ќе биде посебна и одвоена од извршната.

Составувањето на судовите ќе биде исто како и досега. Сепак, Собранието може да поднесе на одобрување пред Високата Порта еден проект за реорганизација која, се додека биде поеконимична, ќе обезбеди подобро раководење на правдата.

§8. Генералниот гувернер отсега ќе има еден советник кој ќе биде христијанин ако Валијата е муслиман и муслиман ако Валијата е христијанин.

§9. Општата преписка во вилаетот, како и судските процеси и протоколите на судовите и советите ќе бидат составени на два јазици. Бидејќи, воглавно, муслиманските и христијанските жители на островот говорат грчки, дискусиите во Генералното Собрание и во судовите ќе се водат на овој јазик.

§10. Сите службеници, освен Валијата, ќе бидат подложни на законите и правилата кои се на сила. Месните жители, сепак, ако ги исполнуваат потребните квалитети ќе имаат предност.

§11. Доколку Генералното Собрание мора да воспостави еден нов метод за одредување на дестокот, во смисла на поцелосна заштита на интересите на Државната каса и на населението истовремено, тие мораат истиот да го поднесат на одобрување кај Владата.

§12. Царската влада, во согласност со правилата, ќе ги прифати месните жители било муслимани било христијани кои сами ќе се пријават за формирањето на Жандармеријата, а останатите жители на Царството ќе бидат регрутирани само во случај на недостаток на месните кандидати. Шефот на жандармеријата (Алај беј) ќе биде назначен од Високата Порта. Во однос на останатите офицери, тие ќе бидат одбрани од локалните власти помеѓу муслиманите и христијаните, во склад со законите, и нивното назначување ќе биде поднесено на одобрување кај Царската влада.

Еден пензиски фонд ќе биде основан за офицерите и војниците на жандармеријата и еден посебен правилник ќе биде направен по тој предмет.

§12. Во однос на расходите ќе има штедливост. Следните точки нема да бидат вметнати во буџетот на островот:

Трошоците за регуларната армија, царинските давачки, таксите за сол и тутун, како приходите и трошоците на сметка за „вакафските“ земји, кои, откако влегоа во буџетот на Вилаетот, сега се раководени од локалните власти и кои отсега ќе бидат одвоено раководени.

Откако трошокот на локалната администрација се одвои од отатокот на приходите, вишокот ќе се подели на еднакви делови помеѓу Царското министерство за финансии и работите од јавна корист, кои ќе бидат одредени од страна на Генералното Собрание по следниов редослед: 1. Затвори 2. Училишта 3. Болници 4. Пристаништа и патишта.

Генералното Собрание ќе има право да контролира дали приходите и трошоците се применети според одредбите за годишниот буџет. Во случај овие приходи да не ги покриваат расходите и ако, после искористувањето на секоја административна мерка, се востанови дека е невозможно да се зголемат приходите и да се исплатат платите, Царската влада ќе ѝ додели на администацијата на островот една сума пари која нема да ја пречекори половината од приходите произлезени од увозните давачки во тековната финансиска година, за да се подобри дефицитот во платите.

§14. Книжните пари нема да бидат во оптек на островот. Платите на службениците ќе бидат исплаќани во метални пари.

§15. Ќе биде законски за жителите на островот да основаат литературни здруженија, печатарски куќи и да издаваат весници во согласност со законите и правилата на Царството.

§16. Доколку министерските декрети се пренесени спротивно на независноста на судовите, законите кои се на сила и на Органскиот статут на островот, овие декрети нема да бидат ставени во сила.

ПОСЕБНИ ОДРЕДБИ.

Една општа амнестија ќе биде објавена. Заостанатите долгови за таксите нема да бидат земени од одгледувачите. Фармерите и агентите на Владата кои се должници на министерството за финансии ќе бидат третирали согласно со одредбите на Ирадето кое претходно е спроведено.

На жителите ќе им биде дозволено да го задржат нивното оружје, но никој нема да има право да го носи без дозвола на властите.

Една конечна спогодба ќе биде прифатена за долговите направени пред настаните од 1866 г., со цел банкротираниите должници да можат полесно да се соочат со нивните обврски.

Независно од недвижниот имот кој беше привремено одземен како последица на настаните од 1866 г., доколку имотот од тој статус е продаден, локалните власти ќе ја замолат Високата Порта да го направи тоа што е потребно.

Правилото кое се однесува за фондовите на христијанските сираци претставено од пет демогеронти на островот, откако е тука разгледано, ќе биде поднесено на одобрување кај Високата Порта.

Посебни канцеларии ќе бидат востановени на островот за договори и за сите акти на продажба на недвижен имот освен за акти на трансфер, „фирагхет“, како и за регистрација на хипотеките и депозитите.

Овие членови и одредби се разгледани на Советот на министри кој ги усвои гореспоменатите модификации како се во согласност локалните барања и потребите на ситуацијата.

Откако предметот е поднесен на моето Царско одобрување, Јас наредувам овој Ферман, потпишан од мојата царска рака, да биде прогласен и објавен и така соодветно ќе биде спроведен.

Документ 38

КОНВЕНЦИЈА ЗА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА ПОМЕЃУ АВСТРО-УНГАРИЈА И ОСМАНЛИСКОТО ЦАРСТВО*

§1. Управата над Босна и Херцеговина, во согласност со §25 од Берлинскиот договор ќе ја врши Австро-Унгарија; сепак владата на Австро-Унгарија нема ништо против задржувањето на сегашните службеници кои имаат способност добро да ја извршуваат својата должност. Во случај на нивна замена, владата на Австро-Унгарија ќе настојува личностите да потекнуваат од овие покраини.

§2. Ќе се обезбеди слобода и надворешно почитување на сите култови на лицата кои живеат или претстојуваат во Босна и Херцеговина. На муслиманите посебно им е гарантирана целосна слобода во односите со нивните духовни поглавари. Командантите на трупи-те на Н.В. Царот и Кралот и административните власти и понатаму со најголемо внимание ќе се грижат да не се нанесе никаква штета на честа, обичаите, слободата на исповедување, безбедноста на личноста и сопственоста на муслиманите. Секоја агресија против муслиманите, нивните добра или нивната религија ќе биде строго казнувана. Името на Н.В. Султанот, како и порано, и понатаму ќе се изговара во јавните молитви на муслиманите. Доколку е обичај да се истакнува османлиското знаме на минарињата, тој обичај ќе биде почитуван.

§3. Пореските приходи од Босна и Херцеговина ќе бидат наменети исклучиво за нивна потреба, за нивната администрација и мелиорациите кои ќе бидат сметани за неопходни.

§4. Важечките османлиски пари и понатаму слободно ќе се употребуваат во Босна и Херцеговина.

§5. Високата Порта ќе го направи тоа што го смета за целисходно со оружјето, воените материјали и другите предмети кои припаѓаат на османлиската влада, а кои ќе бидат најдени во утврдените места или гарнизоните.

За таа цел ќе се состави инвентар под надзор на комесари на двете влади.

* Балкански ујговорни..., т. 1, с. 152-153.

§6. Прашањето за постапување со жителите на Босна и Херцеговина кои ќе претстојуваат и патуваат надвор од овие покраини ќе се утврди подоцна со посебна спогодба.

§7. За да се постигне, во заеднички интерес, политичката и воената цел во врска со Новопазарскиот санџак која е предвидена со §25 од Берлинскиот договор, двете влади решиле од сега да утврдат начини на постапување за негово извршување. За таа цел, владата на Н.В. Царот и Кралот се обврзува дека ќе ѝ даде претходно известување на владата на Н.В. Султанот за времето кога ќе се изврши навлегувањето на царско-кралските сили.

За да се спречи непотребното одолговлекување, двете влади се обврзуваат веќе од денес, без одложување, секоја во рамките на сопствените компетенции, за секој случај да им ги дадат на своите власти и команданти сите потребни овластувања за тие непосредно помеѓу себе ги решаваат сите прашања кои се однесуваат на издржувањето на царско-кралските сили, како и на нивното сместување и други детали во врска со тоа. Се подразбира дека сите трошоци во врска со тие прашања ќе бидат на товар на владата на Австро-Унгарија.

§8. Присуството на трупите на Н.В. Царот и Крал во Новопазарскиот санџак во ништо нема да го попречува функционирањето на османлиските власти, управни, судски или финансиски, на сите степени, кои како и порано ќе се извршуваат под исклучива и директна власт на Високата Порта.

§9. Доколку Високата Порта сака да држи свои редовни трупи и на оние точки на Новопазарскиот санџак, каде ќе се наоѓаат гарнизоните на австро-унгарските трупи, на тоа нема да се поставуваат никакви пречки. Трупите на двете држави ќе бидат доведени во целосна еднаквост во поглед на бројот, воените предности и слободата на движење. Високата Порта се обврзува дека на целиот простор на Новопазарскиот санџак нема да држи никакви нерегуларни трупи.

§10. Сепак, се подразбира дека со овие одредби не смее да се ограничи можноста Австро-Унгарија, во согласност со §7, во местата каде нејзините трупи ќе имаат гарнизони, да држи доволен број на трупи спрема потребите во дадени услови.

Обврзувајќи се на сето ова, полномошниците на Турција и на Австро-Унгарија ја потпишуваат оваа конвенција и ги приложуваат своите печати.

Цариград, 21 април 1879.

Ал. Каратеодори, Муниф
Зичи

Документ 39

ПРОГЛАС НА КНЕЗОТ АЛЕКСАНДАР БАТЕНБЕРГ
ЗА СТАПУВАЊЕ НА БУГАРСКИОТ КНЕЖЕВСКИ
ПРЕСТОЛ*

Трново, 27 јуни 1879.

Ние, Александар I, со божја милост и народна волја, Кнез на Бугарија, му објавуваме на нашиот сакан бугарски народ:

Откако ја положивме заклетвата, која е определена со членот 34 на Конституцијата, Ние ставивме на Бугарскиот кнежевски престол. Сите мисли и стремежи ни се насочени кон една цел: да се трудим за доброто и благодејството на народот, кој ни ја доверил својата судбина.

Семокниот да ни помогне во тоа.

* Българските царе в Народношо собрание (1879-1946), Тронни слова, София, 1996, с. 393.

Документ 40

ТОМОС ЗА АВТОКЕФАЛНОСТА
НА СРПСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА*

Бидејќи благочесното, и од Господ чуваното, Кнежевство Србија, со висока промеисленост, од скоро е засилено и зголемено, а исто така доби и потполна политичка независност и бидејќи благочесните, од Господ потврдени и премилозливи кнез и нејзин господар Милан М. Обреновиќ IV и пресветиот Архиепископ Белградски и Митрополит на Србија, Господин Михајло во име на чесниот клер и благочестен народ, со писма се обратија до нас и во согласност со политичката независност, побараа црковна независност и самоуправа – Намера е наша, заедно со светиот наш Синод, со пресветите Митрополити, нашите по светиот Дух љубезни браќа и сослужители, посебно за таа работа се состанавме во Соборниот харам на Св. Големомаченик Георги, и посветувајќи се со Светиот Дух, најдовме дека нивната молба е умесна и е во духот на Светите правила и е согласна со повремената црковна пракса; затоа решивме: Православната црква на Српското кнежевство, која до сега преку Архиепископот Белградски и митрополит на Србија беше во канонска зависност и однос спрема нашиот Свет, апостолски и патријаршки престол, заедно со новоприсоединетите кон неа епархии и срезови, целокупната Православна црква, која е во политичките и земјописните граници на зголеменото и целосно ослободено Кнежевство Србија, од сега да биде канонски самостојна, независна и самоуправна, чија глава ќе биде, како и на сите православни соборни и апостолски цркви самиот богочовек Господ и спасител наш Исус Христос, и која за црковните работи ќе го признава за свој претставник Архиепископот Белградски и Митрополит на Србија; а овој заедно со Соборот составен од архиереи на таа црковна област, согласно Светите Правила, ќе управува со црковните работи на Кнежевството, слободно и независно од секое друго мешање и во Свет дух како што божјите и светите правила заповедаат. Така врз база на овој Синодски акт Светата црква на Кнежевството Србија ја признаваме и ја објавуваме за наша духовна сестра и на сите православни цркви во светот како

* Јован Ристиќ, *Дипломатска Историја Србије*, књига II, Београд, 1898, с. 282-285.

таква да ја препознаваат и да ја споменуваат со името Света Самостојна Црква на Српското кнежевство, а исто така ѝ ги даваме сите привилегии и сите права на старешинството како што следуваат на независно црковно раководство, така од сега Архиепископот Белградски и Митрополит Српски ќе се споменува при црковната служба на секое православно епископство, а хорот на тамошните преосветени архиереи ќе го споменува неговото име. Што се однесува до внатрешната црковна управа тука тој со својот Свет Синод независно ќе суди, решава и одредува следејќи го евангелското учење и светите преданија и наредбите на нашата Света Православна црква. За да се одржи во жива и процветна и во се непроменета состојба заедното духовно единство, како спрема Цариградската Вселенска Христова Црква, така и спрема останатите самостојни христијански цркви, Архиепископот Белградски и Митрополит Српски ќе биде должен да, според дамнешниот и наследно канонски закон за заедни братски односи и врски, кои владеат кај самоуправните цркви, во светите диптиси, да ги споменува светите Патријарси; да зема свето Миро од мајката Голема Христова Цариградска Црква; кога самоуправно ќе биде прогласен за Претседател на својот месен Синод да испрати прописни инсталациони писма на сите православни Патријарси и на другите самостојни цркви; а исто така на истите да им се обраќа, преку синодски писма, и за можни прашања од општо црковно значење, за кои се потребни општ глас и одобрување, како што и секоја од споменатите Патријаршиски и самостојни цркви истото ќе го направат спрема Српската црква, согласно со канонскиот ред и обичаи, кои како што рековме, владеат во Православната црква од најстари времиња.

Врз овие одредби, соборно решавајќи во Светиот Дух, Големата Цариградска Христова Црква ја прогласува Светата Српска Црква за самостојна и самоуправна и срдечно благословувајќи ја се моли, со братска љубов, таа засекогаш да остане непоколеблива и цврста во верата и духовното единство со единствената, света соборна и апостолска црква заради подигнување на телото Христово, кому му причинува секоја слава, чест и поклонување, заедно со Безначелните Негов Отец и Пресвет и благ и негов животворен дух, сега и навек. Амин.

8 октомври 1879.

Јоаким

Документ 41

 КОНВЕНЦИЈА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИТЕ СИЛИ
 И ОСМАНЛИСКАТА ДРЖАВА
 ЗА ГРЧКО-ОСМАНЛИСКАТА ГРАНИЦА*

Цариград, 24 мај 1881.

Неговото Величество Царот на Османлиите, од една страна и Неговото Величество германски Цар и Крал на Прусија; Неговото Величество Царот на Австрија, Крал на Бохемија и т.н. и Апостолски Крал на Унгарија; Претседателот на Француската Република; Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Царица на Индија; Неговото Величество Кралот на Италија и Неговото Величество Царот на цела Русија, извршувајќи го посредувањето, предвидено со членот 24 од договорот потпишан во Берлин на 13 јули 1878 година, од друга страна; подеднакво поттиканти со желба да го решат, во интерес на европскиот поредок, прашањата во врска со исправката на турско-грчката граница, решија да склучат Конвенција која теба на тоа прашање да даде конечно решение.

Нивните споменати Величества и Претседателот на Француската република за таа цел ги наименуваа како нивни полномошници следниве:

Нејзиното Величество Кралицата на Обединетото Кралство на Велика Британија и Ирска, Царица на Индија; Неговата Екселенција Џорџ Џ. Гошен, Нејзин специјален вонреден и полномошен амбасадор при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

Неговото Величество Германскиот Цар и Крал на Прусија; Грофот Паул Хеџфелд, Негов вонреден и полномошен амбасадор при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

Неговото Величество Царот на Австрија, Крал на Бохемија и т.н. и Апостолски Крал на Унгарија; Баронот Хајнрих Каличе, Негов вонреден и полномошен амбасадор при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

* Балкански ујворни односи 1876-1918, Београд, 1998, с. 171-174; Т. Е. HOLLAND, *The european concert and...*, p. 61-67.

Претседателот на Француската Република; Шарл Тисо, Амбасадор на Француската Република при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

Неговото Величество Кралот на Италија; Грофот Луици Корти, Негов вонреден и полномошен амбасадор при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

Неговото Величество Царот на цела Русија; Евгенија Новиков; Негов вонреден и полномошен амбасадор при Дворот на Неговото Величество Царот на Османлиите;

И Неговото Величество Царот на Османлиите; Махмуд Сервер Паша, Претседател на Неговиот Државен совет; маршалот Гази Ахмед Мухтар Паша, претседател на Комисијата на инспекцијата за воени реформи; маршалот Али Низами паша; Артин Ефенди Дадидан, државен потсекретар во одделот за надворешни работи;

Кои, снабдени со неопходните полномошја, се договорија за следните членови:

§1. Новите граници помеѓу Османлиската држава и Грција се утврдени како што следува:

Новата линија на границата, почнувајќи кај превојот Каралик-Дервенд, помеѓу устијата на Саламбријас и Платамона, околу 4 км. јужно од оваа последна точка свртува спрема запад, следејќи ги гребените на планините, минува прво помеѓу Кранија и Аварница, потоа помеѓу Незерос и Аналипсис, излегува на врвот на планината Годаман, потоа се симнува кон југ, следејќи ги гребените (слеме) на Олимп стигнува на врвот Кокинопетра, па потоа, земајќи од таа точка правец кон запад, останувајќи на истиот гребен (слеме), поминува помеѓу Лигара и Дервени-Мелон и стигнува до врвот на планината Критира. Оттука, насочувајќи се кон југ, линијата стигнува на десниот брег на Ксерагис и следејќи ја линијата на разводникот спрема југозапад стигнува на врвот на висовите кои лежат северно од селото Заркос, потоа свртува кон северозапад во правец на Диминица и држејќи се по линијата на разводникот, го остава на Османлиската држава селото Елефтерохорион. Пред да стигне до Диминица, на некои 18 километри од тоа место, линијата свртува на запад, постојано по линијата на разводот, и се приближува до селата Фламуристи, Гавронон и Георгица, за да излезе на врвот на планината Крачово. Насочувајќи се потоа по гребенот на таа планина, таа минува по врвовите на планините Зигос, Докини и Перистерии и стигнува до реката Арта, следејќи го потокот кој ја одведува по најкраткиот пат на дождовната вода од врвот Перистерии до таа река, проаѓајќи блиску до селата Каларитес и Микалици.

Тоа разграничување ќе биде утврдено на лице место од една комисија, составена од делегатите на шесте сили и двете заинтересирани страни.

Таа комисија за разграничување решенијата ќе ги донесува со мнозинство гласови, со тоа што секоја држава ќе има само еден глас.

Таа мора да се состане во рок од осум дена од ратификацијата на оваа конвенција или доколку е можно и порано за да започне со работа.

§2. Пунта и нејзината територија, како што е одредено со членот 1 на Актот потпишан во Цариград на 21 јули 1832 година се препушта на Грција.

Сите утврдувања кои доминираат на влезот на заливот Арта, како од страната на Превеза, така и од страната на Пунта, ќе бидат разоружани во рок од три месеци од потпишувањето на оваа Конвенција и ќе останат разоружани во време на мир помеѓу двете држави.

Пловењето во заливот Арта ќе биде слободно.

§3. Животот, имотите, честа, верата и обичаите на жителите на оние места кои ќе ѝ бидат дадени на Грција, кои ќе останат под елинска администрација строго ќе бидат почитувани. Тие во целост ќе ги уживаат истите граѓански и политички права како и другите елински поданици.

§4. Грчката влада ќе го признае правото на сопственост над фармите, како и над пасиштата, ливадите, утрините, шумите и сите други земјишта или други недвижности во посед на приватник или заедница врз основа на фермани, хоџети, тапии и други исправи, или османлиски закони, во местата кои ќе ѝ бидат препуштени на Грција.

Исто така ќе бидат признати правата на сопственост на добрата наречени вакафи, кои служат за издржување на џамии, колеџи, училишта и други добротворни установи.

§5. Н.В. Султанот, како и досега, ќе располага со оние царски добра, чии што приходи одат на сметка на Царското семејство.

Во случај на оспорување на природата и намената на тие добра, прашањето ќе биде поднесено на Комисијата чие што формирање е предвидено со членот 9 на оваа Конвенција, а потоа, по потреба, според одредбите на истиот член, на решение кај Силите посреднички.

§6. Никој не може да биде лишен од сопственоста, освен по потреба за општата корист, што мора да се констатира на начин одреден со закон, со праведна и благовремена отштета.

Ниту еден земјосопственик не смее да биде принуден да го продаде своите имоти на обработувачите, ниту да им препушти дел од нив и не смеат да се воведуваат никакви модификации во односите помеѓу сопствениците и обработувачите, освен според законот кој се применува во целото кралство.

Сопствениците кои живеат надвор од Кралството, а поседуваат недвижности на препуштените територии ќе можат да ги издаваат тие недвижности под закуп или да ги дадат на управа на трети лица.

§7. Жителите, на соседните покраини на териториите отстапени на Грција, кои одамна имаат обичај да ги праќаат своите стада на ливади и пасишта, како и фармите сместени на тие територии, ќе ја уживаат истата корист како и порано.

§8. На териториите отстапени на Грција на муслиманите им се обезбедува слобода на религијата и обавување на тој култ.

Нема ни најмалку да се чепка во автономијата и хиерархиската организација на постојните муслимански заедници или на оние кои дополнително би се формирале, ниту во управувањето со фондовите и недвижностите кои им припаѓаат.

Со ништо нема да се спречуваат односите на тие заедници со нивните духовни поглавари во религиозните работи.

Локалните шеријатски судови и понатаму ќе ја вршат својата јурисдикција за чисто религиозните прашања.

§9. Една османлиско-грчка комисија ќе има задача во рок од две години да ги среди сите работи во врска со државната сопственост, како и со интересите на поединци кои тука би можеле да бидат. Таа комисија ќе мора да ја утврди отштетата која Грција ќе мора да ѝ ја плати на Османлиската држава за добрата кои ќе бидат признати дека припаѓаат *bona fide* на Османлиската држава со така што тоа ќе се плаќа годишно.

Прашањата за кои не може да се постигне спогодба ќе бидат дадени на решавање на Силите посреднички.

§10. Грција ќе мора да поднесе еден дел од османлискиот јавен долг, соодветно на приходите на препуштените територии. Тој дел дополнително ќе биде одреден со преговори помеѓу Високата Порта и претставниците на Силите посреднички.

§11. Кон муслиманите не смеат да бидат преземени никакви исклучиви, ниту вонредни мерки на разоружување.

§12. Грчката влада ќе поднесе пред Собранието закон за обновување на Конвенцијата од 1856 (1272) која се однесува на гонењето на разбојниците.

§13. Лицата кои потекнуваат од териториите препуштени на Грција или и сега таму живеат, а сакаат да ја задржат османлиската националност, ќе имаат можност во рок од три години од ратификацијата, откако претходно ќе дадат изјава на надлежните власти, да го пренесат своето место на живеење во Османлиското царство и таму да се населат, во тој случај ќе им биде зачувано османлиското државјанство.

Тие кои ќе емигрираат во наведениот рок од три години и понатаму ќе ги уживаат олеснувањата наведени во третиот параграф на членот 6 од оваа конвенција во корист на сопствениците населени надвор од кралството.

Во тек на истиот тригодишен рок муслиманите нема да бидат обврзани на воена служба.

§14. Комисијата која ќе биде формирана, според членот 9 на оваа конвенција, ќе има задача, во најкраток можен рок, да ги среди прашањата во врска со заостанатите порези должни на османлиската влада од препуштените територии, како и тие со порезите кои можат да бидат готови за наплата во оваа година.

§15. Поединости за евакуацијата и преносот на препуштените територии се уредени со посебен акт, кој е приложен на оваа конвенција, останува со неа и има иста сила и важност како да е нејзин дел.

Османлиските царски трупи ќе бидат должни да се повлечат од отстапените територии во роковите утврдени со тој акт.

Царската османлиска влада ќе се погрижи тие рокови да бидат што пократки.

§16. Договорено е Силите посреднички да го задржат правото да делегираат технички комесари заради надгледување на операцијата во врска со отстапувањето на териториите.

§17. И Османлиската држава и Грција ќе дадат целосна амнестија на сите лица кои евентуално биле вpletени или компромитирани во политичките настани, кои претходеа на оваа конвенција, а се однесувале на прашањето која таа го решава.

§18. Конвенцијата која денес е склопена помеѓу Н.В. Османлискиот цар, Н.В. Царот на Германија и Крал на Прусија, Н.В. Царот на Австрија, Крал на Чешка и т.н. и Апостолски крал на Унгарија, Претседателот на Република Франција, Н.В. Кралицата на Обединетото кралство на Велика Британија и Ирска, Царица На Индија,

Н.В. Кралот на Италија и Н.В. Царот на цела Русија, веднаш ќе бите пропратена со потпишување на Конвенција помеѓу Н.В. Османлискиот Цар и Н.В. Кралот на Грција, кои ќе ги содржи истите одредби.

АНЕКС.*

§1. Териториите кои што ќе бидат приклучени на Грција се поделени во шест секции според индикациите одбележени во приложената карта.

§2. Евакуирањето на една од овие секции, ќе биде направено во време на три недели, почнувајќи од датумот фиксиран за размена на ратификациите на конвенцијата, потпишана на 23 мај годинава.

Четириите други секции ќе бидат комплетно евакуирани во период од три месеци, почнувајќи од истата дата.

Шестата секција, во која припаѓа Волос и претставува единствено пристаниште преку кое османлиската влада ќе може да ги извлече своите материјали, ќе биде евакуирано во следните два месеца т.е. во период од вкупна должина пет месеци, почнувајќи од датата фиксирана за размена на ратификацијата на истата конвенција.

Се подразбира овие разни должини на времетраењето да се скратат ако е тоа можно.

Османлиските власти ќе направат инвентарен попис на материјалите кои што не ќе можат да бидат однесени во наведеното време од пет месеци.

§3. Посредничките сили ќе именуваат воени делегати кои што ќе сочинуваат комисија одредена да служи како посредник во евакуирањето на османлиските власти и заземањето на позициите од грчките власти на приклучената територија.

Оваа комисија ќе извршува општ надзор врз евакуацијата, исто како и врз окупирањето на приклучените територии. Таа ќе интервенира со цел да воспоставува договор помеѓу командантите на двете страни, било тоа да се однесува на војничкото движење од страна на другиот, било да одреди растојание кое постојано ќе ги одвојува трупите на двете сили, како и времето кое треба да помине меѓу евакуацијата и заземањето во посед на разните точки при приклучувањето.

* T. E. HOLLAND, The european concert and..., p. 68-69.

§4. Османлиските и грчките власти ќе дадат помош во заштитата на оваа комисија при извршувањето на нејзината мисија.

§5. Овој акт е интегрален дел на конвенцијата, потпишана истиот ден во Цариград и ќе ја има истата сила и вредност.

Дека ова е веродостојно овластените полномошници се потпишуваат и ги ставаат своите печати.

Цариград, 24 мај 1881.

Џорџ Гошен ѝ Хеџфелд
Каличе ѝ Тисо
Л. Корти ѝ Новиков
Сервер ѝ Мухтар
Али ѝ Артин Дадијан

Документ 42

ПРОГЛАСУВАЊЕ НА СРБИЈА ЗА КРАЛСТВО*

Милан IV Обреновиќ,

По милоста божја и вољата народна Кнез српски.

Прогласуваме и објавуваме на сите и секому дека Народното собрание реши, и Ние го потврдивме и го потврдуваме ова што следи:

§1. Кнежевството Србија се прогласува за Кралство Србија.

§2. Кнезот Милан IV Обреновиќ се прогласува за наследен Крал на Србија под името Милан Први. Кралот и Кралицата ќе ја имаат титулата „Кралство Величество“.

§3. Престолонаследникот принц Александар М. Обреновиќ се прогласува за принц наследник на кралскиот престол на Србија. Принцот престолонаследник ќе ја има титулата „Кралско Величество“.

§4. Овој закон стапува на сила откако ќе го потпише Кралот и со него во сите земски закони Кнез, кнежевски и т.н. се заменуваат со Крал, кралски и т.н.

Им препорачуваме на нашиот претседател на министерскиот совет, министер за надворешни работи да го обнародат овој закон, а на сите наши министри да се грижат за негово извршување; на властите им наредуваме по него да постапуваат, а на сите и секому да му се покоруваат.

Во Белград, 22 февруари 1882.

Драг мој народе!

Со денешниот ден, Јас, по едногласната и еднодушната волја на твоите претставници, по волјата која е верна и чист израз на твојата волја, твојата душа, твоите мисли, твоите тежнења, во Србија воспоставив кралство.

* Дејан Микавица, Владан Гавриловиќ, Горан Васин, *Знамениџа документи за историју српског народа 1538-1918*, Филозофски факултет Нови Сад, Нови Сад, 2007, с. 340-343.

Со денешниот ден, Јас ја примам наследната Кралска круна која Ти, преку твоите претставници, ми ја пружи со цврста волја и својот живот на тебе, твојата среќа, твојата иднина да го посветам, со цврста волја секогаш да те водам по патот на честа и правда, пат на кој ќе ја обезбедуваш и гарантираш својата слобода и самостојност со твојата мудрост и патриотизам, на кој пред Европа секогаш цврсто ќе стоиш како факт на напредокот, редот и мирот, а за себе ќе стекнеш нов углед, нова слава.

Со овој свечен чин, достоинствено е крунисан политичкиот тек околу кој со таковското знаме на Обреновиќите, а со твоето пожртвување и со она на твоите дедовци се создаде, развиваше и до независност стигна нашата мила татковина. Тоа што е создадено со благороден труд, тоа што нашата татковина ширум цела Европа предизвика одраз на симпатии и нејзина моќна подршка, а со тоа нас не обврза да имаме длабоки чувства и трајна благодарност кон неа; тоа што никна со работа и напори на сите генерации на нова Србија, денес со воодушевената волја на Народното претставништво го доби толку посакуваниот израз кој ни е наследен од нашето минат, кој е согласен со нашата позиција во сегашноста и која секогаш ќе може да биде цврста и неодолива гаранција за иднината.

Драг мој народе!

Завршувајќи го со денешниот ден периодот на кнежевството во обновена Србија да оддадеме почит на сенката на бесмртниот ослободител, таковски јунак, Кнезот Милош Обреновиќ I, да се поклониме пред маченичкиот венец на витешкиот и незаборавен кнез Михајло Обреновиќ III, да посакаме мир на душата на сите со чиј труд, Србија може да го дочека радосниот ден на кој кралскиот престол – скршен повеќе од неслога отколку од туѓата сила – еве повторно со сложниот глас на Народното претставништво се подига во редот на кралските престоли во Европа.

Отварајќи ја новата ера во историјата на обновена Србија, да ги обновиме, драг мој народе, своите срца со чувства на благородност, патриотизам и пожртвување, кои единствено и помогнаа и помагаат на татковината да ја заземе оваа позиција. Нека со овој голем ден во сечија душа постојаната љубов кон татковината уште повеќе да се зголеми; нека трудот на секој работник во секоја гранка на повеќестручниот и обемен живот на народот, со кој напредокот на земјата се создава, се подигне со нов полет и одушеви со нова светост. Нека светлото име биде осветено со се поголемиот развој на граѓанските вредности, се поголема љубов кон законитоста, напредокот, слободата и редот. И во нив, само во нив, новото Кралство ќе

ги најде своите крилја, и со кои покрај светлото име неодложно ќе се вивне кон исто така светлата иднина.

Оваа иста воодушевена сила, која безмалку скоро петстотини години е држена како аманет на традицијата за Кралското достоинство во Србија, денес громогласно проговори на устата на Народно-претставништво; денес одекнуваат гласовите на чиста народна радост од Тимок до Дрина, од Белград до Врање. И во таа радост, драг мој народе, еве те поздравува првиот Крал на нова Србија.

Нека Семожниот, чие провидение до сега ја штитеше и напред ја водеше нашата мила Србија, погледа со своето Семожно око и ја благослови со Својата Семоќна десница оваа нова народна придобивка.

Во Белград, на 22 февруари 1882.

Крал Српски
Милан Први

Документ 43

КОНВЕНЦИЈА ЗА ОКУПАЦИОНИОТ ДОЛГ НА БУГАРИЈА КОН РУСИЈА*

§1. Кнежевската бугарска влада признава дека ѝ должи на Руската царска влада за трошоците на окупацијата од руските царски војски, согласно со решенијата на Берлинскиот договор, сума од 10.680.250 книжни рубли и 43 копејки.

§2. Кнежевската влада се задолжува да го исплати тој долг според следното: На 1/13 септември 1883 г., 400 000 рубли; во временски интервал од дванаесет години од 1884 до 1895 г., секоја година по 800.000 рубли кои ќе се исплаќаат во два рока, 1/13 јануари, на 1/13 јули секоја година, поточно по 400.000 рубли за секој од тие два рока.

На 1/13 јануари 1896 г. ќе бидат исплатени 400.000 рубли и на 1/13 јули истата година и остатокот од 280.250 рубли и 43 копејки.

§3. Споменатите уплати од членот 2 ќе се прават од кнежевската влада во Народната банка во Софија, во името и по заповед на Царската влада, во левови (или франци) според дневниот курс од датата на исплата.

§4. Царската влада се откажува да бара исплаќање на каква и да е лихва за количеството на споменатиот долг, како за минатото време од почетокот на окупацијата до датумот на потпишувањето на сегашната спогодба, така и од датата на потпишувањето до целосното исполнување на долгот.

§5. Сегашната спогодба ќе се ратификува и ратификациите ќе се разменат во С. Петербург во рок од шест недели или порано, ако тоа е можно.

С. Петербург, 16 јуни, 1883.

за Русија: Гирс
за Бугарија: К. А. Цанков

* *Външната политика на България*, том първи, София, 1978, с. 461-463.

Документ 44

МАНИФЕСТ НА КНЕЗОТ АЛЕКСАНДАР БАТЕНБЕРГ
ЗА ПРИЗНАВАЊЕ НА ОБЕДИНУВАЊЕТО НА
БУГАРИЈА СО ИСТОЧНА РУМЕЛИЈА*

Трново, 8 септември 1885.

Да биде познато на мојот сакан народ дека на 6-ти овој месец жителите на таканаречената Источна Румелија, по соборувањето на тамошната досегашна и изборот на друга привремена влада, објавија обединување на Источна Румелија со Кнежевството и едногласно ме прогласија за кнез и на таа област.

Имајќи ги предвид благосостојбата на бугарскиот народ, неговата силна желба за слевање на двете бугарски држави во една и постигнувањето на неговата историска задача, јас го признавам обединувањето за готово и прифаќам, отсега па понатаму, да бидам и се именувам за Кнез на Северна и Јужна Бугарија.

Примајќи го управувањето на таа област, објавувам дека животот, имотот и честа на сите мирни жители, без разлика на вера и народност, ќе бидат заштитени и гарантирани. За заштитата на редот и мирот се превземени сите потребни мерки и со нарушувачите на истите ќе се постапува со сета строгост на законот.

Се надевам дека мојот сакан народ и од двете страни на Балкан, кој со таква радост и ентузијазам го пресретнува овој голем настан, ќе ми го даде своето содејство на зајакнувањето на светото дело – обединувањето на двете бугарски области во една држава и ќе биде готов да ги направи сите жртви и усилби за запазувањето на единството и независноста на нашата мила татковина.

Нека Бог ни биде на помош во оваа нужна и голема преземна дејност.

Издаден во старата бугарска престолнина Велико Трново, денес на осми септември 1885 година.

Александар

* *Българските царе в Народношо собрание (1879-1946), Тронни слова, София, 1996, с. 399.*

Документ 45

 БУКУРЕШКИОТ ДОГОВОР ЗА МИР
 СКЛУЧЕН ПОМЕЃУ ТУРЦИЈА, СРБИЈА И БУГАРИЈА*

Н.И.В. Султанот, Император на Османлиите, во својство на синзерен на Бугарското кнежевство, Н.В. Српскиот крал и Н. В. Бугарскиот кнез, воодушевени со еднаква желба за воспоставување мир помеѓу Кралството Србија и Кнежевството Бугарија, за таа цел ги снабдија своите полномошници,

Од една страна:

Н.И.В. Султанот: Абдулах Меџид паша, Румелискиот беглербег, Директор на печатот во Императорското министерство за надворешни работи, одликуван со орденот Османие од трет степен и со орденот Меџидие од четврт степен и т.н., како прв делегат;

Н.В. Бугарскиот кнез: Господинот Иван Евстатијев Гешов, управник на Бугарската народна банка и т.н., како втор делегат чиј избор беше одобрен од Н.И.В. Султанот

И од друга страна:

Н.В. Кралот на Србија: Господинот Чедомил Мијатовиќ, негов вонреден пратеник и полномошен министер во Лондон, командор на кралскиот орден Бел орел, офицер на кралскиот орден Таково и т.н.

Откако ги соопштија своите полномошностија и ги најдоа во добра и соодветна форма, се согласија во однос на тоа што следува:

Мирот е воспоставен помеѓу Кралството Србија и Кнежевството Бугарија од денот на потпишување на овој договор.

Овој акт ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Букурешт во рок од 15 дена или поскоро ако е можно.

За уверение на тоа договорот кои делегатите го потпишаа на него ги ставија и своите печати.

Букурешт, 19 февруари (3 март) 1886.

А. Маџид

Ч. Мијатовиќ ѝ Ив. Е. Гешов

* Г. П. Генов, *Международни акти и договори...* с. 339-345.

Документ 46

ОБЕДИНУВАЊЕ НА СЕВЕРНА СО ЈУЖНА БУГАРИЈА
ЦАРИГРАДСКА КОНФЕРЕНЦИЈА ЗА УРЕДУВАЊЕ НА
ПРАШАЊЕТО НА ИСТОЧНА РУМЕЛИЈА: ЕРМАНИЈА,
АВСТРО-УНГАРИЈА, ФРАНЦИЈА, ИТАЛИЈА, ВЕЛИКА
БРИТАНИЈА, РУСИЈА И ТУРЦИЈА*

Силите се согласни отсега да ги прифатат прописите за работите на Источна Румелија така како што се формулирани подолу и се согласни тие веднаш да бидат објавени под оваа форма и да бидат ставени во дејство:

1. Општата управа на Источна Румелија ќе биде доверена на Бугарскиот кнез согласно со §17 од Берлинскиот договор.

2. Додека управувањето на Источна Румелија и тоа на Бугарија ќе бидат во рацете на една и иста личност, муслиманските села во Крцалиската околија, како и муслиманските села расположени во Родопската област и останати до сега вон управата на Источна Румелија ќе бидат одделени од таа провинција и ќе бидат управувани директно од Императорската влада, наместо правото на Високата Порта, договорено во првата алинеја на §15 од Берлинскиот договор.

Разграничувањето на оваа околија и на предметните села ќе биде направено од една техничка комисија назначена од Високата Порта и од Бугарскиот кнез. Таа ќе делува на местото и ќе води сметка, природно, за неопходните стратегиски услови, најмногу за интересите на Императорската влада.

За да може да се обезбеди постојан ред и спокојство во Источна Румелија, како и напредок на сите поданици на Н.И.В. Султанот, кои живеат во таа провинција, една комисија, назначена од Високата Порта и од Бугарскиот кнез, ќе има задача да го проучи Органскиот устав и да го промени според барањата на новата положба и месните потреби. Сите интереси на Османлискиот императорски трезор ќе бидат земени предвид.

Оваа комисија ќе ги заврши во рок од четири месеци своите работи кои ќе ѝ бидат дадени за санкционирање на Цариградската конференција.

* Б. Кесјакџовъ, *Принос към дипломатическата история на България*, София, 1925, с. 19.

Додека тие измени бидат санкционирани, грижата за управата во областа, според формите барани од сегашните состојби ќе биде доверено на благоразумноста и верноста на Кнезот.

4. Сите други упатства на Берлинскиот договор во однос на Кнежевството Бугарија и Источна Румелија се и остануваат во сила и реализација.

Силите исто така ќе дадат своја санкција на овој акт на една Конференција која ќе треба да се одржи во Цариград, кога тие ќе можат да го санкционираат ревидираниот Устав на Источна Румелија.

Цариград, 5 април 1886, во Императорскиот дворец Топхане.

Саид ѝ Сервер
Каличе ѝ Радовиц
Нелидов ѝ В. А. Вајт
Галвања ѝ Габриел Аното

Документ 47

**ФЕРМАН ЗА НАИМЕНУВАЊЕ НА
КНЕЗОТ АЛЕКСАНДАР БАТЕНБЕРГ
ЗА ГУВЕРНЕР НА ИСТОЧНА РУМЕЛИЈА***

20 април 1886.

Во согласност со одредбите на Берлинскиот договор и спогодбата за покраината Источна Румелија кои ги договорија и потврдија полномошните претставници на силите потписнички на тој договор, собрани на конференција во нашата престолнина за што Вашето Величество го извести уредот на нашиот Голем Везир, решено е на Вашата разбраност и верност да ѝ се препушти управата над таа покраина.

Бидејќи таа одлука е поднесена на нашето царско одобрување, нам ни се допадна, по нашата голема милост и нашата сè поголема доверба во Вас, на овој шести ден од месецот Реџеб, 1303 година, да донесеме наредба со која управата на Источна Румелија се доверува на вашите заслуги и способности. Следствено на тоа, нашиот Царски диван го издаде овој наш ферман со кој вам ви се доверуваат тие функции.

Така Вашето Величество отсега ќе се грижи, со интелигенцијата и верноста кои ја карактеризираат, добро да управува со оваа покраина според нашите великодушни намери и да ги вложува сите свои напори, според нашата најдрага желба, да обезбеди ред и спокојство во Источна Румелија, како и благосостојба и среќа на целото население без разлика, да ја применува споменатата спогодба и така се повеќе кон себе да ја привлекува нашата добронамерност.

* Балкански ујоворни односи 1876-1918, Београд, 1998, с. 200-201.

Документ 48

МАНИФЕСТ ЗА АБДИКАЦИЈА НА КНЕЗОТ АЛЕКСАНДАР I ДО БУГАРСКИОТ НАРОД*

Софија, 26 август 1886.

Ние Александар I,

Со божја милост и волја на народот Кнез на Бугарија,

Откако се убедивме во жалната вистина дека Нашето напуштање на Бугарија ќе го олесни воспоставувањето на добри односи помеѓу Бугарија и нејзината ослободителка Русија и како добивме уверение од Владата на Неговото Императорско Величество, Рускиот цар, дека независноста, слободата и правата на нашата држава ќе останат неначнати и дека никој нема да се меша во нејзините внатрешни работи, му објавуваме на нашиот сакан народ дека се откажуваме од Бугарскиот престол и како сакаме да покажеме пред сите колку ни се драгоцени и мили интересите на нашата татковина и како за нејзиното добро и независност, Ние сме готови се да жртвуваме, дури и тоа што ни е поскапо од нашиот живот.

Како ја изразуваме Нашата искрена и срдечна благодарност за чувствата на љубов и преданост кои целиот наш народ ги негувал и ги негува кон Нас во радосни и тажни денови, кои ги преживеа бугарската држава и престол од нашето стапување на бугарската земја, Ние излегуваме од границите на Кнежевството, ние упатуваме и ќе упатуваме до крајот на животот топли молитви кон Семокниот Бог, за да ја зачува, пази и помага на Бугарија да стане голема, силна, среќна, целокупна и независна.

Како ги назначуваме за регенти Стефан Стамболов, Петко Каравелов и потполковникот Сава Муткуров, ги повикуваме сите бугарски граѓани да се потчинат и да ги исполнуваат заповедите и наредбите на регентството и министерството кои се поставени од мене, да го чуваат мирот и тишината за да не се усложни и така тешката позиција на татковината. Нека Господ ја пази Бугарија.

* *Българскиите царе в Народношо собрание, с. 402-403.*

Документ 49

ПРОКЛАМАЦИЈА ДО БУГАРСКИОТ НАРОД*

Ние Фердинанд I,

Со божја милост и волјата на народот Кнез на Бугарија,

По свеченото полагање на заклетвата пред Великото Народно Собрание во старата бугарска престолнина, му објавуваме на нашиот сакан народ дека ги земаме во нашите раце браздите на управувањето на земјата, која ќе ја управуваме согласно со нејзиниот основен закон и за процветот, големината, славата за која ќе ги употребам сите грижи и активности кои зависат од нас, и како секогаш ќе бидеме готови да го жртвуваме и својот живот за нејзиното добро.

Стапувајќи на престолот на славните бугарски цареви, Ние сметаме за Наша света должност да ја искажеме нашата искрена благодарност на доблесниот бугарски народ, како за довербата која ни ја искажа преку нашиот избор за Бугарски кнез, така и за неговото патриотско и благоразумно однесување во тешките и усилни времиња кои нашата земја ги помина. Херојските усилби кои народот ги направи за запазување на неговата независност, чест и интереси, ги придоби симпатиите на целиот образовен свет и на секому му вдахна вера во неговите животни сили дека тој е достоин за една по-добра и светла иднина.

Исто така им благодариме на г.г. регентите и нивната влада за паметното и успешно водење на државните дела со кои во најкритичните времиња можеа да ја запазат независноста и слободата на нашата земја.

Бидејќи сме целосно убедени дека нашиот народ и неговата храбра војска ќе се сплотат околу нашиот престол и ќе не подржат во сите усилби и грижи за доброто на нашата татковина, го повикуваме божјиот благослов врз сите наши дела и потфати.

Да живее слободна и независна Бугарија!

Велико Трново, 2 август 1887.

* *Българскиите царе в Народношо собрание, с. 71-72.*

Документ 50

ГРЧКО-ОСМАНЛИСКИ МИРОВЕН ДОГОВОР*

Цариград, 4 декември 1897.

§1. Турско-грчката граница е исправена како што тоа е нацртано на картата, пропратена со детален опис и додадена кон прелиминарните услови за мир, како што следи:

Новата граница поаѓа од Солунскиот залив до устието на реката Потамос; таа ја следи споменатата река до Папулијас, потоа се насочува на северо-запад, кон старата граница со која се состанува на врвот Карагаци (кота 1063), оставајќи ги Калавија и Аигамотика на Грција. Потоа оди кон селата Кранија и Рапсани, оставајќи ги на Грција. Таа ги обиколува, од јужната страна, врвовите Аналипсис-Рапсаниоткис (кота 3263) и Сопото (4072); од врвот Сопото се насочува на Незерос, следејќи го скоро целосно дното на падините на езерото Незерос, и се враќа на старата траса кај манастирот Атанасиос северно од селото Незерос.

Од манастирот Атанасиос таа повторно се спушта кон југ, следејќи го подножјето на падините на запад од езерото Незерос, се додека не се сретне со водениот тек Кодрисиотико; оттаму се насочува кон висот Кокинопетра, на југоисток од Годоман. Од Кокинопетра таа се насочува на запад, ја преминува долината Агриполи и стигнува до потпорниот ѕид на исток од Велецико (3671), околу два километри од тој врв.

Од таа точка таа оди скоро паралелно со линијата на старата граница, на далечина од околу два километри, следејќи го по должината врвот Менексос и брегчето Мелуна до местото северно од селото Лигарија.

Приближно еден километар западно од Лигарија таа свртува на југ, во должина од околку три километри, потоа повторно поаѓа во правец на запад и се состанува со старата граница северно од Курциовали (кота 1900). Оттаму таа го обиколува селото Курциова-

* Балкански ујговорни односи, т. I, с. 221-225.

ли од запад и јужно од тоа село повторно свртува на исток, минувајќи северно од врвот А. Георгиос (2066); потоа го обиколува масивот Лосфаки следејќи го подножјето на тој масив од исток и оставајќи ѝ го на Грција патото од Тирнавос во Мелун, повторно излегува на старата граница на врвот (12000, на околу три километри северозападно од Тирнавос.

Таа повторно се одвојува од старата граница кај местото Беј-Дејирмени, на брегот на реката Ксеријас, го обиколува од исток масивот Сидеропалуки (16940 и стигнува до реката Саламвријас, еден километар западно од Гуница; оттаму се насочува спрема југ, па свртува кон запад, на североисток од местото Куцо-Керо, проаѓајќи на околу еден километар далечина северно од тоа село. Таа повторно ја минува Саламвријас и го следи подножјето на падините на левиот брег на реката, насочувајќи се кон запад врвот Бабу (2147) кој го обиколува од југ; потоа повторно свртува кон север, следејќи ги врвовите на планините, го остава врвот Бабу на исток и продолжува кон север до на еден километар југозападно од тој врв (1600); потоа се насочува кон запад, одејќи по линијата оддалечена околу два километри од старата граница, со која се состанува на аголот која оваа го формира на север од Грицанон.

Новата линија го пресекува тој агол на запад од Елефтерохион, чиј врв е на височина од 1742 стапки.

Границата ја следи старата траса до врвот Горце (3196 стапки), а оттука свртува на север кај тригонометриската точка Барбери, каде се состанува со старата граница. Таа оди по неа до Пикнадос, а потоа се насочува кон врвот Митрица (4418 стапки)

Од Митрица таа ја следи старата траса до врвот Насадико, сместен северозападно од селото Керасија-Сино; од Насадико таа свртува кон запад, на врвот Куцуру (1916 стапки), каде повторно се состанува со старата траса, проаѓајќи на еднаква оддалеченост од селото Крицотадес и врвот од 2555 стапки, кој го остава на Турција.

Од врвот Куцуру таа оди по старата траса до врвот Агиос Елијас; од таа точка таа оди право на врвот Цума-Псити, минувајќи северно од селото Керасија.

Од Цума-Псити таа ја следи старата траса до врвот Бугарско ; оттука оди скоро по права линија на врвот Цуманаита (3091 стапка) северозападно од Нострово, каде што повторно се состанува со старата траса, која ја следи сè до аголот која таа го прави на еден километар југозападно од селото Сагијада.

Од тој агол новата граница оди кон југозапад на врвот Грибово (4786) кој го обиколува од југ; потоа се насочува на запад, минува

5000 метри северно од селото Генералис, на километар северно од врвот од 4000 стапки; оди долж платото на чиј што крај се наоѓа тој врв, минува километар јужно од врвот од 4200 стаки, потоа се симнува право на југ минувајќи на 500 метри западно од селото Малакиси ја преминува Саламвријас на километар западно од тоа село, кај котата 2180 стапки, минува на километар источно од врвот 3700 и повторно се состанува со реката која се симнува од врвот Доками западно од врвот Кизил-Тепе. Потоа го следи текот на таа река врвот Доками (6244 стапки) каде повторно се состанува со старата траса и тука завршува исправката на границата.

Тоа разграничување ќе го изврши, на лице место, комисија составена од делегати на двете заинтересирани страни и воените делегати на амбасадите на посредничките сили.

Комисијата за разграничување ќе мора да се состанува без прекини, таа мора веднаш да оди на лице место и без одложување да ја почне својата работа. Таа ќе донесува одлуки со мнозинство гласови на трите интервентни страни.

Додека трасата се спроведува на лице место, можно е во неа да се внесат лесни модификации од стратегиска гледна точка, во корист на Османлиското царство, по пат на спогодба помеѓу делегатите на Високата Порта и останатите сили.

Конечниот акт за разграничување со додадената карта, која ќе ја подготви и потпише Комисијата за разграничување, ќе претставува составен дел на овој договор.

§2. Грција ќе ѝ плати на Турција воена оштета од четири милиони турски лири, според условите предвидени во §2 на Прелиминарните услови.

§3. Евакуацијата на Тесалија ќе се изврши според условите дадени во §6 од Прелиминарните услови за мир; таа ќе се изврши во рок од еден месец од моментот кога Силите ќе признаат дека се исполнети условите за мир и кога Меѓународната комисија распише заем за воената оштета, согласно со одредбите на финансиската спогодба спомената во тој член.

Начинот на евакуација и предавањето на евакуираните места на грчките власти ќе го одредат делегатите на двете заинтересирани страни, со учество на делегатите на Големите сили.

§4. Воените заробеници ќе бидат разменети веднаш по ратификацијата на овој договор.

§5. Целосна и потполна амнестија даваат двете страни на сите личности кои биле компромитирани во настаните кои ѝ претходеа на објавата на војната и следеле по неа.

§6. Поданиците на двете држави чија ситуација пред законот е исправна ќе можат да претстојуваат и проаѓаат низ територијата на другата земја слободно како и порано, само двете договорни страни си го оставаат на себе правото да им одбијат пристап на својата територија на оние поданици на другата земја кои биле осудени од судовите или кои се службено протерани заради поранешна вина и прекршување на општото право.

За тоа ќе се даде претходно известување на соодветното пратеништво.

§7. Муслиманите кои живеат во Тесалија или потекнуваат од неа, било да, спрема §13 на Конвенцијата од 24 мај 1881 г., стекнале грчко државјанство или не, ќе бидат слободни да емигрираат или да станат роднокрајни во Турција. Тие кои стекнале грчко државјанство, ќе имаат, откако претходно ќе дадат за тоа изјава на надлежните власти, во рок од три години од ратификацијата на овој Акт, да се решат за османлиско државјанство. Сите иселеници и понатаму ќе имаат право целосно и без никакви пречки да го уживаат својот имот во Грција и со него да управуваат.

Реципрочно, истите поволности се даваат на жителите на териториите кои ѝ се вратени на Турција, со новата исправка на границата, како и на поединци кои потекнуваат од тие територии или во нив се навистина роднокрајни.

Истите тие жители на териториите вратени на Турција или лицата кои потекнуваат од нив, како и претставниците на установите или општините во тие места кои би имале недвижен имот во Тесалија ќе можат слободно да ја минуваат границата за да го обработуваат или да го управуваат, како и порано, при што не смее да им се прават никакви пречки.

Исти такви поволности им се даваат и на жителите на Тесалија, или оние кои потекнуваат од неа, како и на претставниците на установите или општините кои би имале недвижен имот на териториите вратени на Османлиското царство.

§8. Исполнувајќи го §4 на Прелиминарните услови за мир, Грција ќе ѝ плати на Турција, сума од 100.000 турски лири, како дополнување на штетата, заради загубите кои ѝ ги нанеле грчките сили.

Таа сума ќе се исплати во истиот рок во кој е и воената отштета.

§9. Без да се зафаќа во начелото на имунитетот и привилегиите кои Грците ги уживале пред војната еднакво како и државјаните на другите држави, ќе се склучат посебни договори помеѓу Турција и Грција заради спречување на злоупотреба на конзуларниот имунитет, пречките на редовниот тек на правдата, обезбедување на из-

вршување на изречените пресуди и заштита на интересите на османлиските и странските државјани и нивните спорови со грчките државјани, вклучувајќи ги и случаите на загуба.

До склучувањето и стапувањето на сила на Конвенцијата предвидена со §5 б) од Прелиминарните услови за мир, османлиските конзули во Грција и грчките во Турција ќе ги вршат своите административни функции врз истите основи како и пред војната.

Што се однесува до судските спорови помеѓу османлиските и грчките поданици, тие кои дошле пред судовите пред објавувањето на војната, во Турција ќе бидат третирани според режимот кој важел пред војната, а споровите кои се појавиле подоцна, според принципите на европското право, врз основа на турско-српската конвенција од 26 февруари/9 март 1896 г.

§10. Одредбите на Конвенцијата од 24 мај 1881 г. за отстапување на Тесалија на Грција важат и понатаму, освен оние кои се изменети со овој акт.

Високата Порта го задржува правото, за своите предлози заради решавање на прашањата кои произлегуваат од споменатата Конвенција, да побара поддршка од силите кои ја потпишале и чии одлуки Грција мора да ги прифати.

§11. Двете високи договорни страни се согласни во рок од три месеци од ратификацијата на овој договор да ги склопат следниве спогодби:

а) конвенција со која би се средиле спорните прашања на државјанствата врз база на проектот за кој Турција и Грција преговарале во 1876 г.

б) конзуларна конвенција под условите предвидени во првиот пасус на §9

в) договор за предавање на злосторниците заради реципрочно предавање на престапниците на општото право

г) конвенција за гонење на разбојниците на заедничката граница.

Двете страни го задржуваат правото дополнително да склучат договор за трговија и пловидба.

Додека не се склопи тој договор, на реципрочна основа се воспоставува слобода на трговијата и пловидбата.

§12-§13 – *за воспоставување на поштенски врски*

§14. За да се обезбедат добрососедските основи помеѓу двете држави владите на Турција и на Грција се обврзуваат дека нема да

трпат на своја територија делувања кои би можеле да ги пореметат безбедноста и редот во соседната држава.

§15. Во случај на несогласувања во текот на преговорите помеѓу Турција и Грција, едната или другата заинтересирана страна може да ги изнесе спорните точки на арбитража пред претставниците на Големите сили во Цариград, чии одлуки тогаш ќе бидат задолжителни за двете влади.

Таа арбитража може да се врши колективно или по посебни одредби на заинтересираните, и директно или преку посебни делегати.

Во случај на еднаква поделба на гласовите арбитражите ќе избераат еден надарбитар.

§16. Ратификацијата на овој конечен договор за мир ќе се изврши во рок од петнаесет дена од денес или порано ако е можно.

Цариград, 22 ноември / 4 декември 1897.

Тефвик
Хасан Фехми
Маврокордатос
Стефанос

Документ 51

ОРГАНСКИ СТАТУТ ЗА КРИТ*

18 декември 1897.

§1. Островот Крит, откако е прогласен за неутрален ќе ужива автономно владеење, продолжувајќи да биде дел на Османлиската империја.

§2. Извршната власт ќе се извршува преку Генерален гувернер, кој ќе биде христијанин, именуван на пет години од Н.И.В Султанот, со согласност на силите.

§3. Законодавната власт ќе се извршува преку Националното собрание, избрано и составено на начин кој ќе го гарантира претставувањето и интересите на муслиманското малцинство.

Законите ќе бидат извршувани преку санкционирање од страна на Генералниот гувернер.

§4. Директните и индиректните даноци му припаѓаат на островот.

Еден годишен долг ќе исплаќа на благајната на Османлиската империја, почнувајќи од...

§5. Генералниот гувернер ќе располага со вооружени сили на островот.

Османлиските сили концентрирани во некои точки на островот ќе се намалуваат пропорционално на sukcesивните гаранции одобрени на муслиманите, било за нивната лична безбедност, било за нивните имоти, и според оценките со кои овие гаранции ќе бидат признати како ефективни од страна на големите сили.

§6. Гаранциите дадени на муслиманите ќе опфаќаат:

1. Враќање на муслиманите од островот на нивните имоти,
2. Преземање на мерки за заштита од акти на насилство,
3. Да се обезбеди, со донесените одлуки од страна на јавните служби – законодавни, административни и судски, нужното сочувување на правата и имотите на сите Критјани.

* P. ALBIN, *Les Grands traites...*, p. 260-261.

Документ 52

ВОЕНА КОНВЕНЦИЈА ПОМЕЃУ РУСИЈА И БУГАРИЈА*

Петерсбург, 22 април 1902.

§1. Овој договор нема агресивни цели, туку има цел да се спротивстави на воената конвенција помеѓу Австро-Унгарија и Романија.

§2. По сила на изложеното во §1, овој договор ги има предвид само противдејствата против Австрија и Романија и не може да биде насочен против Турција или некоја друга балканска држава.

§3. Русија со сите сили ќе дејствува за запазување на целовитоста и неповредливоста на територијата на Бугарија.

§4. Во случај ако Бугарија или Русија или пак двете држави заедно бидат нападнати од Австро-Унгарија или Романија, или од двете држави или од Тројниот сојуз, тогаш договорните држави се задолжени да ги употребат сите свои сили и средства за борба со агресорите, без да запрат пред никакви жртви сè до постигнување на целосен успех.

§5. Ако Бугарија биде загрозна само од Романија, тогаш против последнава ќе бидат насочени бугарските вооружени сили. Ако Австро-Унгарија ѝ вети на Романија морална поткрепа или пак воена помош, тогаш Русија се задолжува на Бугарија да ѝ даде дипломатска подршка, ако пак Австрија премине на активни воени дејства против Бугарија, тогаш Русија ќе испрати, како помош на Бугарија, доволно воени сили за да се порази Австрија. Исто така ако Австрија, Романија или Тројниот сојуз, без да започнат војна со Бугарија ја нападнат Русија, Бугарија е должна да ги мобилизира своите сили кои ќе ги насочи согласно изработениот план и кога Русија ќе побара, ќе почне со дејствувања против австро-романските војски.

§6. Во случај на војна на Русија и Бугарија со Романија и Австро-Унгарија или со Тројниот сојуз, Бугарија ќе запази најстрога неутралност кон Турција и крајна внимателност во односите со неа за да не се предизвика усложнување на општата положба заради еден конфликт со таа држава.

* Б. КЕСЈАКОВЪ, *Принос към дипломатическата история*, с. 20-21.

Имајќи го предвид изложеното, откако ќе остави само еден мал дел од своите сили на Балканот заради набљудување на границите и запазување на редот и мирот во земјата, таа ќе ја насочи својата армија против Романија согласно со планот кој ќе биде изработен.

§7. Плановите за мобилизација и насочување на бугарската армија и нејзините делови, како и плановите за одбрана и настапување за исполнување на задачите и целите поставени од рускиот Главен Штаб треба истовремено да се изработат под раководство на рускиот Главен Штаб заедно со бугарското Воено министерство и се потврдуваат од Неговото Величество Серускиот Император. Според потреба тој ќе се прегледува, поправа и дополнува.

§8. Главното командување на вооружените сили на Русија и Бугарија во време на војна и раководењето на операциите, било да дејствуваат руската и бугарската армија заедно или посебно т.е. на посебни фронтови во војната, во секој случај му припаѓа на рускиот главен командант. Неговото Величество Бугарскиот кнез ќе ги запази правата и називот Главен командант на својата армија и лично ќе ја командува. Ако Неговото Величество назначи за тоа место друго лице, последниов, како и началникот на Штабот на армијата, треба да бидат избрани во согласност со руското Воено министерство и со одобрение на Неговото Величество Серускиот Император.

За олеснување на односите со руската главна команда, при главното седиште на командантот на бугарската армија ќе има еден генерал на руската армија со еден штабен офицер. При началниците на секој корпус или посебен дел на бугарската армија ќе има по еден руски штабен офицер. Секое од тие лица, при решавање на прашањата од оперативен карактер, ќе има право на советодавен глас. Во Главното седиште на рускиот главен командант ќе има еден бугарски генерал или штабен офицер назначен од Неговото Царско Величество Бугарскиот кнез.

§9. Воените и транспортните бродови на руската флота во текот на воените дејства ќе имаат право да ги користат сите бугарски пристаништа и во нив да се снабдуваат со сите потреби и да преземаат мерки за нивна одбрана. Бугарската воена и транспортна флота се става на целосно располагање на началникот на руската флота за решавање, заедно со него или одделно, на сите задачи кои тој ги смета за потребни.

§10. Оваа согласност неодложно стапува на сила по потпишувањето и претставува државна тајна од особена важност.

Генерал Жилински, началник на Штабот на руската армија
Генерал Паприков, бугарски воен министер

Документ 53

МАНИФЕСТ ДО БУГАРСКИОТ НАРОД ЗА ОБЈАВУВАЊЕ НА НЕЗАВИСНОСТА*

По волјата на незаборавниот цар ослободител, големиот братски руски народ, помогнат од нашите добри соседи, поданиците на Н.В. романскиот Крал и од храбрите Бугари, на 19 февруари 1878 година се скршија ропските вериги кои со векови ја оковуваа Бугарија, некогаш толку силна и славна.

Оттогаш до денес, цели триесет години, бугарскиот народ непоколебливо верен кон споменот на народните дејци за својата слобода и воодушевуван од нивните завети, неуморно работи за уредување на својата убава земја и создаде од неа, под мое раководство и она на, О Боже, починатиот кнез Александар, држава достоинствена да биде рамноправен член на семејството на цивилизираните народи.

Секогаш мирољубив, мојот народ денес копнее за својот културен и економски напредок; во тој правец ништо не може да ја сопнува Бугарија; ништо не треба да пречи за нејзиното напредување. Таква е желбата на нашиот народ, таква е неговата волја-да биде според тоа како што тој сака.

Бугарскиот народ и неговата државна глава не можат освен еднакво да мислат и едно да посакуваат.

Фактички независна, мојата држава се сопнува во својот нормален и спокоен развој од едни узда со чие формално раскинување ќе се отстрани и настанатото заладување помеѓу Бугарија и Турција.

Јас и мојот народ искрено се радуваме на политичката преродба на Турција; таа и Бугарија, слободни и целосно независни една од друга, ќе ги имаат сите услови за создавање и зајакнување на пријателските односи и да се дадат на мирен внатрешен развој.

Воодушевен од тоа свое дело, и за да одговорам на државните потреби и народните желби, со благослов на Севишниот ја прогласувам, обединетата на 6 септември 1885 година, Бугарија за независно царство и заедно со мојот народ длабоко веруваме дека овој наш

* *Бългърският цар в Народношо собрание, с. 404-405.*

акт ќе најде на одобрение на Големите сили и сочувство на целиот просветен свет.

Да живее слободна и независна Бугарија!

Да живее бугарскиот народ!

Издаден во древната престолнина Велико Трново на 22 септември 1908 година, дваесет и втората годишнина на Нашето царување.

Фердинанд I

Документ 54

ПИСМО НА ИМПЕРАТОРОТ ФРАНЦ ЈОЗЕФ
ЗА АНЕКСИЈА НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА*

Будимпешта, 5 октомври 1908.

Драг Барону Буриан!

Решив правата на својата сувереност, како и наследните права на Мојот дом да ги направам важечки и за Босна и Херцеговина.

Истовремено Ви упатувам една декларација наменета на населението на овие земји и Ви давам задача да направите сè што е потребно за нејзино обнародување.

Како неизоставна цел ми лебди пред очите цврстото решение на населението на Босна и Херцеговина да му бидат во полна мера признати и загарантирани граѓанските права.

Покрај слободата на личноста и вероисповеста, почитувањето на неприкосновеност на имотот, моралот и обичаите, правата на домаќинствата и слободата на печатот, што сето веќе е загарантирано со постоечките закони, како и тајноста на писмата, што исто така се почитува со најголема строгост, неопходно е да се стават под законска заштита и независноста на правосудството и правото на поднесување на петиции, како и на здружување и собирање.

Проткаен сум со уверување дека заштитата на уставно-правните институции во доволна мерка се обезбедува по пат на учество кое населението, веќе спрема своето културно ниво, го зема во управување на работите на својата земја преку соодветното земско претставништво и во склад со верската припадност и затечените социјални поделби.

Идното претставничко тело, изградено врз принципите на интересните застапености, треба во најголема мерка да биде одраз на постоечките национални, верски и политички односи во двете земји. Така би требало истакнатите луѓе, кои по своето образование и имотната состојба припаѓаат на горниот слој, да бидат во градовите

* *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, t. I, s. 253-254.

и во селските срезови застапени во посебни курии за кои избирачите ќе гласаат одвоено според вероисповеста, со што, не само би се избегнале несогласувањата помеѓу верниците, туку и би се обезбедила рамноправност во поглед на верската застапеност.

Делокругот на Босанско-херцеговскиот Земски Совет, независно од срезките претставништва кои истовремено ќе бидат воспоставени, ќе ги опфаќа работите од областа на законодавството и контролата кои исклучително се однесуваат на управата и правосудството во Босна и Херцеговина.

Со цел да му пружам доказ на населението на новостекнатите области на Моето вистинско настојување да им се обезбеди правна положба и на задоволувачки начин уредат нивните внатрешни работи, во оваа пригода поставувам барање, во духот на овие начела, во најкраток можен рок да ми се подготват соодветни предлози со цел новиот земски Устав што побрзо да стапи на сила.

Франц Јозеф

Документ 55

АВСТРИСКО-ОТОМАНСКИ ДОГОВОР ЗА КОМПЕНЗАЦИЈА ЗА АНЕКСИЈАТА НА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА*

26 февруари 1909.

§1. Австро-Унгарија изјавува дека целосно се откажува од сите права кои ѝ биле дадени во однос на поранешниот Новопазарски санџак со Берлинскиот договор и Цариградската конвенција од 21 април 1879 г.

§2. Конвенцијата од 21 април 1879 г., како и протестот на Високата Порта против решението на заедничката влада на Австро-Унгарија во врска со Босна и Херцеговина и сите останати одредби или заклучоци помеѓу Високите договорни страни кои се спротивни на ова решение, се укинуваат и се заменуваат со овој протокол, кој констатира дека сите несогласувања помеѓу нив, во врска со овие две провинции, се смирени и дека Отоманската влада јасно ја признава новата состојба во Босна и Херцеговина, создадена со споменатото решение.

§3. Поданиците на Босна и Херцеговина, кои во моментот се наоѓаат во Турција-освен лицата означени во нотите кои ќе бидат разменети помеѓу договорните страни после ратификацијата на овој протокол – како и отоманските поданици од разните делови на Отоманското царство кои привремено или постојано престојуваат во Босна и Херцеговина, ќе го сочуваат отоманското државјанство како и порано.

Жителите на Босна и Херцеговина, родени во тие покраини, ќе можат да емигрираат во Отоманското царство, почитувајќи ги, како и порано, законите на Босна и Херцеговина и ќе бидат прифатени во Турција како Отомани. Оние лица со потекло од Босна и Херцеговина кои денес се наоѓаат во Турција ќе имаат целосно право да располагаат со своите имоти во Босна и Херцеговина, да ги даваат под закуп или да управуваат со нив, сами или преку трети лица.

* Балкански ујговорни односи, т. I, с. 262-264.

Се подразбира дека личностите со потекло од Босна и Херцеговина кои отсега ќе одат во Турција, без намера да емигрираат, ќе бидат третираани еднакво како австриски или унгарски поданици.

§4. На личностите кои постојано или привремено престојуваат во Босна и Херцеговина ќе им биде гарантирана, како и порано, слободата на вероисповед и практичното вршење на муслиманскиот култ.

Муслиманите и понатаму ќе ги уживаат истите граѓански и политички права, како и сите жители на Босна и Херцеговина кои припаѓаат на другите вери.

Во јавните молитви на муслиманите и понатаму ќе се споменува името на Н.Ц.В. Султанот како Калиф.

Правата на верските фондации ќе бидат почитувани како и порано и нема да се прават никакви пречки на односите на муслиманите со нивните верски поглавари, кои како и секогаш ќе бидат зависни од Шеик-ул-Исламот во Цариград и од него поставениот Реис-ул-Улема.

§5. Бидејќи спрема отоманскиот земјишен кодекс, а тоа е констатирано со една судска одлука, Отоманската држава во Босна и Херцеговина поседува разновиден неподвижен имот, заедничката влада на Австро-Унгарија се обврзува дека ќе ѝ плати на отоманската влада сума од 2.500.000 турски лири во злато како против-вредност за тие недвижности.

§6. Австро-Унгарија се обврзува дека ќе склопи со Турција, во рок од две години од ратификацијата на овој протокол, спогодба за трговија базирана на европското јавно право...

§7. Признавајќи го легалното право на Отоманската влада на поштенската служба, заедничката влада на Австро-Унгарија се обврзува, веднаш по ратификацијата на овој акт, да ги укине царско-кралските уреди кои денес функционираат во Турција во местата каде што не постојат други странски поштенски уреди. Покрај тоа, таа се обврзува дека ќе ги укине и другите царско-кралски уреди во Отоманското царство, доколку и другите сили кои имаат свои пошти во Турција го сторат истото.

§8. Бидејќи Високата Порта има намера со заинтересираните Големи сили, преку Европска конференција или на друг начин, да започне преговори за укинување на капитуларниот режим во Турција и негова замена со режимот на меѓународното право, Австро-Унгарија, признавајќи ја добрата основа на тие намери на Високата Порта, изјавува дека отсега ќе ѝ дава целосна и искрена поддршка во истата намера.

Документ 56

ОТОМАНСКО-БУГАРСКИ ФИНАНСИСКИ
ПРОТОКОЛ ОД 1909 ГОДИНА*

§1. Бугарската влада, кога го прифати актот од уредбите на споменатиот протокол[†], изјавува дека целосно се присоединува кон него и се откажува од било каква рекламација спрема Отоманската влада, произлегувајќи од првиот параграф на §10 од Берлинскиот договор односно на железничката линија Русе-Варна.

Од своја страна и Императорската отоманска влада се откажува, според §3 на потпишаниот Руски-турски протокол во С. Петербург, од секакви материјални побарувања кон Бугарија и Источна Румелија од пред датата 22 септември/5октомври 1908 година.

Решението пак *in fine* на §3 на споменатиот протокол ќе се запре со зборовите: „со органскиот правилник и неговите анекси“ и во редот ќе биде додадена следната фраза: „Бугарската влада ќе плати лихва од 5% во однос на 40-те милиони франци од румелискиот долг, направен од 22 септември/5 октомври 1908 година да ратификувањето на сегашниот протокол“.

§2. Тука дополнетата спогодба односно организацијата на муслиманските општини и за вакафските имоти, станува неделив дел од сегашниот протокол и таа ќе биде истовремено потпишана. Слободата и надворешното практикување на верата ќе им биде обезбедено на муслиманите, како и во минатото. Тие ќе продолжат да ги користат истите граѓански и политички права, како и жителите кои припаѓаат на другите вероисповести. Името на Н.И.В. Султанот како калиф ќе продолжи да биде споменувано во јавните молитви на муслиманите. Во однос на вакафите, бугарската влада ќе назначи, во најбрз рок од три месеци, една административна комисија која ќе ги проучи основите на рекламациите на заинтересираните.

* Б. Кесејков, *Принос към дипломатическата историја*, с. 36.

[†] Се однесува на руско-турскиот протокол од 3 март 1909 година, склучен во Санкт Петербург.

§3. Бугарската влада се задолжува да плати за рекламација на отоманската влада, односно поштите и телеграфите 110.000 франци за поштенски марки, материјали и др.

§4. Во однос на светилниците, кои се во Бугарија и Источна Румелија, бугарската влада ќе плати 180.307 франци; на тој начин сите рекламации на Управата на светилниците ќе се сметаат за уредени.

§5. Бугарската влада признавајќи ги како основани рекламациите на Високата Порта во однос на санитарската служба, се задолжува да ѝ исплати 459.939,05 гроша.

§6. Различните суми споменати во членовите 3 и 5 од овој протокол ќе бидат платени во Цариград, според официјалниот курс од 4,40 за овие суми, кои се договорени во франци, за петнаесет дена кои ќе следат по ратификацијата на овој протокол. Лихвите, предвидени во §3 *in fine* на Руско-турскиот протокол ќе бидат платени со истите услови и во истиот рок.

§7. Непосредните задолженија на Бугарија кон Компанијата на Источните железници, последица од превози, од земени материјали др., како и обештетувањето за експлоатацијата, направени од 9/22 септември 1908 г. во однос на заземените линии до уредувањето на делот кој паѓа на споменатата компанија во однос на 40.000.000 франци, определени во §3 од Петербуршкиот протокол, ќе бидат уредени со општа согласност помеѓу Бугарската влада и Компанијата.

§8. Бидејќи главните прашања помеѓу Императорската отоманска влада и Бугарската влада, изложени во §5 на Петербуршкиот протокол, се уредени како е наведено погоре, Отоманската влада изјавува дека ја признава новата политичка позиција на Бугарија.

§9. Овој протокол ќе биде ратификуван и ратификациите ќе бидат разменети во Цариград веднаш штом тоа ќе биде можно, а најдоцна по еден месец.

Цариград, 6/19 април 1909.

Љапчев
Рифаат

Документ 57

РУСКО-БУГАРСКА СПОГОДБА ЗА ДОЛГОВИТЕ*

9 април 1909.

Откако Царската влада на Русија со Руско-турскиот протокол од 3 март 1909 година ги регулира паричните обврски на Бугарија, произлезени од прогласувањето на независноста на Бугарија и од преземањето на Источните железници, договорено е следното:

§1. Царската влада на Бугарија, заради конечно подмирување на паричните барања на Турција изнесени во споменатиот протокол, признава дека ѝ должи на Царската влада на Русија сума од 82 милиони франци.

§2. Царската влада на Бугарија се обврзува да го плати тој долг за 75 години со каматна стапка од 4 3/4%, што претставува ануитет (камата и амортизација) од 4 025 600 франци платени во два рока и на еднакви делови, на 1 април и 1 октомври секоја година. Првата исплата ќе се изврши на 1 октомври 1909 година. Царската влада на Русија ќе почне да ги ужива каматите од датумот кога Турција ќе ја признае независноста на Бугарија. Се подразбира дека Царската влада на Бугарија ќе плаќа, во случај на каснење, половина процент затезна камата.

§3. Царската влада на Бугарија има право во секој момент целосно да се ослободи од главнината на сегашниот долг, плаќајќи ја сумата која останува да се амортизира.

§4. Сите исплати предвидени со овој Протокол ќе се извршуваат во франци, во Париз, по налог на Руската Царска Банка.

* Б. Кесяковъ, *Принос към дипломатическата история*, с. 37-38.

Документ 58

ВОЕНА КОНВЕНЦИЈА ПОМЕЃУ КРАЛСТВОТО СРБИЈА И КРАЛСТВОТО ЦРНА ГОРА*

Цетиње, 23 септември (6 октомври) 1912.

§1. Во случај на војна со Австро-Унгарија, начинот на војување од страна на Црна Гора и Србија ќе биде стратегиска дефанзива, не исклучувајќи и тактичка офанзива во одредени правци и поволни моменти.

§2. Во војна со Турција, карактерот на војувањето на војските на двете кралства ќе биде стратегиска офанзива.

§3. Во последниов случај црногорската војска ќе дејствува со главната армија во операцискиот правец кон Скадар, Северна Албанија, Дебар, Кичево, Битола. Споредната црногорска војска ќе дејствува во Новопазарскиот санџак.

§4. Во овој случај српската војска ќе дејствува со главната армија по операцискиот правец кон реката Вардар со главен објект на дејството Скопје и линијата Велес–Штип. Следниот операциски објект ќе се обработи според ситуацијата на боиштето. Споредната српска армија ќе оперира во оперативната зона Новопазарски санџак–Поречие–Вардар.

§5. Главните операции на црногорската војска ќе бидат насочени со тенденција турската војска да се изманеврира со дејство во нејзината поширока позадина и комуникациите со Солун и морето, така што црногорската војска го образува десното крило на српската војска.

§6. По прашањето на операциите врховните команди на двете војски ќе бидат самостојни во своите дејства. После првите успешни операции и кога ќе дојдат до заеднички објект на дејство, со цел на единство на дејствата и солидарност на операциите на целото боиште двете врховни команди се должни да се спогодат за понатамошниот тек на операциите.

* Балкански ујговорни односи, т. I, с. 312-313.

§7. Двете војски се должни да ги преземат овие мерки, во мир да се изврши правилна организација на војските, како и да се овозможи што побрза мобилизација и концентрација.

§8. Оперативните војски на двете кралства мораат целосно да бидат подготвени за операции надвор од земјата, а не само за одбрана на државата.

§9. Односот на главните спрема споредните армии се одредува со воениот план на односите војски, но на главното боиште не смее да бидат упатени помалку од три четвртини на целата оперативна војска.

§10. Овој договор важи од денот кога ќе го потпишат кралските влади и трае три години, а може да се продолжи со спогодба. Може да се откаже пола година однапред.

§11. Овој договор останува во тајност во поединости, а може да им се соопшти само на сојузниците.

Николај Митар Мартиновиќ

Документ 59

РЕШЕНИЕ ЗА АЛБАНИЈА НА КОНФЕРЕНЦИЈАТА НА АМБАСАДОРИТЕ ВО ЛОНДОН ОД 29 ЈУЛИ 1913*

1. Албанија е формирана како автономно, суверено и наследно кнежевство под гаранции на шесте големи сили.
2. Секоја сизеренска врска помеѓу Албанија и Турција е исклучена.
3. Албанија е неутрална; нејзината неутралност ја гарантираат големите сили.
4. Контролата на цивилната администрација и на финансиите ќе биде доверено на една Меѓународна контролна комисија, составена од шест претставници на големите сили и еден претставник на Албанија.
5. Овластувањата на оваа Комисија ќе траат десет години и во случај на потреба можат да бидат обновени.
6. На оваа Комисија ќе ѝ биде доверена задача да изработи детален проект за организација на целокупната администрација на Албанија; Комисијата на големите сили во рок од шест месеци ќе им поднесе извештај за резултатите на работата, како и за заклучоците кои се однесуваат на административната и финансиската организација на земјата.
7. Кнезот ќе биде именуван во рок од шест месеци; очекувајќи го неговото именување и формирањето на конечната национална влада, функционирањето на постојните органи на власта, како и на жандармеријата ќе биде предмет на надзор на Контролната комисија.
8. Безбедноста и јавниот ред ќе го обезбедува организација на жандармеријата; оваа организација ќе биде доверена на странски офицери кои ќе ја имаат високата команда и ефектите на жандармеријата.
9. Споменатите офицери ќе бидат избрани од шведската армија.

* Сретен Драшкиќ, *Европа и Албанско пшшање 1830-1921*, Београд, 2000, с. 208-209.

10. Мисијата на офицерите-странски инструктори нема да смета на униформноста на службата, ниту на употребата на домашните офицери, подофицери и жандарми.

11. Плаќањето на овие офицери може да се обезбеди од приходите на земјата (под гаранција на големите сили).

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР

ВОВЕД: БАЛКАНОТ ОД 1826 ДО 1913 ГОДИНА

Документ 1:

Документ 2:

Документ 3:

Документ 4:

Документ 5:

Документ 6:

Документ 7:

Документ 8:

Документ 9:

Документ 10:

Документ 11:

Документ 12:

Документ 13:

Документ 14:

Документ 15:

Документ 16:

Документ 17:

Документ 18:

Документ 19:

Документ 20:

Документ 21:

Документ 22:

Документ 23:

Документ 24:

Документ 25:

Документ 26:

Документ 27:

Документ 28:

Документ 29:

Документ 30:

Документ 31:

Документ 32:

Документ 33:

Документ 34:
Документ 35:
Документ 36:
Документ 37:
Документ 38:
Документ 39:
Документ 40:
Документ 41:
Документ 42:
Документ 43:
Документ 44:
Документ 45:
Документ 46:
Документ 47:
Документ 48:
Документ 49:
Документ 50:
Документ 51:
Документ 52:
Документ 53:
Документ 54:
Документ 55:
Документ 56:
Документ 57:
Документ 58:
Документ 59:
СОДРЖИНА